

TARIMSAL KREDİ SORUNLARI - ÖZELLİKLE TEFECİLİK

PROBLEMS OF AGRICULTURAL CREDIT WITH SPECIAL EMPHASIS ON USURY

Les Problèmes du Crédit Agricole et en particulier de l'Usure

ÜMİT HASSAN

TARIMSAL KREDİ SORUNLARI - ÖZELLİKLE TEFECİLİK

- I. GİRİŞ : TÜRKİYE TARIMINDA GENEL OLARAK KÜÇÜK ÜRETİCİLİK
- II. TEŞKİLÂTLI TARIMSAL KREDİ KURULUŞLARININ POLİTİKALARI
 - A. T. C. ZİRAAT BANKASI
 - B. TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ
 - C. TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ
- III. TEFECİ - TÜCCAR SERMAYE
 - A. KREDİ DÜZENİNDEKİ YERİ
 - B. TEFECİLİĞİN İŞLEYİŞ BİÇİMLERİ
 1. Genel
 2. Para Olarak Verilen Tefecilik Kredileri
 - a. Ürünün Satışı Karşılığında
 - b. Belirli Ürüne Dayanmaksızın Doğrudan
 3. Mal Olarak Verilen Krediler
 - a. Üretim Araçlarının Karşılanması
 - b. Tüketim Maddeleri İhtiyaçlarının Karşılanması
 - C. BAZI BORÇLANMA ŞEKİLLERİ TASNİFLERİ
 1. Resmî Belgeler
 2. Toplumsal Farklılaşma Açısından Bir Görüş
 - D. TEFECİLİKTE FAİZ
- IV. ÜRÜNLER İTİBARIYLA ARACILIK - TEFECİLİK
 - A. PAMUK
 - B. FINDIK
 - C. TÜTÜN
 - D. ZEYTİN
 - E. HAYVANCILIK VE HAYVAN ÜRÜNLERİ
 - F. DİĞER ÜRÜNLER
- V. DEĞERLENDİRME

I. GİRİŞ : TÜRKİYE TARIMINDA GENEL OLARAK KÜÇÜK ÜRETİCİLİK

Türkiye'de köylü ailelerinin büyük çoğunluğunu hâlen küçük üreticiler meydana getirmektedir. Kapitalizm öncesi ilişkilerin; feodal, yarı feodal üretim ve göçebe aşiret ilişkilerinin mevcudiyeti yanısıra, küçük üreticiliğin yaygınlığı belirleyici bir görünüm kazanmaktadır. Türkiye'de sömürme, müteşebbis-kapitalist'ten çok, çeşitli üretici sınıf ve tabakalarla nihaî kullanıcı arasına giren tüccar, aracı, tefeci, bankacı gibi unsurlar tarafından yapılmaktadır.¹ Üreticinin tüccar ve diğer aracılar tarafından sömürülme derecesine örnek olarak tütün üretimi ele alındığında, buradaki sömürme oranı % 450'yi aşmaktadır.²

Sadece piyasadan sağlanabilen şahsî tüketim mallarını ve üretim mallarını ve tüketim giderlerini önceki yıldan elinde kalan nakdî gelirden tamamen karşılayamadığı sürece, küçük üretici Türkiye tarımında büyük bir önem taşıyan tefecilere ve nadiren bankalara borçlanır. Tefeci faizleri her yerde aşırı derecede yüksektir. Genel olarak çevredeki zengin çiftçilerden ve tüccardan oluşan tefeciler birçok hâllerde ipotek karşılığı borç verirler ve böylece küçük işletmelerin tasfiyesine, toprak temerküzüne doğrudan vasıta olurlar. Tefeciliğin en çok piyasaya dönük küçük üreticilerin yaygın olduğu yerlerde sayısal ve niteliksel yoğunluğu vardır. Bunun temelinde, piyasa için üretim yapan pamuk, tütün, fındık ve zeytin gibi ürünlerde küçük üreticinin yıllık aile içi tüketimini de geniş ölçüde borçlanarak karşılaması zorunluğu yatar. Tefeci sermayesi, taşra zenginlerinin birikmiş varlıklarına dayandığı hâlde, kendini besleme süreci içerisinde devletin de kaynaklarından önemli destekler görerek egemenliği sürdürülmüştür. Birçok durumlarda, tefecinin Ziraat Bankası'ndan aldığı krediyi en az birkaç katı

(1) Küçük üreticiliğin genel konumu için bkz.: Korkut Boratav, *Gelir Dağılımı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, ss. 130-136, 117-118.

(2) Aynı eser, s. 132.

yüksek faizle küçük üreticiye devretmesi olağandır.³ Resmî kaynaklara dayanılarak verilen rakamlara göre Söke'de üretici toplam gelirinin % 75'ini faiz yükü olarak ödemektedir.⁴

Devlet Planlama Teşkilâtı'na göre; küçük ve orta işletmelerin ürettiklerinin, ancak tüketim ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, bunun sermaye birikimini engellemesi ve anılan işletmelerin yeni hasat mevsimine çok defa, asgari tüketim sermayesinden dahi yoksun olarak girmeleri, mevcut tarımsal kredi potansiyelinin yetersizliği, kredi dağıtım sisteminin dengesiz bulunuşu, bunun sonucu olarak kredi ihtiyaçlarını çok yüksek faizle tefecilerden sağlama durumunda bulunuşları, ürettikleri ürünleri yüksek bir ücretle ve aracı denen organlar yoluyla pazarlayabilmeleri, anılan işletmelerin, yoğun tarımın gerektirdiği çalışma düzenine ulaşmalarını engelleyen başlıca ortak sorunlardır.⁵

Nüfusun yaklaşık olarak % 75'ini çiftçilerin teşkil ettiği ve ihracatın % 81'ini tarım ürünlerinin meydana getirdiği bir ülkede, tarımsal kredilerin, toprak rejiminin ve genel olarak tarım politikasının oluşturduğu karmaşık süreç yanısıra ve bununla birlikte, küçük üreticiliğin genel görünümünün yansıdığı bir kilit noktası olduğu açıktır.

II. TEŞKİLÂTLI TARIMSAL KREDİ KURULUŞLARININ POLİTİKALARI

A. T.C. ZİRAAT BANKASI

Ziraat Bankası Kanunu'nda⁶ tarımsal kredi dağıtımında küçük çiftçinin ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik verileceği, bunların örgütlenmesinin gözetileceği belirtilmiştir.⁷ Burada dikkate alınması gereken temel noktalar olarak; tarım arazilerinin küçük ve

(3) Aynı eser, ss. 131 - 132.

(4) Aynı eser, s. 132. Bkz.: Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, Cilt : II, 4. Basım, Bilgi Yayınları, Ankara, 1969, s. 440.

(5) *Köy ve Köylü Sorunu*, (Çoğaltma), D.P.T., S.P.D., 1967, s. 93.

(6) Banka'nın hukuki statüsü için bkz.: Asım Süreyya İloğlu, *Memleketimizde Teşkilâtlı Ziraî Kredi*, Ankara, Ziraat Bankası Mat., 1968, ss. 1 - 11.

(7) Söz konusu örgütlenme ilkesinin gerçekleşmesi yönünde Kanun'da öngörülmüş bulunan yöntem için bkz.: T. Güngör Uras ve Yılmaz Karakoyunlu, *Tarım Kredisi Sorunu* (Çoğaltma), D.P.T., İ.P.D. Yıllık Programlar ve Finansman Şubesi, Ankara, 1969, s. 3.

üretimin az olmasına, tarım işletmelerinin karmaşık bünyeli bulunmasına, üretim ve tüketim masrafları ayırımının güç olmasına, üretimin mevsimlik niteliğine, işgücünün fazlalığına, teminat gücünün yetersizliğine, sosyal masraflar ve tesislerin yetersizliğine ekonomik saik ve davranışların sosyal karakterli olmasına, millî bir tarım bilim ve teknolojisinin bulunmamasına işaret edilebilir.⁸ Giderek; köylü toplumlarının ve köylü işletmelerinin belirtilen bu özellikleri dolayısıyla tarım kredisi ihtiyaçlarının büyük çiftçilerin ve tüccarların kredi ihtiyaçlarından çok farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Oysa, Ziraat Bankası'nın temel politikasında, gerek küçük çiftçinin ihtiyaçlarının ön planda tutulması ilkesi ve gerekse bunu sağlayacak hedef ve program tesbitinde dikkate alınması gereken sözkonusu hususlar, asgarî derece gözönünde bulundurulmaktadır. İlgili çekicidir ki, köy sorunlarının ve özellikle tarım sorunlarının bütünlüğü ve bu arada küçük çiftçinin durumu Cumhuriyet tarihi boyunca⁹ temel sloganları teşkil etmiştir.

1949'dan başlayarak tarım alanında uygulanan kredi enflasyonundan orta ve özellikle büyük işletmeler geniş çapta yararlanmışlardır.¹⁰ Az topraklı işletmelerin, köylü — küçük — aile işletmelerinin tarımsal kredilerden yararlanması pek sınırlı olmuştur. 1948 ile 1960 arasında tarımsal kredi hacmi 10 kat artmış, bundan asıl yararlananlar ise, belirtildiği üzere, orta ve özellikle büyük mülk sahipleri olmuştur.¹¹ 1960 sonrasında kredi hacmindeki artış yine

(8) Doğan Yalım, *Tarım ve Kredi*, Ankara, Ziraat Bankası Mat., 1967, ss. 18-26.

(9) Örneğin, 1938 yılı çalışmaları ve aynı yılın (8.11.1937 tarihli, Başbakan C. Bayar tarafından sunulan) Program Nutku için bkz.: Selâhattin Kandemir, *Köy Kalkınması Hakkında Rapor*, T.C. Ziraat Vekâleti Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Ankara, 1938. ss. 7-8.

Ayrıca bkz.: *Belgeler Takımı 1*, T.C. Ziraat Vekâleti Birinci Köy ve Kalkınma Kongresi Yayını, Ankara, 1938.

(10) 1948'de tarımsal kalkınmanın birinci plâna alınması kararının maki-nalaşmaya etkisi ve özellikle traktör ve biçer-döğer sayısındaki artış için bkz.: Yahya Kanbolat, *Türkiye Ziraatında Bünye Değişikliği*, S.B.F. Maliye Enstitüsü, Ankara, 1963, s. 19.

Ayrıca bkz.: Suat Aksoy, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 71.

(11) Kanbolat, a.g.e., s. 23.

Genel bir görünüm için bkz.: Kâzım Köylü, *Ziraî Ana Problemlerimiz*, Ziraat Dergisi, Sayı 128, Ankara, 1959, s. 38.

Ayrıca bkz.: T.İ.P. Bilim Kurulu Raporu, (Çoğaltma), Ankara, 1968, s. 18.

çok hızlı bir seyir takip etmiş; mutlak rakamlar kıstasıyla, daha önemli sonuçlar doğuracak gelişmelere önayak olmuştur. Küçük üreticiye, aile işletmelerine yönelmiş olan baskı artarken, büyük işletmeler makinalı tarım doğrultusunda modernleşme imkânlarına kavuşmuşlardır. Uzun süre, tarım işletmelerinin ancak yaklaşık olarak 1/3'ü tarımsal kredilerden yararlanabilmiştir. Özellikle 1960 sonrasında¹² kredi dağılımındaki adaletsizlik daha büyümüştür.

Ülkemizdeki tarım işletmelerinin % 68.8'inin cüce, yetersiz işletmeler olması¹³ dolayısıyla, tarımsal kredi kuruluşlarının kredileme kapasitelerinin yetersizliği ve bu kuruluşların sistemleri köylerimizin sosyo-ekonomik oluşumlarına geniş ölçüde etkide bulunmaktadır.¹⁴

Bu olumsuz sürecin kurumsal başlangıcına, daha üst düzeydeki siyasî karar organları bir yana bırakılırsa, Ziraat Bankası kaynaklık etmektedir. Temelde, Türkiye'nin toplam kredileme gücü ve sektörler dağılımı incelendiğinde, tarım sektörüne açılan kredi miktarının yetersizliği görülecektir. 1963'den 1969'a kadar tarımsal kredi ihtiyacını karşılamada tarımsal kredi gücü % 275'in üstünde bir artış göstermesine karşılık, tarımsal kredi ihtiyacının ancak ortalama % 35'i karşılanabilmiştir. Fakat, burada belirtilen talebin, tüketime kayan miktarlar düşünüldüğünde, gerçek ihtiyacı yansıtmıyor olması mümkün ve muhtemeldir. 1969'da tarımsal kredi arzı 6,924,000 lira olduğuna ve Türkiye'de 3,100,000 işletme bulunduğunun göre, ortalama kredi miktarı 2,240 liradır.¹⁵

İşletmelerin kredilendirilmesinde büyük bir dengesizlik mevcuttur. Ziraat Bankası'ndan doğrudan kredi alan toplam işletmelerin (1,377,898) yaklaşık olarak yarısı ortalama 317 lira kredi alabilmektedir. 1000 liradan aşağı kredi alanların oranı % 74'dür. Tarım işletmelerinin yarısından çoğu kredi alamamaktadır.¹⁶

Bütün bunlara karşılık, 1963'de Ziraat bankası'nca sadece İzmir'de açılan 82 milyon liralık kredinin 40 ihracatçı arasında bölüşüldüğü Meclis raporlarında yazılır. Banka'nın aynı yılda tasfi-

(12) Bkz.: Aksoy, a.g.e., s. 73.

(13) Necati Mutlu, *Tarım Kesiminde Kredilemenin Genel Görünümü ve Bazı Görüşler*, D.P.T., S.P.D., 1969, s. 19.

(14) *Köy ve Köylü Sorunu*, s. 46.

(15) Mutlu, a.g.e., s. 18.

(16) Aynı eser, s. 20. 1962-1969 döneminde kredilendirmedeki dengesizliğin ayrıntıları için bkz.: s. 18. vd.. Ayrıca, *Köy ve Köylü Sorunu*, s. 48.

ye edilmeyen 216 milyon liralık alacağının 60 büyük firma üzerinde olması da aynı doğrultuda bir vakıadır.¹⁷

Tarımsal üretimle hiçbir ilgisi olmayan, sadece tarımsal mücadelede kullanılan ilâçların bayiliğini yapan tüccar, Ziraat Bankası'nın özel fonlarından yüzbinlerce lira almaktadır. Tarımsal mücadele ilâçları satılan ticarethanenin karşısında açılan bir başka büroda üç aylığına % 40 faizle verilmekte,¹⁸ tefecilik yapılmaktadır.

Kadaastro yetersizlikleri, kredide esas olan mahsul barelerinin elverişsizliği, çoğu durumlarda tüccar kefâleti istenmesi, kredinin intikalindeki kırtasiyecilik ve keyfîlik,¹⁹ taksitleri ödeme zamanlarının isabetsizliği, erteleme zorlukları²⁰ da, her biri aslî önemde sorunlardır.

Üreticiye verilen kredilerin önemli bir bölümünün, yine verilmiş miktar ve biçiminden dolayı, tüketime yönelik olması ve likiditelerini derhal kaybetmesi; Banka'ca üreticiye doğrudan açılan kredilerin % 75'ini donmuş olarak nitelendirilmesi²¹ de üreticiye «ulaşabilen» kredilerin âkibetini göstermektedir.

Kredi imkânları yetersizliği ve kredi dağılımındaki dengesizlik, tabiidir ki, tefeciliği körüklemektedir. Tefecilikle ilgili bölümlerde ayrıntılı olarak üzerinde durulduğu üzere, toprak ağlarına, tefeci-tüccara açılan kredilerin küçük üreticilere faizle yeniden kredi şeklinde verilmesi de, ayrıca, kredi politikalarındaki genel ve güdümlü bozukluğun kademeli şeklinde işlemesinin bir tezahürüdür.

Böylelikle, kredi yetersizliği ve dengesizliği hem doğrudan ve hem de kademeli olarak tefeciliği körüklemiş olmaktadır.

Örneğin, 1966'daki kredi ihtiyacı 12 milyar lira iken, resmî kredi kaynakları bu ihtiyacın ancak % 37,5'ini karşılayabilmiş, bunun dışındaki ihtiyaç (% 62.5) yüksek faizle «teşkilâtlanmamış» kredi piyasası'ndan sağlanmıştır.²²

(17) Ali Gevgilili, Milliyet, 11.7.1969.

(18) M. Şükrü Koç, Ulus, 27.9.1969.

(19) Söz konusu keyfîliğin etkileri için bkz.: Lütfü Ülkümen, *Tatbikî Bir Görüşle Ziraat Politikamız*, Ankara Ajans Türk Mat., 1966, s. 53.

(20) Bkz.: M. Şükrü Koç, Ulus, 27.9.1969. İ. Baltacıoğlu, Ulus, 17.5.1970.

(21) *Tarım Kredisi Sorunu*, ss. 4-6.

(22) Mutlu, a.g.e., s. 17.

Tarımsal nitelikte kredi veren diğer kuruluşları Şekerbank, T. Tütünçüler Bankası, T. Bağcılar Bankası ve Ege Bank meydana getirmektedir. Ancak, Ziraat Bankası tarafından ikraz edilen 7,392,844,000

B. TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ

Tarım Kredi Kooperatifleri,²³ kuruluş²⁴ ve işleyişinde Ziraat Bankası'nın oldukça sıkı denetimi ve vesayeti altında bulunmakta, Banka'nın geniş teftiş kadrosu T.K.K. ni sürekli olarak denetlemektedir. Banka'nın T.K.K. leri üzerindeki zaman zaman «baskı» derecesine varan vesayetinin olumsuz sonuçları bağımsız bir incelemeyi gerekli kılacak önemlidir.

Ana sözleşmeye göre, bu kooperatiflerin amacı, ortakların üretimini düzeltmek, arttırmak ve kıymetlendirmek için ucuz üretim kredisi ve tarımsal girdi, âlet ve makinalar temini suretiyle, ortakları zararlı kredi yollarına başvurmaktan alıkoymak ve böylece yurt içinde ve dışında rekabet kabiliyetlerini artırmaktır.²⁵

Ziraat Bankası kaynağına göre,²⁶ 1968'de 1936 T.K.K. ve bunlara bağlı 1,226,168 üye mevcut bulunuyordu.

Bu kadar geniş bir üye sayısını kapsamasına rağmen T.K.K. nin Türkiye tarımı²⁷ için genel bir çözüm yolu olacağını ileri sürmek, tarımsal bünyenin belirli bir yansımasından başka şey olmayan T.K.K. lerine ütöpik gözle bakma anlamına gelecektir.

liralık tarımsal kredi (1968) yanında bahse konu dört bankanın toplam ikrazatı çok önemsiz kalmaktadır. (Toplam ikrazatın % 0.8'i.) (Teoman Yazgan, *Türkiye'de Bankacılığın Gelişimi*, Ankara, Baylan B. evi, 1969, s. 89.)

Diğer resmî kurumların tarımsal nitelikteki plâsmanları için bkz.: *Cento, Symposium on Rural Development*, Tahran, İran, 1963, Doğan Yalım'ın tebliği. ss. II-3.

- (23) Memleketimizde kooperatifçiliğin gelişimi ve ilgili hukuk belgeleri için bkz.: Ziya Gökalp Mülayım, *Tarımsal Kooperatifçilik*, A.Ü. Ziraat Fak. yay., Ankara, 1967, ss. 18-24, 91-109.
- (24) T.K.K. nin kurulması için duyulan ilk gerekler için bkz.: Mülayım, a.g.e., s. 92 vd. Ayrıca, T.K.K. nin «Türkiye İçin Önemi» ve T.K.K. Kanunu ve kritiği için bkz.: aynı eser, s. 93-108. T.K.K. nin gelişmesi hakkında bilgi için bkz.: *Kooperatifçilik Sorunları Araştırması*, (Araştırmayı yapanlar: Nabi Dinçer, Necati Mutlu, Kâzım Oksay, Belgin Güney), (Çoğaltma), Cilt 1, D.P.T., S.P.D., Ankara, 1969, ss. 19-24.
- (25) *Kooperatifçilik Sorunları Araştırması*, s. 54.
- (26) T.C. Ziraat Bankası, Genel Müdürlüğü *Kooperatifler Müdürlüğü Çalışma Raporu*, s. 7.
- (27) Kooperatifçilik açısından tarımsal yapının incelenmesi için bkz.: Doğan Kayran, «Kooperatifçilik Yönünden Türk Tarımının Yapısı» VI. *Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri*, 1. Tebliğ, Ankara, 1966, ss. 1-20; özellikle ss. 6-7, 9-12, 17.

T.K.K. ince (1964 rakamlarına göre) ortaklara açılan kredilerin miktarlarına göre dağılımında, en geniş dilimi % 28.2 oranla 1001 - 2000 lira dilimi meydana getirmekte, onu % 23.2 ve % 19.5'lük oranlarla 1001 - 5000 ve 501 - 1000 liralık dilimler takip etmektedir. Kredilerin tüketime dönük olması, verilmelerindeki güdümlülük bir yana, tutarların sınırlılığı ortadadır.

Kesin olmayan bulgular en iyimser bir görüşle Ziraat Bankası'nca T.K.K. ine açılan kredilerin % 90'ının donmuş olarak nitelendirileceğini ortaya koymaktadır.²⁸

T.K.K. tek cephelidir; sadece kredi işleminde bulunabilmektedir. Kaldı ki, toplam krediler içerisindeki tarım sektörünün aldığı kredi sınırlı ve yetersizdir, bunun da önemli bir bölümü Tarım Satış Kooperatiflerine ürün alımı için verilmekte, geriye üretim kredisi olarak bankaların açtığı kredilerin % 13 - 14 kadarı tarımsal krediye ayrılmaktadır. Bunun içerisinde T.K.K. plasman imkânı aramaktadır. Bu statik görünümde dahi sınırlılık açıkça gözükmemektedir. Ziraat Bankası, zorunlu olduğu hâlde, kooperatiflere yeterli miktarda kredi vermemektedir.²⁹

Tabiatıyla, örgütlenme sorunları³⁰ da köstekleyici rol oynamaktadır.

Üretici lehine girişimleri sürdürmeye çalışan T.K.K. nin, çoğu hâlde kalıcı olmayan başarıları³¹ üzerine örnekler verebilirse de, genellikle T.K.K. örgütlenmesinin temelinde köklü çözümler gerektiren sorunlar bulunmaktadır.

Tarım Kredi Kooperatiflerinin yeniden örgütlenmesi, ıslahı, geliştirilmesi ve aksaklıklarının düzeltilmesi için ileri sürülen çeşitli görüş ve öneriler bulunmaktadır. Bu öneriler, palyatif tedbirlerden sistem değişikliğine kadar uzanan bir çeşitlilik göstermektedir.³²

(28) *Tarım Kredisi Sorunu*, s. 6.

(29) Banka mevzuatı ve uygulama için bkz.: M. Kemal Bilgin, *Tarımsal Kredi ve Kooperatifleri Uygulama El Kitabı*, Ankara, Kardeş Mat., 1967.

(30) Bkz.: *Köy Kalkınmasında Kooperatifçilik*, Seminer 9-11 Mart 1966, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Ankara, 1967, ss. 73-81.

(31) Örneğin, bkz.: Cevat Geray, *Toplum Kalkınması Deneme Çalışmaları Bünyan Örneği*, S.B.F. Yayınları, 1967., s. 163.

(32) T.K.K. nin 1935-1967 dönemi çalışmalarının örgütlenme, finansman, ikrazat ve kredi çeşitleri açısından incelenmesi için bkz.: H. Cahit Tunçer, *Tarım Kredi Kooperatifleri*, Ankara, Basın Mat. 1969, ss. 61-94, 96-103.

T.K.K. nin bütün bu kurumsal sorunlarının temelinde, büyük çiftçilerin etkisi, ve yine, aracılık-tefecilik mekanizması yatmaktadır. Bu mekanizma, hem yönetim kurullarına içten hakim olmakta ve hem de, dıştan, kooperatifleri açmazlara sokma şeklinde kendini göstermektedir. Egemen sınıfların ve kurumlarının etkileri ve düzenlemeleri sonucu, T.K.K., Ziraat Bankası'nın bir uzantısı şeklinde örgütlenmekte, kendi dağıttıkları krediye garantiye alma endişesiyle hareket ederek bunu âdeta ilke olarak benimsemektedirler.

Aracı-tefecilerin T.K.K. nin yönetim kurullarına doğrudan ya da dolaylı hâkim olmalarının bu kurumların küçük üretici lehine işlemesine, tedbirler almasına set çekmekte olduğu açıktır. Tefeciden alınan para ile kooperatifin borcunun yatırılması, ertesi yılın kredisinin istenilmesi ve bu para ile tefecinin alacağı bir kısmının ödenerek geri kalanı için yüksek faizle senet imzalanması bir kısır döngüdür. Bir zaman gelir ki, eldeki tarlanın önemli bir kısmı, «borçlara mahsuben» hem de en çok yarı değerine tefecinin eline geçer. Gözlemlere göre, tapular özellikle kasaba ve şehirlerde oturan bezirgânların elinde birikmektedir.

C. TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ³³

1968 yılında, 419 Tarım Satış Kooperatifi, 25 Birlik, 188, 623 ortak görülmektedir.³⁴ Satış Kooperatifleri, diğer durumlarla uyumsuzluk göstermeyerek, bozuk işlemektedir. Bu bozuk işleyiş, Çalışma Raporu'nda «objektif sebepler» olarak ifade edilmektedir.

Kooperatifçilik Sorunları Araştırması'nda satış kooperatifleriyle ilgili olarak, önce «Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri» ge-

Köy ve Köylü Sorunu, s. 73 vd. da T.K.K. nin özellikle sosyal yönlerine değinen bir eleştirisi yapılmaktadır.

Tarım Kredisi Sorunu, s. 12-15'de genel bir teklif geliştirilmekte ve kooperatiflerin bağımsızlığı ön plâna alınmaktadır.

Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, s. 146-150'de kapsamlı «Sonuç ve Tavsiyeler» getirmekte ve kredilendirme gücünün geliştirilmesini etraflıca incelemektedir.

(33) T.S.K. ve Birliklerinin tümüyle ilgili bilgiler; tarihçe, hukukî kaynaklar kuruluş amaçları, gelişmeleri, malî durumları, faaliyetleri, yönetim ve işleyişleri, birbirleriyle ilişkileri ve diğer tamamlayıcı bilgiler için bkz.: *Kooperatifçilik Sorunları Araştırma*, Cilt II-A, ss 1-37

(34) *Kooperatifler Müdürlüğü 1968 Yılı Çalışma Raporu*, s. 50.

nel olarak incelenmekte, sonuçlara varılmakta ve tavsiyelerde bulunulmaktadır. Devamla, Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri teker teker incelenmekte ve herbiriyle ilgili sonuç ve tavsiyeler verilmektedir. Daha sonra kooperatifler, «Birliklere Bağlı Tarım Satış Kooperatifleri» ayırımı altında incelenmektedir.

Mevcut Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri şunlardır :³⁵

1. İzmir İncir Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
2. İzmir Üzüm « « « «
3. Giresun Fın. « « « «
4. Adana Pamuk « « « « (Çukobirlik)
5. Koza « « « «
5. Koza « « « «
6. Fıstık « « « «
7. İzmir Pamuk « « « «
8. İzmir Z. yağı « « « «
9. Antalya Pamuk, Narenciye ve Muz T.S.K.B. (Antbirlik)
10. Marmara Zeytin T.S.K.B. (Marmarabirlik)
11. Gül ve Gülyağı T.S.K.B. (Gülbirlik)
12. Nevşehir Üzüm ve Mamulleri T.S.K.B. (Taskobirlik)
13. Narenciye, Yaş Meyve ve Sebze T.S.K.B. (Naranciyebirlik)
14. Trakya Yağlı Tohumlar T.S.K.B.

Kooperatifçilik Sorunları Araştırması'nda geniş bir «Sonuç ve Tavsiyeler» bölümü yer almakta; genel ekonomik tedbirler yanısıra örgütlenme sorunlarına da açıklık getirilmek istenmektedir.³⁶ **Tarım Kredisi Sorunu**'nda ise, sonuç olarak T.S.K. ve Birliklerince açılan kredilerin % 95'inin donmuş olarak nitelendirilebileceği belirtilmektedir.³⁷

Köy ve Köylü Sorununu'nda ise genel olarak kooperatifler hakkında şu sonuca yer verilmektedir :³⁸

(35) Sözü edilen birlikler, Araştırma'da yer almış olanlardır. Birliklerin herbiri Dipnot (33)'de belirtilen hususlar açısından incelenmektedir. Bkz.: Cilt II - A, ss. 38 - 52.

(36) Cilt II - A, ss. 35 - 37.

(37) A.g.e., s. 6.

(38) A.g.e., s. 74.

«Sonuç olarak, kredi bulamıyan veya yüksek fazla faizle bulabilen; satılabilirliğini ve toplam üretimini artırmak için, üretimi artırıcı yeni girdileri münferit işletmeler halinde sağlayamıyan ürününü direkt pazara sunamadığı için, aracılara yüksek ücret ödeme durumunda kalan, çoğunluğu cüce ve küçük işletmelere sahip bulunan, tarımsal işletmeleri, ortak sorunlarına, daha güçlü olarak çözüm yolu bulabilmelerini sağlamak için, bir Devlet empozesi şeklinde değil, bir ortak halk hareketi şeklinde kooperatifleşmeye doğru yönlendirmek tarım sektörümüzün en önemli bir problemi olarak gözükmekte ve bu konudaki çabalarda konunun gerekliliği oranında bir kapasiteye ulaşamadığı görülmektedir.»

Tarım Satış Kooperatifleri ve özellikle Birlikleri verilecek birkaç temel örnek, işleyen mekanizmanın ipuçlarını vermeye yeterli olacaktır.

Karadeniz'de tefeciliğin kuralları işletilerek, fındık 235 - 250 kuruşa kapatılır. FİSKOBİRLİK önleyici tedbir olarak müdahale altında bulunur. Bunu, fındık ihracı tekeli ve taban fiyatları uygulaması ile gerçekleştirir. Kooperatiflere devlet baremi üzerinden alım yaptırılmakta, stok ettirilmektedir. Daha sonra, kooperatifin elindeki stokların eritilmesi için, ihracat görevi Gima'ya verilmekte, ancak, bu yarı resmî kurum 235 kuruşa aldığı fındıklarını, İstanbul'da bir tüccara 60 kuruş ilâvesiyle devretmektedir. Oysa, fındığın kooperatife maliyeti 500 kuruş civarındadır. Bu çark döndükçe Hazine'den kooperatiflere ödenen destekleme alımları kredileri zararına işlemektedir. Hazine kendi zararını Bütçe kaynağından ödemekte, bir kısım zarar da üretici ortaklara yüklenmektedir. Halbuki, meselâ, Ticaret Bakanlığı'nda görevli Gima Yönetim Kurulu Başkanı ile Gima ve İstanbul'daki ihracatçı tüccar büyük kârlar etmektedir.³⁹

Başka bir örnek de Ege'nin ünlü TARİŞ'i üzerine verilebilir. 1968'de 235 - 240 kuruşa destekleme alımı yapılarak stok edilen pamuklar, Nisan ayında, Hazine'nin döviz sıkıntısının ağırlaştığı bir dönemde, usulsüz şekilde sağlanan imkânlarla ihracatçıların istifadesine sunulmuştur. Üreticiden devlet alımı olarak toplanan pamuklar, kooperatiflerin depolarında stoklandıktan, nakliyeleri yapıldıktan, çırçırlandıktan sonra, 15 - 25 kuruş aşağı fiyatla, ihracatçıya binlerce ton olarak devretmiştir. İhracatçı; depo kirasından, borç faizinden, işleme ve bakım masraflarından kurtularak ele ge-

(39) M. Şükrü Koç, «Kooperatifli Sömürü», Ulus, 6.12.1969.

çirdiği «ihraca hazır» pamukları almış, dışarıya satarak milyonlar kazanmıştır. Bu arada, vergisini de ne ölçüde ödediği belli değildir. Öte yandan, müdahale alımı yapan ve zararına satan kooperatifin bu zararı Maliye Bakanlığı'nca veya ortakların zararına geçirilmek suretiyle karşılanmıştır. Hazine'nin ve özellikle doğrudan üreticinin sırtına binen yüklerle birlikte ortakların kooperatiften soğutulmaları da tabii bir vakiadır. Görülüyor ki, kooperatif eliyle sömürü ustaca yürütülmektedir. Üretici, piyasanın başında, kendi ürününe taban fiyat verildiği için ve tüccara ezdirilmediğini düşünerek avunmakta, sonra kendi ürününü alıp zararına satarak, ihracatçının zenginleştirilmesinden doğan farkı ödemek zorunda bırakılmaktadır. Ayrıca, Hazine devlet bütçesinden bir kısım ödeneğini tüccara maliyet-altı fiyatla satışlar karşılığı olarak transfer etmek zorunda kalmaktadır. Üstelik, ihracatçıya % 10 vergi iadesi yapılmakta, üreticiye gitmesi gereken bu paralar da, pamuk ihracatını yürüten 117 büyük tüccara hibe edilmektedir.⁴⁰

Üzüm üreticiliğinde ise durum şöyledir : Çoğu taraflarda çürümeye üzümlerin ortalama satış değerleri Nevşehir civarında kilo başına 15, Antep-Urfa kesiminde ise 18-20 kuruşu geçmemektedir. Halbuki, 1958 Mayısında kurulan Nevşehir Üzüm ve Mamulleri Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Taskobirlik) ne halen Nevşehir (115) müstakil) — Ürgüp (406 müstahsil) — Avanos (353 müstahsil) Gülşehir (470 müstahsil) ve Özkonak üzüm ve mamulleri Kooperatifleri bağlıdır.⁴¹

Kooperatiflerdeki mevcut işleyiş mekanizmasının ne gibi durumlara sebebiyet verdiği de şu olay örnek verilebilir :^{41a}

«1958 yılında, Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından ÇUKOBİRLİK'e borç olarak verilen 8 milyon lira bugüne kadar ödenmediği için Ofis, Birliğin 50 milyon lira tutarındaki mallarına haciz koymuştur. Birlik yetkililerinin cevabı, 'Hâlen hükümet tasarısı olarak Meclis'te bulunan Hazine'ye ait borcun konsolide edilmesiyle ilgili tasarının çıkmasını bekliyoruz. Borcu ödeyecek paramız vardır. Haciz yersizdir.' şeklindedir.»

Gümüldür'de mandalina üreticilerinin kurduğu ve başarılı bir şekilde yürütmüş olduğu kooperatin âkibeti, güdümlü ve olumsuz kredi politikasının beligin çizgili bir örneğini teşkil eder. Koopera-

(40) Aynı inceleme.

(41) Milliyet, Güney Ajansı, 30.6.1969.

(41a) T.H.A., 22.11.1969.

tif kurulmadan önce kilosu 50 kuruşa tüccara devredilen mandalina, kuruluştan sonra 130 kuruştan Bulgaristan'a ihraç edilmiş ve toplam ihracat 2 milyon lira tutmuştur. Kooperatif, daha sonra kanuni hakları olan bir milyon lira tutarındaki krediyi talep etmiş, defalarca başvurulmasına rağmen bu kredi kendilerine verilmemiştir. Tüccar, ertesi ürün yılı zor durumda kalan üreticiye Bulgaristan'ın verdiği fiyatı teklif etmiş, uyarmalara rağmen üreticinin çoğunluğu zorunlu olarak tüccara satış yapmıştır. Bu üyelerin kanunen kooperatiftan çıkmaları gerekmiş ve sonuçta kooperatif dağılmıştır. Kooperatif dağıldıktan sonra aracı tüccarın mandalinaya verdiği fiyat yine 50 kuruştur.^{41b}

Orman ve dağ köylerinde, elverişsiz yerde kurulmuş küçük ve dağınık topluluklarda, şehirle ve pazarla gereken ölçüde ilişki kurulamamakta ve bu nedenle de büyük ölçüde pazarlama ve değerlendirme güçlükleriyle karşılaşmaktadır.⁴²

III. TEFECİ — TÜCCAR SERMAYE

A. KREDİ DÜZENİNDEKİ YERİ

Daha Hicret'in ilk yılında Talha ve Zübeyr'in Basra'da yahudi ortaklarıyla tefecilik yapması İslâm'da tefrikalara sebep olmuştur.⁴³ Ön Asya'da ise, tefecilik, Sümer Kervanları Erciyaş ve Ergani'ye uzandığı gündenberi, Kadim Toplumun Tefeci — Bezirgân soy-suzlaşması⁴⁴ sonucu, varlığını sürdürügelmiştir. Anadolu'daki tefeci-tüccar sermaye, İslâm plâtförmünde kökleşerek belirleyici özelliğini sürdürmüştür. İbni Batuta Seyahatnâmesi'nde, şer'an yasak olan tefeciliğin sadece Ahiler arasında hoş görülmediği, Ahi örgütü dışındaki bütün esnafın yoksul halkı bu yolla sömürdükleri⁴⁵ belirtilmektedir. XVI. yüzyılda reayanın vergileri ödeme zorluğu ve para darlığı karşısında ribahulara muhtaç düşmesi ve bu murabacıların

(41b) Kemal Bisalman, «Kooperatifler», Milliyet 26.4.1969.

(42) Cevat Geray, *Türkiye'de Dağ ve Orman Köylerinin Sorunları*, Dokuzuncu İskân ve Şehircilik Konferansları, A.Ü.S.B.F. İskân ve Şehircilik Enstitüsü yayınları, 1969, s. 22.

(43) Hilmi Özgen, «103. Yılında Tefecilik», Milliyet, 16.4.1969'dan : Ettanbakat, İbni Said'den tercüme edilen metin, s. 172.

(44) Hikmet Kıvılcımlı, *Türkiye'de Kapitalizm*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1965, s. 4.

(45) Özgen, a.g. makale'den : Seyahatnâme, s. 96.

insafsız faizciliğinin hangi ölçülere vardığı⁴⁶ son derece önemli yapısal göstergelerdir. Yüzyıl kadar önceki durumu izlemek için de Tasvir-i Efkâr'ın bir sayısına⁴⁷ eğilmek bile anlamlı olacaktır.

Cumhuriyetten önceki devrede murabaha nizamnameleri 1286, 1280 ve 1303 tarihli olmak üzere üç tanedir⁴⁸ Özellikle bu sonuncu nizamname (9 Mart 1303 : 1887) hükümleri arasında sosyo-ekonomik bünyenin birçok verileri gizlidir.

Cumhuriyet'ten sonra genel ve özel mahiyetteki çeşitli kanunlarda tefecilik işlerini kapsayan hükümler yer almış bulunmaktadır.⁴⁹

Günümüzde tefecilik ve aracılık birbirlerine geçmiş bir hâlde, küçük üreticiyi sömürmektedir. Aracılığı tefecilikten, tefeciliği aracılıktan soyutlayarak genel bir tahlil yapmak imkânsızdır; aslında, bu iki unsur birlikte ele alınmaksızın toprak rejimi meselesinin global çözümlenmesi yapılamaz. Yapılabilecek olan, bazı hâllerde, sentetik bir ayırım da olsa, temeldeki karmaşık süreci gösterebilmek ve sadece onu gösterebilmek amacına yönelik belirli «işleyiş biçimleri»ni yada «model»leri sergilemektir. Tefecilik işleyiş biçimlerine geçmeden önce genel mekanizma üzerinde bir ölçüde durmak gerekecektir.

Tefeciliği körükleyen, kredi yetersizliğidir. Tabiidir ki, temelde gerekli olan tefeciliğin sözkonusu olamayacağı bir düzendir. Bugün çalışmakta olan makina; teşkilâtlı kredi piyasasının küçük üreticinin, bir hizmetlisi olduğu anlayışından uzaktır. Bu da yeterli bir açıklama değildir; çünkü, aslında sadece «yeterince hizmet edeme-

(46) Bkz.: Mustafa Akdağ, *Celâli İsyamları (1955-1603)*, D. T. C. F. Yayınları, Ankara, 1963, s. 23 vd..

(47) Asım Süreyya İloğlu, *Not Dergisi*, Sayı 22, Ankara, 1969'dan: *Tasvir-i Efkâr* 13 Ramazan 1283 (1866).

(48) Yusuf saim Atasagun, *Türkiye'de Ziraî Kredi*, Cilt III, *Türkiye'de Ziraî Borçlanma ve Ziraî Kredi Politikası*, İstanbul. Kenan Matbaası, 1943, s. 182-183. Daha geniş bilgi, nizamnamenin metni ve yürürlükte olması meselesine dair bilgi için a.g.e.'e bkz. (Bu eserde Yargıtay'ın sözkonusu nizamname hükümlerine dayanılarak verdiği son kararın 10.5.1941 tarihli olduğu belirtilmektedir).

(49) Bkz.: Medenî Kanun madde 767, 876, 877; Borçlar Kanunu madde 72; 1926 Ticaret Kanunu madde 654, özellikle 8.6.1933 tarih ve 2279 sayılı Ödünç Para Verme İşleri Hakkında Kanun; 28.5.1938 tarih ve 3399 sayılı Ek Kanun; 11.6.1933 tarih ve 2280 sayılı Borç İçin Gayrimenkul Satışına ve Muvazaaya Dair Kanun; Ticaret Kanunu'nun ilgili hükümleri.

mekten» çok, üreticiyi «bağımlı kılmak», hem de geniş ölçüde teşkilatlanmamış kredi piyasasına bağımlı kılmak politikası izlenmektedir.

Bu gerçeklere karşılık, ekonomik ve idarî bünyemizde son derece geniş rol oynayan yabancı, özellikle A.B.D.'li uzmanlara göre, durum hiç de böyle değildir. Meselâ, bir uzmana göre «teşkilatlanmamış kredi piyasası; özel, nispeten küçük çapta borç verenlerin kişisel bir çerçeve içerisinde keyfî yöntemlerle kredi dağıttıkları bir piyasa»dan⁵⁰ ibarettir.

Ziraat Bankası'nın kuruluş ve çalışma hedeflerinin dışına çıkması; ve bunun sadece genel politikası ile değil biçimsel işlemlerinde de böyle olduğu, tabiatıyla, dikkaten uzak tutulmamak gerektir. Ziraat Bankası mevzuatı deyimiyle küçük çiftçiler, üreticilerin büyük çoğunluğunu meydana getirmektedirler. Tarımsal işletmelerin % 85'i, 100 dekardan ufak araziden meydana gelir. Ziraat Bankası bu küçük çiftçilerin kredi ihtiyaçlarının tarım kredi kooperatifleri yoluyla karşılanmasını esas bellemiştir. Küçük çiftçinin çoğunluğunun yeteri kadar toprağı olmamasının yanısıra, sahip olduğu toprak da büyük ölçüde tapusuzdur ve üstelik, kredi açısından bir bakıma daha önemlisi, sahip olunan toprakların değerleri toprak değer baremine göre çok düşüktür.

Hâliyle, Ziraat Bankası'nın en azından orta-yüksek çaptaki ve toplam kredi bakımından daha önemli olarak büyük çiftçi ve tüccarlara yönelmiş kredi politikası, tefeciliğin desteği olabilmektedir. Şöyle ki, Ziraat Bankası'nda kolaylıkla kredi alabilen tüccar ve büyük çiftçiler, aynı parayı çeşitli şekillerde, küçük çiftçilere borç vermek suretiyle bizzat tefecilik yapmaktadırlar.⁵¹

Çiftçi ailelerinin büyük çoğunluğu tarım kredi kooperatifi üyesi değildirler ve tefeciliğe doğrudan maruzdurlar. Kaldı ki, (meselâ 1966 yılı sonundaki ortak olanlara verilen kredi miktarı ortalaması 1635 lira dikkate alınır) ortak olanlara verilen krediler de modern tarımın şöyle dursun, geleneksel tarımın gereklerini karşılamaktan uzaktır.⁵²

1970'in hemen başlarında Tarım Bakanlığı bütçesinin Bütçe ve Plân Karma Komisyonu'nda görüşülmesi sırasında, Ziraat Banka-

(50) James E. Blalock, *Capital and Finance in Turkish Agriculture*, Economic Planning Division USAID, Ankara, 1969, s. 43.

(51) Z. Gökalp Mülayım, «*Tarımda Tefecilik Sorunu*», Ulus, 7.1.1968.

(52) Aynı makale.

sı'nın verdiği 8,5 milyar liralık tarımsal kredinin belirli kişilere, tefeci ve aracıya dağıtıldığı öne sürülmüştür.⁵³

Aynı görüşmeler sırasında, çiftçiye verilen tarımsal kredinin eski bir toprak barem sistemi ile dağıtıldığı, ve bu sistemin değiştirilmeyerek çiftçinin tefecinin elinde bırakıldığı belirtilmiştir. Ayrıca; bugün tefecinin elinde 6 - 10 milyar lira bulunduğu, bunun büyük bir kısmının Banka'dan sağlanarak, belirli kısmının da doğrudan tefeci tarafından % 50 - 60 faizle çiftçiye verdiği, tarım araç ve gereçlerinin çiftçiye aracısız intikal ettirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur.⁵⁴

A.I.D. Ekonomik Plânlama Dairesi'nin yayınına göre⁵⁵ Türk çiftçilerinin teşkilatlanmamış kredi kaynaklarından elde ettiği kredi, toplam kredi hacminin % 30 - 50'si arasında olduğu tahmin edilmektedir.

B. TEFECİLİĞİN İŞLEYİŞ BİÇİMLERİ

1. Genel

Tefeciliğin işleyiş biçimleri, tefeci-tüccar sermayenin yüzyıllar içerisinde meydana getirdiği birtakım tefecilik modelleridir. «Teşkilatlanmamış» kredi piyasasının en geniş bölümünü bu yollarla verilen krediler meydana getirir.

Tefecilik alanına girmeyen özel krediler de mevcuttur. Bunlar köy mensuplarının dayanışması, yakınlar arasında yardım, komşularını birbirlerine el uzatması şeklinde tanımlanabilir. Bu kredile-

(53) T.H.A., 6.1.1970.

(54) Yukarıda sözü edilen görüşmelerin yapıldığı günlere yakın bir tarihte bir haber ajansı bülteninde yeralan (muhtemelen aynı haberin yeni gelişmelerle tekrar verilmesi şeklinde iki defa yayınlanmış olan) iki haber ilgi çekici bir nitelik taşımaktadır:

«Eskişehir, Sivrihisar— Köylülerin yıllardan beri yaka silktikleri M.T. adındaki tefecinin ihbar üzerine yakalandığı ve evinde yapılan araştırmada 10.500.000.— liralık borç senedi bulunduğu ileri sürülmüştür...»

«Eskişehir-İç Anadolu'nun en büyük tefecileri Metin ve Enver Yazıcı adındaki baba-oğul'un evlerine ve işyerlerine yapılan baskında 10.000.000— lira tutarında senet bulunmuştur... Gayri mevkuf yargılamak üzere serbest bırakılan (sanıklar)... Maliyece tahakkuk ettirilen 5 milyon liralık vengiyeye de itiraz etmişlerdir.»

(A.A., 7.12.1969 ve A.A., 19.12.1969).

(55) Blalock, a.g.e., s. 51.

re hatır, komşuluk ve ahbablık⁵⁶ kredileri adının verildiğini görüyoruz.

Bir Amerikalı uzman da, sentetik ayırımında⁵⁷ teşkilatlanmamış kredi piyasası kaynaklarını; büyük toprak sahipleri, tüccar, faizle para verenler, akraba ve arkadaşlar şeklinde dört genel kategoriye ayırmaktadır. Dayanışma kredileri herhangi bir ihtiyaçtan dolayı ve özellikle kötü ürün yıllarında, bazen de felâket halinde, genel olarak aynî yardım şeklinde gözükmektedir. Tabiatıyla tefecilik alanına girmeyen bu çeşit kredilere değinmekle yetiniyoruz.

Tefecilik kredileri için yapılmış olan genel bir tanım⁵⁸ olarak şu genelleme kapsayıcı bir nitelik göstermektedir: Kredi verme işini meslek edinmiş kişiler tarafından yüksek faiz karşılığında ve bir kazanç sağlama süşüncesiyle özel ve yöresel geleneklere göre verilen ve üretim ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla alınan krediler tefeci (murabaha) kredisi olarak mütalâa edilebilir.

Tefeciler genellikle o yörenin tüccarı ve büyük çiftçisidir.⁵⁹ Kredi verenler arasında belirli bir sabit mesleği olmayanlar, daha doğrusu klasik anlamda «meslek»e sahip olmayan ve tefeciliği meslek edinmiş olanlar da mevcuttur.

2. Para Olarak Verilen Tefecilik Kredileri

a. Ürünün Satışı Karşılığında

Kredi verenler genellikle ihracat maddelerini meydana getiren tarımsal ürünlerin alım ve satım ve işlenmesiyle ilgilenen tüccardır. Ürünün yetişmesinden önce para sıkıntısı çeken üreticilere hasat sonunda elde edecekleri ürünün evvelden tesbit olunan sabit bir fiyat veya piyasa değerinin belirli oranda aşağı bir fiyatla satışı karşılığında verirler.⁶⁰ Bu nitelikteki kredi işleminin esasını fiyat farkı belirlenmektedir. Tabiatıyla bu yapay olarak da zorlanmakta ve

(56) Yusuf Saim Atasagun, a.g.e., s. 159.

(57) Blalock, a.g.e., s. 43.

(58) Atasagun, a.g.e., s. 158.

(59) A.I.D. uzmanı Blalock ise, yukarda sözü geçen ayırımdaki kategoriler arasında yer alan büyük çiftçilerin verdikleri kredileri, teşkilatlanmamış krediler içinde nisbî olarak en az önem taşıyanı şeklinde kaydetmektedir. A.g.e., s. 50.

(60) Atasagun, a.g.e., s. 160.

yalnızca fiyat şeklinde tesbit edilemeyecek olan «faiz» adıyla ikinci bir yük de üreticiye yüklenmektedir.

Ürünün tarlada, ağaçta iken satın alındığı bu şekilde satış, bir senetle veya bazı hâllerde sözlü anlaşma ile yapılır. Ürünün bu önceden düşük fiyatla satılması suretiyle nakdî borçlanma şeklinde yürütülen tefecilik biçimine alivre satış denilmektedir. Alivre niteliğinde olan bu işlemlerde faiz çoğunlukla önceden hesap edilmektedir.

Alınan borç paranın vadesinde ürün olarak geri verilmesi hâlinde çeşitli ürün nevelerine ve mıntikalara göre değişen teamül ve şekiller vücuda gelmiştir. Birçok hâllerde alınan para borcuna karşılık verilecek olan ürünün miktarı önceden tesbit edilmektedir. Borçlu, ödeme vakti gelince kararlaştırılmış olan miktarda ürününü alacaklıya istediği yerde teslim etmeye zorunlu tutmaktadır.⁶¹ Belli bir sebeple, üretici ürünü teslim edemediği takdirde, o ürünün o yılki satış fiyatı genellikle satış fiyatının azamisi, üzerinden taahhüt ettiği iktara göre, tutarını, hem teslimde geç kaldığı günler için ve hem de diğer ilâve yükümlerle birlikte para olarak vermek zorunluluğundadır. Aslında böyle durumlarda küçük tüketiciye, tarım işçisi, yada ortakçı, maraba olma yolu açılmış demektir.

İhracat ürünlerindeki tefecilik biçimleri ürünler ve bölgeler itibariyle tefecilik incelendiğinde ayrıntılı olarak anlatılmaya çalışılacağından, burada örnek olarak iki anlamda yürütülen tefeciliğe değinilecektir. Bunlardan birincisi, geniş ölçüde, odun kömürü istihsal eden mıntikalarda tüccar veya veya ağaların kömür yakan köylünün üretim kudretine göre kendilerine belli miktarda para vermeleri suretiyle yakılacak kömürleri kapatmaları hâlidir.

Odunkömürü yapan köylünün borçlandırılması mekanizması ile köylü kömürlerini piyasa fiyatından daima düşük bir fiyatla alacaklıya teslim etmekle yükümlü tutulmaktadır. Teamüle göre, ödeme vadesi uzadıkça, yani belirli yıl içerisinde kömür teslim edilmezse, faiz, kömürün teslim anındaki fiyatı daha da düşürülerek bindirilmektedir.⁶²

İkinci örneğin de meyva bahçelerin de yürütülen kapaççılık ile ilgili olarak verilmesi uygun düşmektedir. Atasığın, bu örnekteki işleyişi şu şekilde açıklamaktadır :

(61) Aynı eser, ss. 160 - 161.

(62) Aynı, s. 161.

(63) Aynı, s. 161.

«İstanbul ve İzmir vilâyetleri dahilinde ve bölgelerde sebze bostanları ve meyva bahçeleri diğer vilâyetlerimize nazaran daha fazla inkişaf etmiştir. Sebze ve meyva alım ve satımında satıcı müstahsil ile perakendeci esnaf arasında mutavassıt vazifesi gören ve kabzımal namı verilen kimseler vardır. Bunlar sebze yetiştiricilerinin ve bahçe sahiplerinin para ihtiyaçlarını temin ederler. Kabzımallar basit borç senetlerine ve borç defa şifahi anlaşmalara istinaden ve bir seneye kadar vade ile bostancılara bahçecilere para vermekte ve müstahsilleri bağlamaktadırlar. Borcun faizi evvelden hesap olunarak ana borca ilâve suretile borç senedine ithal edilmektedir. Borçlu müstahsillerin istihsal ettikleri sebzelerin ve meyvaların piyasalardaki satışı tamamen alacaklı kabzımallar tarafından yapılmaktadır. Kabzımal parasını sattığı mahsullerin bedellerinden geri alır. Satılan mal bedeli borç miktarından fazla olduğu takdirde iade olunur. Noksan olursa alacak bakiyesi gelecek seneye kalır. Satış işine tavassuttan dolayı kabzımallarca nisbî satış komisyonu ve cinsine göre hesap olunan maktu ücret alınmaktadır.»

Ürünler itibariyle tefecilik bölümünde anlatılacak olan örneklerde somut olarak ve daha ayrıntılı biçimde görülebileceği üzere bu çeşit bağlanmaların en önemli bir tefecilik şeklini meydana getirdikleri açıkça ortadadır.

b. Belirli Ürüne Dayanmaksızın Doğrudan

Herhangi bir tarımsal ürüne dayanmaksızın belirli bir tutarın belirli bir faizle ve vadisinde para olarak geri verilmek üzere noterce tasdikli bir borç senedi değerli taşınır malların (süs eşyaları, mücevher) terhini veya alacaklı lehine tesis olunacak ipotek karşılığında borç para verilmesi gerçek tefecilik faaliyetinin, tefeciliğin, en çok rastlanan şeklidir. Bu şekilde yürütülen tefecilikte, tefeci sağlam esaslara göre işlem yapmakta ve verdiği paranın faizini önceden hesap ederek borç senedine geçirmektedir.⁶⁴

Doğrudan doğruya para verilecek yürütülen bu tefeciliğin de değişik biçimleri mevcuttur. İşletme kredilerinin kısır bir döngü içerisinde dönmesi, üreticinin Banka'dan aldığı krediyi ödedikten hemen sonra yine çekmesi ve bu paranın çoğu hâllerde tüketime gitmesi sadece ekonomik bir olay değildir. Buradaki, kredi yeter-

(64) Atasağın, a.g.e., s. 162.

sizliği, işletme-çevirme kredilerin verimsizliği, kredinin miktar olarak önemsiz ve tüketime yönelik niteliği vb. hususların yanısıra, bu gibi kredilerin ödenme süreci içerisinde bir de tefecilik sözkonusu olmaktadır.

Küçük üreticinin sözü edilen çıkmaza nasıl düştüğünü Mehmet Emin Bozaraslan şöyle anlatıyor :⁶⁵

«... Banka kredileri de diğer imkânlar gibi mahdut bir zümrenin tekelindedir. Bundan çoğunlukla toprak ağaları ve büyük tüccarlar yararlanırlar. Köylüler ve fakir yurttaşlar ancak 200 - 300 lira gibi gülünç bir miktar alabilirler. Bunu da hiçbir işte kullanamazlar. Çünkü bu miktar ancak harcama işlerinde kullanılabilir. Doğu köylüsü de bu paylarla evine biraz öte-beri, karısına ve çocuklarına birer entari, kedisine de bir şalvar bir cizlavet alır. (Doğunun bazı yerlerinde Gislaved marka lâstik ayakkabılara böyle denir). Elinde ya bir kilo şeker parası kalır ya kalmaz.

Seneye banka parayı ister, tabii faiziyle birlikte. Fakat köylü bu parayla bir iş yapmamış ve onu arttırmamış ki getirip hemen yatırsın... Çaresiz gidip bir zengine yalvarır, birkaç gün vadeyle borç alır ve bankaya yatırır. Bazıları bu birkaç gün için bile borç para bulamazlar ve faiz ağalarından faizle almak zorunda kalırlar. Birkaç gün sonra yine bankadan para alır bu sefer de götürür, tüccara, ya da faiz ağasına borcunu öder. Artık her yıl bu böyledir... Köylü bu tuzığa bir defa girdi mi, artık kolay kolay kurtuluşu yoktur.»

Tarımda yürüyen tefecilik, kırlık bölgelerde tarım dışında da mükemmelen yürür. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da olanlar şöyle anlatılıyor :⁶⁶

«Fakir insanlar ya çerçilik, ya kaçakçılık, yada hayvan ticareti yapmak isterler. Fakat paraları yoktur. Banka kredileri ise yalnız toprak ağalarına ve zengin tüccarlara verilir. Bunun için bu fakir insanlar çaresiz kalıp mahal-le milyonerlerinden birine gider ve ondan faizle para alır-

(65) Mehmet Emin Bozaraslan, *Doğu'nun Sorunları*, Ankara İş Matbaası, 1966, s. 43 - 44.

(66) Bozaraslan, a.g.e., s. 42.

lar. Bu faizin oranı yüzde elliden başlar yüzde yüze kadar çıkar. Parayı alan adam yılın dokuz ayı boyunca şehirle köy arasında mekik dokur. Şehirlerden mal alır, köylere götürüp satar. Ya da Suriye'ye gidip kaçak eşya getirir. Kazandığının yarısını, üçte ikisini, hatta bazan işi iyi gitmiyorsa hepsini faiz olarak faiz ağasına verir. Allah göstermesin, zarar ederse, ya da kaçakçıysa ve yakalanır da eşyası müsadere edilirse ne olacak? Bütün bu hallerde faiz ağası yalnız parasını düşünür... adamın yakasına yapışır, parasını ister hemde faiziyle birlikte. Adamcağız mecbur kalır evini, varsa bahçesini, bağını, bunlar yetmiyorsa kap-kacaklarını, yastık ve yorganlarını satar ve faiz ağasının parasını öder...»

Ağaların kredi almakta başvurdukları çeşitli oyunlardan bir tanesi köylü için büsbütün yıkım olabilecek niteliktedir. Üstelik, üreticinin kendisine verilecek olan küçük çaptaki işletme kredisini dahi nasıl kendisinin alamadığını, daha da fecisi, bu alamadığı paranın alınmamış bir para olarak kalmayıp ilerde kendisine çevrilecek bir tefecilik silâhı, sermayesi hâline nasıl dönüşebileceği ihtimalini göstermesi bakımından hayli ilginç bir oyundur bu; Bozarslan anlatıyor.⁶⁷

«Ağa köylülerini bankaya götürür, hepsinin adını yazdırır. para dağıtılınca onlara da ikişer-üçer yüz lira verilir. Köylüler, banka veznesinden alırlar, kâğıtlara parmaklarını basarlar... banka kapısından dışarı çıkar çıkmaz aldıkları parayı olduğu gibi ağaya devrederler. Köyde kaç kişi varsa ağa hepsine bu oyunu oynar. Bankaya karşı borçlu olan köylüdür, fakat parayı cebe indiren ağadır. Vadesi gelince parayı yatırıp yatırmamak ağanın vicdanına bağlıdır... (Yatırmazsa) banka ne ağayı tanımır, ne de paşayı. O, köylünün yakasına yapışır ve parayı ondan alır.

Bu oyunda şeyhler de ağalardan geri kalmazlar. Onlar da müritlerinin başına çorabı örerler. Mürit bankaya yine kendi adına parayı alır ve şeyh verir.»

(67) Bozarslan, aynı eser, ss. 44-45.

3. Mal Olarak Verilen Kredi

a. Üretim Araçlarının Karşlanması

Genellikle tohum, çift hayvanı, küçük tarımsal âlet ve diğer tarımsal girdilere olan ihtiyaçlar, aynı köyde veya yörede bulunan büyük çiftçilerin, ağaların, veya şehirlerde oturan ve bu gibi maddelerin alım satımıyla uğraşan tüccar tarafından bir çeşit veresiye satış şeklinde karşılanmaktadır.

Batı'da da köylü ile aracı-tefecî ilişkisi, değişik ölçü ve dereceler gözlense bile, temelde benzerlikler gösterir. Meselâ Ereğli bölgesinde⁶⁸ köylünün, ürünün yetiştiği devre dışında parayı geniş ölçüde ihtiyacı bulunmaktadır. Bunu da sağlamanın en kolay yolu tüccara başvurmaktır. Gerektiği anda paranın formaliteye ihtiyaç olmaksızın istemenin tek yolu tüccar (tefecî) den istenmesidir. Daha sonra çok yüksek faiz ödemesine, bütün geleceğini tüccar-tefecinin eline teslim etmesine rağmen, içinde bulunduğu çaresizlik köylüyü bu yola sürükler. Köylüler bankaya gitmek pek istemezler. Kullandıkları deyim ile, banka «gemisi yüzene yardım» eder, «yalpalayana» değil.

Ödeme şekli verilen madde veya aracın niteliğine göre değişir. Verilen kredinin mümkün olan hâllerde aynen mal olarak geri ödenmesi kararlaştırılmış ise borcun esasını teşkil eden mala faiz olarak belirli bir miktar eklenir. Mal olarak verilen kredinin para olarak geri ödenmesi şekli uygulanıyorsa bedeli tesbit ve faiz de para olarak hesap edilir.⁶⁹

Mal olarak verilen bu «ayniyat»ın kredilerin para olarak geri verilmesi hâllerinde verilen tohumun,⁷⁰ hayvanın ve tarımsal âlet

(68) Mübeccel Belik Kıray, *Ereğli - Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, D.P.T., Ankara, 1964, s. 62.

(69) Atasığın, a.g.e., s. 162.

(70) Tohum konusunda «Kara Yara» adı takılmış olan gerçeği Bozarslan (a.g.e., s. 45) şöyle anlatıyor :

«Ağalara verilen kredilerin ve imkânların başka bir çeşidi de var ki, insanın yüreğini parçalar. Bu da ağalara verilen tohumluk buğdayın halkı zehirlemeye yolaçmasıdır. Ağalara eksinler diye verilen bu tohumluk buğdaylar, toprak altında çürümemesi ve herşeyler tarafından tahrip edilmemesi için ilaçlanarak verilir. Ağalar ise bu buğdayları ekmezler ve peşin parayla buğday pazarlarında zahire tüccarlarına satarlar. Halk ta bunun başkalarına getireceği felâketi bilme-yerek alır ve kemal-i âfiyetle yer... Bundan 4-5 yıl önce bu buğdayın çocukları nasıl kırıp geçirdiğini bütün Doğulular halâ ürpererek hatırlıyorlar...»

ve ekipmanların bedelleri genellikle normal ve peşin ödeme fiyatlarından bir hayli yüksek tutulmaktadır. Tohumluk veya yemelik olarak verilen tahılın aynen geri verilmesi hâlinde ödünç olarak verilmiş olan miktar iki katına kadar arttırılmaktadır. İpek kozası üretilen bölgelerde, tarım satış kooperatifleri etkin olmaya başlamadan ve özellikle satış kooperatiflerinin kurulmamış bulunduğu 1940'dan önce ipekçilikte de bu şekildeki tefecilik pek yoğun bulunmaktaydı.⁷¹

b. Tüketim Maddeleri İhtiyaçlarının Karşlanması

Üreticilerin tüketim ihtiyaçları, yiyecek bakımından bizzat üretemedikleri ve dışardan almak zorunda kaldıkları gıda maddeleriyle (kantariye eşyası) giyecek bakımından ayakkabı v.b, manifatura eşyası ve gazdır. Bu gibi zaruri ihtiyaçları genellikle veresiye yapılan alışverişle karşılanmaktadır. Üreticiler oturdukları köylerde, devamlı olarak temesta buldukları bucaklarda, ilçe merkezlerinde yada büyük şehirlerdeki bakkallar, manifaturacılar, kantariyeciler, kunduracılar ve hattâ berberlerle hasat sonunda ödenmek üzere veresiye alışveriş yaparlar ve borçlanırlar. Üreticilerin esnafla yaptıkları veresiye işlemlerden meydana gelen borçlamalar özel kredi alanında ve tefecilik faaliyetinde önemli bir rol oynamaktadır.⁷²

Köy bakkalları köylülerin bizzat üretmek imkânına sahip olmadıkları çeşitli gıda maddelerini ve diğer tüketim eşyalarını vermekte genellikle kolaylık gösterirler. Bu, çeşit basit kredi işletmelerinde formalite olmaz. Bakkalın defterine veya duvarlara yapılan basit kayıtlar borcun miktar ve ödenmesine esas teşkil eder.⁷³ Ancak, bu hâlde de üretici, ödemesi normal olanın üstünde bir ödeme yapmak zorunda kalmaktadır.

(71) Atasâğun (a.g.e., ss. 162-163) anlatıyor: «İpotek kozası istihsal olunan mıntikalarda hususi şahısların veresiye olarak tevzi ettikleri koza tohumları murabaha faaliyetinin karakteristik nümunelerinden biridi. Koza tohumu umumiyetle borçlunun istihsal edeceği kozaların yüzde onu'nun alacaklıya verilmesi esasına göre dağıtılmaktadır. Bir kutu koza tohumundan vasatî olarak elli kilo yaş koza alındığına göre beş kilo yaş kozaya mukabil bir kutu tohum verilmektedir. Bir kutu tohumun fiyatı beş kilo yaş kozanın değerine nazaran ve her seneki koza fiyatına göre değişmekle beraber çok az olacağında şüphe yoktur.»

(72) Atasâğun, a.g.e., s. 163.

(73) Atasâğun, a.g.e., s. 163.

Ankara köyleri örnek olarak alındığında⁷⁴ şöyle bir durum izlenmektedir: Meselâ Yenimahalle ve Kayadibi'nde, bakkalın kendisi sattığı malları krediyle almakta ve fazla ödeme yapmış olmaktadır. Tabiatıyla, bakkal ödediği faizi malların satış fiyatlarına yansımakta, buna da kendi kârını eklemektedir. Köylünün peşin parayla alışveriş yapacak imkân olmadığından, yapılan veresiye alışverişte bakkal, sözü edilen fiyat yükselmelerinden başka, köylünün biriken borcuna bir de faiz bindirmektedir. Böylelikle; bakkalın ödediği faiz, kârı, ve ayrıca yüklediği faiz üreticiye kolaylıkla intikal ettirilebilmektedir.

Bunlardan başka, yine meselâ Kayadibi'nde⁷⁵ alışverişini parayla yapamayan küçük üretici ürünlerini; yumurta, yağ ve yünü bakkala götürmekte ve bunlarla borcunu ödediğinde, ürünlerin değerinin parasal ifâdesinde rayiç bedelin çok altında bir karşılık doğmaktadır. Bu da, yukarıda sözü edilen zincirin diğer bir halkası şeklinde, küçük üreticiyi büsbütün ezmektedir.

Mübeccel Kıray'ın belirttiğine göre,⁷⁶ Ereğli bölgesinde her köylü bütün ihtiyaçlarını kasabadan belirli bir tüccardan karşılamaktadır. Bazan bütün köy bir tüccara gitmektedir. Böyle durumlarda tüccarın o köy üzerindeki nüfuzu çok geniş olmakta, hattâ mülki âmirin etkisini aşan bir genişliğe ulaşmaktadır. Bazı hâllerde de aynı köyün çeşitli grupları değişik tüccar ile alışveriş etmekte, tabiatıyla bu durumda da, tüccarın nüfuzu belli gruplar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Köylü kendisi yada aile fertlerinden herhangi biri ihtiyaçları için kasabaya indiklerinde, alış-verişi kendi tüccarlarının dükkânından veresiye olarak yaparlar. Borç yalnızca tüccar tarafından kaybedilir. Son derece ilkel kayıt usulleri kullanılmaktadır. Borçlanma belirli ürünlere (çilek, kereste) mahsuben yapılır. Bu ödeme yolunda kömür işçiliğinden alınan gündeliklerle gerçekleşir. Köylü, havzanın programı uyarınca bir ay kömür işçiliği yaptıktan sonra köyüne dönerken tüccara uğrayıp kazancının büyük kısmını borcuna, bazan tekrar alacağına yatırır. Köyde kaldığı bir ay içerisinde kendisi, madende iken ailesi bir ay, yani iki aylık devreler içerisinde borçlanmalar devam eder.

(74) Erdoğan Güçbilmez, *Yenimahalle ve Kayadibi Karşılaştırmalı bir Köy Araştırması*, (Basılmamış doktora tezi), 1970, s. 137 vd..

(75) Güçbilmez, a.g.e., ss. 144 - 145.

(76) Kıray, a.g.e., ss. 61 - 62.

Kıray, köylülerin özellikle kadınların yetiştirdiği ürünlerin (tavuk, yumurta, sebze, meyva veya avderisi) bile daha iyi fiyatla başkasına satılmak yerine, tüccara götürüldüğünü anlatmaktadır.⁷⁷

«Böylelikle ağa ya da tüccar hem kendi malını kendi tesbit ettiği şartlar ve terimlerle satar, hem de köylünün para edecek ürünlerini, gene kendi koyduğu fiyattan alır. Bu alış verişte kredi, faiz, vade ve benzeri terimler gene tüccar tarafından kararlaştırılır. Bu muamelelerin hiçbir formel tarafı yoktur. Hesap muhasebesi, tüccar tarafından küçük küçük defterlere sadece kendinin anlayacağı işaretlerle tutulur. Gerektiği zamanlarda köylüye yada kasabalıya bildirilir. Dolayısıyla hem köyde hem de kasabada hayatı kontrol eden grup, faraza E.K.İ. değil, büyük tüccar olur... Köylü-tüccar ilintisinin temeli ve en bariz tarafı, bu alış veriş borçlanma mekanizmasıdır.»

Köylünün, tüccar karşısında her türlü sömürüye açık bulunmasının yalnızca münferit olaylar dizisi şeklinde belirmediği, ve fakat bağımlılığının sistemli bir şekilde geliştirildiği, ve aracılığın bu önemli şekilde de köylü (yada köylülükten kopmayan işçinin) «meşrulaşmış» çaresizliği, ek bir yorumu gerektirmeyecek açıklıktadır.

Doğu'da bazı faizciler hiç para vermeden de faiz alırlar. Bu, yukarda bahsi geçen örneklerdeki bakkalın malları veresiye almasına benzeyen fakat ondan daha kademeli ve sömürücü bir yöntemdir. Bu uygulama «çerçi»lerin ağır bir yük altında çoklukla faizciye çalışmalarını, hem de, tabiatıyla, çerçinin bu ağır yük altından kalkabilmek için giderlerini yansıtmaları ve fiyatları yüksek tutmasından dolayı esas küçük üreticinin, tarım işçisinin ezilmesi sonucunu doğurur.

Sözkonusu «para vermeden faiz alma»nın yürütülmesi şu şekilde örgütlenmektedir:⁷⁸

«Çerçilik yapmak isteyenler büyük kentlerdeki toptancılardan veresiye mal almak isterler, fakat toptancı kendilerine güvenmediği için kefil ister. O da bir faiz ağasına müracaat edip kefil olmasını ister. Faiz ağası fırsatı kaçırmaz mı hiç, hemen kabul eder ve beraber kalkıp toptancıya giderler. Toptancı malı adama değil de, sözde faizciye veresiye verir. Veresiye olduğu için tabii kârını da fazlasıyla

(77) Aynı, s. 62. Köylü-tüccar ilişkilerinin sosyolojik bir tahlili için bkz. s. 63.

(78) Bozarlan, a.g.e., s. 43.

la hesaplar. Faiz ağası da aynı malı kendisininmiş gibi tutar, yine veresiye yoluyla çerçiye verir ve üzerine yüzde 20-30 kâr bindirir. Çerçi de bu malı alıp köylere götürür ve o da üzerine bir miktar kâr bindirdikten sonra köylere satar. Böylece mal köylünün eline varıncaya kadar birkaç el değiştirir ve üzerine bindirilen kârlarla maliyetlerinin birkaç katına yükselir, zavallı köylü de, elinde peşin parası olmadığı için buna boyun eğmek zorunda kalır... Çerçi çalışır... ve kazandığı parayı getirir faiz ağasına verir... Faiz ağası ne alıcıdır, ne de satıcı. Buna rağmen kendisi ortada hava parası alır. Hiç çalışmadan, hiç emek harcamadan...»

Köylülerin ilçelerde ve şehirlerdeki büyük manifaturacı ve kantariye esnafıyla yaptıkları veresiye işlemlerde de formalite yoktur. Veresiye olarak mal zorunluğunda bulunan üretici aldığı malların fiyatını ve dolayısıyla borcunun tutarını çok defa sormaz. Bu sebepten pazarlık bile yapılmaz. Satıcının uygun göreceği fiyatı üretici genellikle kabul eder. Köylüler devamlı surette alışveriş yaptıkları esnaflardan ihtiyaçları olan maddeleri alıp giderler, buna mukabil satıcı, her borçluya ait hesabı ayrı ayrı özenle tutar.⁷⁹

Veresiye alınan malların bedeli genellikle borçlunun yetiştirdiği ürünün yetişmesi veya satılmasından hemen sonra ödenir, ve vadesi kısadır. Ödeme şekli ya nakden olur veya mal teslimi şeklinde yapılır. Bu tarzdaki kredi işlemlerine yurdun her tatarında «harman veresiyesi» denilmektedir. Alacaklı ile borçlu arasında düzenli esaslara dayanan ve hukukî değerinde bir borçlanma meydana gelmeyen hâllerde borçlu ürünü piyasaya getirip sattıktan sonra alacaklıya gider ve borcunun miktarını sorar. Tamamıyla alacaklının isteğine göre tesbit edilmiş olan borç miktarına itiraz edilmekte ödeme bulunmak kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü borçlu, kredi ilişkisinin devamını arzu ve ilişki kurduğu satıcı ile arasının bozulmasını istemez.⁸⁰

İlçe ve şehirlerdeki alacaklılar çoğunlukla borçlunun kendilerine gelmelerini beklemeyip harman zamanı olunca bizzat köylere tahsilâta ve mahsul toplamaya giderler.⁸¹

(79) Atasâgun, a.g.e., s. 163.

(80) Atasâgun, a.g.e., s. 164.

(81) Aynı eser, s. 164.

C. BAZI BORÇLANMA ŞEKİLLERİ TASNİFLERİ

Yakınlar ve komşular arasındaki dayanışma kredileri dışında, özel kredi biçimlerinin büyük çoğunluğu tefecilik kredileridir. Bu özel kredilerin, bizim genellikle sadık kaldığımız Yusuf Saim Atasagun'un 'murahaba' kredileri tasnifleri dışında, bazı tasnifleri yapılagelmiştir. Bunlar arasında yer alan eski «İktisat Meclis-i Âlisi» tarafından yapılanı (1930), Birinci Ziraat Kongresi'nde yapılan tasnif (1931) hem Cumhuriyet tarihinin belgeleri olmaları hem de geçerliklerini ve açıklayıcı niteliklerini korumaları bakımından, çalışmamızın sınırlılığı oranında, kısaca da olsa, üzerlerinde durulmasını gerektirecek önemdedirler.

Ayrıca, köy iktisadı konusunda, toplumsal farklılaşma ve dağılımlar açısından hareket eden İsmail Hüsrev Tökin'in yaklaşımına da değinmek yarar sağlayabilecektir.

1. Resmî Belgeler

Mülga «İktisat Meclis-i Âlisi» tarafından dördüncü toplanma devresinde (1-15 Haziran 1930) düzenlenen ve 1931 yılında yayınlanan ziraî kredi raporunda memleketimizdeki «hususî» borçlanma yollarını açıklamak üzere aşağıda aynen yazılı olan beş şekil tesbit edilmiştir:⁸²

- «(i) Ziyet altınları, mücevherat ve altın ve gümüş veya ipotek tesisi mukabilide ve yüksek faizle yapılan nakdî ikrazlar.
- (ii) Nakit yerine mal vererek ve bu mala yüksek kıymet hesap ederek aniyat şeklinde yapılan ikrazlar.
- (iii) Alivre satış şeklinde yani idrak zamanından evvel çiftçiye mahsulünün hakikî fiyattan dün bir fiyatla satmak taahhüdü altına koyan ve aynı zamanda yüksek faiz ve komisyona tâbi tutulan ikrazlar.
- (iv) Para tedarikinden âciz sermayesiz çiftçiye ortaklık şeklinde yapılan ikrazlar.
- (v) Harman veresiyesi nâmı altında bilhassa köy bakkalları tarafından fahiş bedel ile harman zamanında tahsil edilmek üzere verilen eşyanın mukabili yapılan ikrazlar.»

(82) Atasagun, a.g.e.'den Âdil İktisat Meclisi Raporları, neşriyat serisi: A, No. 5, 1931, s. 8.

Görölmektedir ki, bu ana kategoriler, daha çok —dolaysız ve dolaylı— tefecilik işleyiş biçimleridir. «Hususî» krediler diye adlandırılmaları, otuz beş yıl sonraki «teşkilâtlanmamış» şeklindeki adlandırmadan ötede bir anlam taşımamaktadır. Ne var ki, sıfatlandırmalar ve yapılan çalışmaların sonuçları ne olursa olsun, tasnifler, açık-seçik bir tutumun eseridir.

1931'de Ankara'da toplanmış olan Birinci Ziraat Kongresi'nde de «Memleketimizdeki hususî kredi tarzları» incelenmiş ve kredi encümeni tarafından düzenlenen raporda⁸³ özel kredinin verilme şekilleri beş grupta toplanmıştır. Bu gruplandırma, ifâdedeki fark ve bazı tâlî noktalar dışında, İktisat Âli Meclisi tarafından yapılan gruplandırmaya uymaktadır.

«Memleketimizde hususî mukrizler tarafından yapılan ikraz mahiyetindeki muameleler, muhtelif raporların tetkiki, bu nevi kredilerin mevzuu, teminat, müddet mahiyet itibariyle mahal mahal az çok tehalüf etmekle beraber umumiyet itibariyle şu veçhile tasnif edilebileceği hakkındaki kanaati takviye etmiştir :

- (i) Büyük çiftçiler ve tüccar ziraatçilerle, alelâde tüccarlar tarafından ayniyat şeklinde yapılan ikrazlar.
- (ii) Zürra — tüccar tarafından, alivre satış mukabilinde yapılan tamamen nakdî veya kısmen aynî, kısmen nakdî ikrazlar.
- (iii) Arazi ve sermaye sahibi çiftçiler tarafından ortaklık şeklinde yapılan ikrazlar.
- (iv) Ziyinet altınları, mücevherat, altın, gümüş veya arazi ipoteği mukabiline yapılan ikrazlar.
- (v) Harman kredisi nâmı altında kasabalarda veya bilhas- sa köylerde bakkallar ve tüccar tarafından yapılan ayniyat şeklinde avanslar.

Bu esaslı şekiller mahal mahal tenevvü etmekte ve bazan da birbirlerine girift olarak icra edilmektedir.»

(83) 1931 Birinci Ziraat Kongresi Raporları, ss. 2463 - 2464.

2. Toplumsal Farklılaşma Açısından Bir Görüş

İsmail Hüsrev Tökin'e göre,⁸⁴ Türkiye köy ekonomisinde toplumsal farklılaşma ve dağılımlar çoğunlukla borçlanma yoluyla cereyan eder. Emtia ekonomisinin gelişimi, üreticiyi aracı rolü oynayan çeşitli sosyal zümrelerle temasa getirmektedir. Köylü, üretimini devam ettirme veya genişletmek için kendisine gereken nakit parayı ya bankadan yahut para borç veren kişilerden alır. Kişisel veya üretim ihtiyaçlarına gerekli olan maddeleri yine aracı tüccardan tedarik eder. Köylünün bu çeşitli zümrelerle olan ilişkisi ortaya değişik borçlanma biçimleri çıkarmıştır ki bunların çeşitleri üçe ayrılabilir;

- (i) Nakit üzerinden
- (ii) Emtia üzerinden
- (iii) İş üzerinden

(i) Nakit üzerinden borçlanma. Yüksek mürabaha faizi ile mübaha koşulları köylüyü son derece ezmekte ve borcunu ödeyemeyen köylü bütün menkul ve gayrimenkulünü mürabahacıya devretmektedir.

Mürabahacılığın en yıkıcı olanı borç ödenemeyince gayrimenkulün tefeciye intikal edenidir.

Giresun'da üreticilerin önemli bir kısmı, borçlarını veremedikleri için fındık bahçelerini tefecilere devretmek zorunda kalmışlardır. Üreticiler kendi mülkleri olan fındıklıklarda şimdi yarıcılık ve işçilikte çalışıyorlar ve bahçelerin imarına önem bile vermiyorlar.

Üretici, pek zorunlu kaldığı ve ödeme gücünün pek düşük olduğu yerlerde mürabahacıdan ancak mallarının tasarruf, mülkiyet haklarını devir yoluyla para alabilmektedir. Meselâ Adana'da senete iltifat edilmemekte, mülkiyet hakkı üzerine hukuki yollara gidilmektedir. Tefecilerin kendi aralarında kullandıkları deyimleri de vardır. Eskişehir Ziraat Odası tarafından Birinci Ziraat Kongresi'ne verilen raporda mürabahacıların «katlama», «katmerleme», «hendek atlatma» gibi deyimler kullandıkları belirtilmektedir. Hen-

(84) Bu bölümde Tökin'in, ilk bakışta günümüz bulguları yönünden eski tarihli sayılabilecek fakat aslında önemli ölçüde dikkate alınmasında yarar olan, görüşleri özetlenmiştir: İsmail Husrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, Kadro Mecmuası neşriyatı, İstanbul, Matbaacılık ve Neşriyat Anonim Şirketi, 1934, ss. 146-203.

dekleme, borcunu veren köylünün saflığından yararlanarak parayı aldıktan sonra senedi iade etmiyerek ikinci defa muamelesine kalkışmak demektir.

(ii) Mal üzerinden. Emtia üzerinden borçlanma, üreticinin tüccarla ilişkisinden meydana gelir. Bunun en basit ve ilkel biçimine iç köylerde rastlanır. Buralarda meselâ köylü, kasabainın manifatura esnafından basma alır ve karşılığında idrak mevsiminde ürün verir. Bu işlemde basma köylüye daima fiyatından üç, dört katı fazlasına mal olur. Emtia üzerinden borçlanmanın evrimleşmiş ve gerçek şeklini emtia ekonomisinin ilerlemiş olduğu yerlerde görürüz. Bu usul de çoğunlukla nakit üzerinden borçlanmanın sonuçlarını verir. Bu çeşit borçlanma da üretici kısa bir süre içerisinde gayrimenkulünü aracıya kaptırır. Meselâ Edremit'te zeytin üreticilerinin önemli bir kısmı, bağımsız zeytinciler olmaktan çıkmışlardır. Üreticilerin zeytinyağı fabrikatörlerine zeytinliklerini önceden kiralamak zorunda kalmaları ve karşılığında peşin para almaları süreci, paraya muhtaç olan üreticinin aleyhine hızla gelişmektedir. Önceleri iki yada dört yıl için olan kiralama sonraları on yıla çıkmıştır.

Ordu'da fındık'ta, Aydın'da çeşitli ürünlerde benzeri veya değişik usullerle küçük üretici gittikçe dara düşmektedir. Son derece yüksek tefeci faizleri yanında, aracı; her işlemi üretici yaptığı hâlde vize, komisyon, hamaliye, ardiye vb. gibi giderleri de fiyattan indirerek yine üreticiye yükler.

Tütün bölgelerinde aracılar köylerde tütünleri yüzeyde bir muayeneden sonra pazarlık yaparak bir fiyat tesbit ederler. Üretici iki ay sonra ürünleri merkeze depolara nakille teslim başlar. Bu müddet içerisinde «alelhesap» adı altında tüccardan bir miktar para almış olduğundan ürünü başka bir tüccara satamaz. Tüccar malı teslim alırken sıkı bir incelemeden sonra % 20 - 25 arasında bir iskonto ve iskarta partisi çıkarır. Bu iskarta meselesi de üreticinin belini büken ve malın satış bedelini o oranda düşüren bir etkidir. Ayrılan iskarta oranı tüccarın isteğine bağlıdır. Meselâ, yabancı kampanyaya yada tüccara bu denklerden altısının iskarta olarak elinde bırakılmasını ve iki dengin iskonto edilerek yalnız on iki denk karşılığı para verilmesini çaresizlik içinde kabullenir. Iskarta tütünlerin köylüye bırakıldığı ve iskarta'nın belli ölçüde anlam kazandığı eski uygulamalar kalkmış, işlem bir elkoyma hâline bürünmüştür. Böylelikle iskarta yerine iskonto egemen olmaktadır. İskonto ise özellikle yabancı kampanyalar tarafından,

teslim edilen denklere mevcut olduğu varsayılan aşağı kalite tütünler için uygulanan bir elkoymadır. Bu şekilde yabancı kampanyalar Türk üreticisini serbest sömürme imkânına sahip bulunmaktadır. Karadeniz Bölgesinde de fındık satın alan kampanyalar üreticiyi aynı şekilde saymaktadır.

Hem yabancı hem dahilî aracılara ve tefecilere karşı himayesiz ve örgütsüz olan köylü, kurt talanına uğrayan bir koyun sürüsü durumundadır.

Ziraat Bankası'nın kurduğu kredi kooperatiflerinin köylüye faydalı olduğu da iddia edilemez. Çünkü kooperatiflerin çoğunluğunun yönetim kurullarına mürabahacılar ve aracı tüccar girerek kooperatifleri kendi çıkarlarına âlet yapmışlardır. Köylü, kooperatiftan aldığı krediyi, kooperatif kapısından çıktıktan sonra yönetim kurulu üyesi olan tefeciye teslim etmektedir. Kooperatiflerin önemli bir kısmı âdeta tefecilerin örgütü hâline gelmiştir.

Yönetim kurullarına kasaba tüccarının girmiş olduğu kooperatiflere gelince; köylü kasabada yaptığı iştiha muamelelerinin bedelini kooperatif kredisiyle ödemek suretiyle yönetim kurulundaki tüccarları kazandırmaktadır. Kasaba tüccarları kooperatifler sayesinde kendilerine âdeta örgütlü bir pazar bulmuş olmaktadır.

Bizde tefeciliği millî bankalar da iktisaden takviye etmektedirler. Çünkü, millî bankalardan para istikraz eden tefeci kanuni faizle aldığı parayla köylüyü çok yüksek faizle borçlandırmaktadır. Aradaki büyük fark tefecinin yüksek kârını meydana getirmektedir.

Sayılan bu vakıalar çerçevesinde, borçlanma sonucu küçük üreticilerin ya bağımsızlıklarını kaybederek tefecilere ve aracılara iktisaden bağlandıklarını yada üretim araçlarını bunlara kaptırdıklarını görülmektedir.

(iii) İş üzerinden borçlanma. Bu tarza ortakçılıkta rastlanır. Toprak sahibi toprağı yeterli gelmeyen yada olmayan köylüye arazi ile tohum, tarım âletleri veya yalnız arazi verir. Nakit olarak da belirli bir miktar para borç verir ki buna «dayama» denilir. İdrak mevsiminde hasılat, masraflar çıktıktan sonra önceden tesbit edilmiş olan bir oran içerisinde katılır. Bu katılma (iştihak) ortakçılıktır.

Ortakçılığın şekli bölge ve ürünlere göre değişir; Ürünün yarısı yarıya paylaşılması, ürünün üçte birinin toprak sahibinin olma-

sı veya bu oranların tarafların her biri için dörtte bir olduğu hâller.

Ortakçı (topraksız ya da toprağı yeterli olmayan köylü) toprak sahibine üretim ya da tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanmıştır. Köylü, idrak mevsiminde net hasılatın kendi hissesine düşen miktardan borcunu ödemeye mecburdur. Çoğunlukta toprak sahibine borcuna karşılık, hissesine düşen bütün ürünü verir ve yaşamak için yine borçlanır. Kısır döngü böylece sürer. Bu sisteme toprak ağaları adı verilebilir. Derebeyliği sistemi ise ayrı özellikler gösteren⁸⁵ ilişkileri kapsar.

Toprak ağalarında ortakçılık biçimlerinin çeşitli olmasının⁸⁶ nedenlerini, nüfus yoğunluğu ve ürünün kâr derecesiyle açıklamak mümkündür. Nüfusun yoğun ve arazinin dar olduğu yerlerde ortakçılık şartları topraksız köylünün aleyhindedir. Köylü üründen toprak sahibine daha fazla bir miktar bırakmaya zorunlu tutulur. Ters durumlarında, geniş araziyi işletmek için kol kuvvetine ihtiyaç olan yerlerde, nisbî olarak, daha esnek imkânlar tanınabilir. Mesele, Adana'da ürünün dörtte biri, en fazla üçte biri köylüye kalır. Oysa; Konya, Antalya gibi yerlerde ortaklama genellikle yarı yarıyadır.

Ürünler bakımından da durum paralellik gösterir. Tütün, üzüm, fındık, pamuk gibi ürünlerde çoğunlukla ürünün yarısından fazlasını toprak sahibi alır. Ürün, piyasada ne kadar kâr getiriyorsa, toprak sahibi tarlasını ortakçaya o oranda ağır şartlar altında verir. Buğday bölgelerinde ortaklama çoğunlukla yarı yarıyadır.⁸⁷

(85) İsmail Hüsrev, derebeyliğini ayrıca ve ayrıntılı biçimde incelemektedir.

(86) Bu işletme şekillerine Trakya ve Marmara'da yarıcılık, Orta Anadolu'da ve Güney'de ortakçılık yevracılık, Doğu'da ise marabacılık adı verilmektedir. Suat Aksoy, a.g.e., s. 124.

(87) İsmail Hüsrev, ortakçılığın ana şekilleri hakkında örneklerle bilgi vermektedir. Arazi sahiplerinin masrafa katılma oranları, tarımsal girdileri ne ölçüde sağladıkları, işletme masraflarını hangi ölçüde temin ettikleri ve bütün bunların sonucunda ürünlerin hangi esaslar çerçevesinde, ne oranlarda paylaşıldığını çeşitli bölgeler, teamüller itibariyle incelenmektedir. Ayrıca, ortakçılığın kiracılığa hangi hâllerde yaklaştığı belirtilmekte, ve yine hangi hâllerde ortakçının daha çok tarım işçisi pozisyonuna yaklaşık olarak çalıştığını incelemektedir. Manisa'da bağcılıkta, Akhisar'da tütünde, Alaşehir'de, Kastamonu'da ortakçılık usulleri örneklerle anlatılmaktadır. Bazı hâllerde arazi sahibi için ortakçılığın tarım işçisi tutmaktan daha avantajlı

Ortakçılığın diğer bir şekil daha vardır ki buna «kesi» adı verilir. Meselâ fındık sahasında (kesi usulü en çok Karadeniz sahillerinde görülür) toprak sahibi elli dönümlü bir bahçeyi otuz kantar fındığa kesiye verir. Bu usül kiracılığa benzer; aradaki fark «icra» bedeli yerine belirli bir miktar ürün verilmesidir.

Ortakçılık⁸⁸ usulünde toprak sahibi ve ortakçı, genellikle, ürün cinsinin, tohumlarını, tarım usullerinin vb. iyileştirilmesi ile ilgili degillerdir. Çoğunlukla şehir ve kasabalarda oturan toprak sahibi yalnızca kazancını düşünmektedir.

Özetle, küçük üreticinin çoğunluğu, borçlarını ödeyemeyince tarlalarını, bağlarını, bahçelerini para ikraz edenlere yada aracı

olduğu gösterilmektedir. Makineleşme sürecinin ortakçılığa etkisi de araştırılan hususlar arasındadır. Konumuz kapsamını zorlamamak için kaydetmekle yetindik. Bkz.: Tökin, a.g.e., ss. 186-192.

(88) Korkut Boratav, (a.g.e., ss. 122-127) ortakçılık hakkında —özetle— şu ana fikirler etrafında incelemede bulunmaktadır:

«Ağırlık, ortakçılık adı verilen bir işletme tarzı ve bölüşüm ilişkisi ile birlikte mevcutsa gerçekten bir feodal kalıntı görünüşü olabilir. Esasen ortakçılığın feodalizmle ilgili Avrupa ülkelerinde tarihi olarak ta tespit edilmiştir... Türkiye'de ortakçılığın görüldüğü her hâl, bir feodal kalıntı diye yorumlanamaz; ancak ağırlıkla birleştiği takdirde bir yarı-feodal ilişkiler sistemi doğar... O halde, tipik feodal sömürme ilişkileri dışında, tarımdaki feodal kalıntılardan bahsedebileceğimiz hâller, ortakçılığın ağırlıkla birleştiği durumlardır... Ortakçılığın en ziyade yarı-feodal özellikler taşıdığı bölgeler Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dur... Ortakçılığın ağırlıkla birlikte olmadığı bir çok hâl de vardır... Küçük toprak sahibi köylü, arazisinin bizzat işletmiyorsa nakdi kiraya değil de ortakçıya vermeyi tercih edebilir... Belirli bölgelerde (Hatay ve Amasya) geçimini ortakçılıkla sağlayan ve belli bir mahsul üzerinde uzmanlaşmış topraksız köylülerin varlığından sözedilebiliyor... Toprağın verimini yükselten gelişmeler ortakçının sömürülme derecesine —Mübeccel Kıray, Yahya Kanbolat, Bahattin Akşit ve Ali Arasın Çukurova, Hatay ve Güneydoğu'da yaptıkları tesbitlere göre— daha yoğun hâle getirmektedir... Ortakçılığın dayandığı bölüşüm ilişkileri içinde toprak sahibi ortakçıyı gittikçe daha ağır bir şekilde sömürmeyi, tarımsal gelişmenin nimetlerinden gerçek üreticiyi yoksun bırakmayı başarabilmektedir... Ortakçılık ilişkileri içerisinde sömürülen üretici iktisadî bakımdan toprak sahibine göre genel olarak zayıf olan ortakçıdır. Kiracılıkta ise durumun bu derecede açık-seçik olmadığını görüyoruz. Kiracılık bazı hallerde ortakçılığın uzantısıdır. Üreticinin mahsulü paylaşmak yerine götürü nakdi bir kira ödeyerek sömürüldüğü bir ilişkidir. Ancak başka durumlarda, kiracının kapitalist bir çiftçi olduğunu; özellikle tarımın makinalaşmasından sonra bizzat malik olmadığı küçük toprak parçalarını kiralayıp kendi arazisine ekleyen ve büyük üretime geçmiş çiftçi tabakasına dahil bulunduğunu görüyoruz.»

tüccarlara devretmek zorunluğunda kalmaktadır. Bunların bir kısmı mülksüz kalınca ya başka bölgelere iş aramağa gitmekte yahut kendi topraklarında ortakçı olarak çalışmaktadırlar.

D. TEFECİLİKTE FAİZ

Tefeciliğin, tabiatı gereği, en önemli özelliklerinden birisini, hattâ önde gelenini, faizin tahakkuk ettirilmesi ve faiz hadlerinin yüksekliği meydana getirir. Faizin tahakkukunda kullanılan metodlar, tefeciliğin çeşitli işleyiş biçimlerine göre değişir. Daha doğrusu; değişik işleyiş biçimlerinin oluşmasında, faizin hesabı ve borca dahil edilmesi doğrudan bir faktör olarak yer alır. Bu şekilde, faizin açık veya örtülü olması, önceden yada sonradan gerçekleştirilmesi vb. hususlar, aslında, tefeciliğin ayrılmaz birer parçası; bundan da ötede onun hem sebebi hem de sonucudur.⁸⁹

Atasağun, murabaha kredilerini ve özellikle bunların faiz hadlerini daha çok genel iktisadî anlamda «meşru» faiz kavramından hareketle incelenmektedir.⁹⁰ Yazar, tefeci borçlandırmalarında faizin yüksek olmasını çeşitli sebeplere bağlamaktadır. Atasağun'a göre, parayı verenleri bu işlemlerinde her şeyden önce kazanç sağlamayı amaçlamış olduklarını azamî şekilde sömürü imkânları aramaktadırlar. Vade genellikle kısa olduğundan faiz haddi haftalık ve çoğu zaman aylık esasa göre tesbit edilmektedir. Böylece, aslında fahiş olan faiz hadleri, yıllık oranlar kullanmadığı için üstü örtülü bir hâl alabilmektedirler. Muhtemel büyük riskler faiz hadinin yüksek tutulmasına sebep olmaktadır.⁹¹

(89) Faizin nasıl hesaplandığı, ana borca ithali, ödenmesi vb. hususlar, «Ürünler itibariyle tefecilik...» bölümünde incelenmiştir.

(90) Atasağun, a.g.e., ss. 165 - 166.

(91) Atasağun'un bu görüşüne katılmak mümkün değildir. Tefeci, hiçbir şekilde riske girmemektedir. Bunun böyle olduğu, bütün işleyiş biçimlerinde, belli ürünler ele alındığında, hemen bütün örnek olaylarda gözlemlenebilir. Aslında, münferit ve istisnâî olayların tefecilik meselesinin bütün olarak yürütülmesi karşısında, tek başlarına bağımsız anlam taşıdıkları kolaylıkla söylenemez. Temeldeki mesele, verilen para karşılığında insafsız ölçüde gelir temin edilmesi değildir. Mesele, küçük üreticinin aracı-tefeciye bağımlı hale getirilmesi ve bu sürecin devamlılığının sağlanmasıdır. Böylelikle, kısır döngüler içerisine düşürülen üretici, çıkarları sürekli olarak aracı-tefeci lehine döndürmek zorunda bırakılmaktadır. Yoksa, genel ve anlamlı olan, bir defa için ve bağımsız olarak alınan borcun yüksek faizle de olsa geri ödenmesi değildir' Önemli olan sistemli ve sürekli aracılık-tefecilik'tir. Bu hâlde de risk'ten bahsetmek olumsuz bir yanlışlığın eşğine gelmek demektir.

Yazar, kredi bulması kaçınılmaz olan üreticilerin her şeyden önce işlerini görebilecek para tedarikine önem verdiklerinden faiz haddi üzerinde durmaya imkân göremediklerini, isabetle, kaydetmektedir.⁹² Para verenler arasında rekabet hareketinin yokluğu ve mevcut olan yerlerde de etkisinin fazla olmaması temel özellikleridir. Tefecilerin parayı bir defada ödeme yapmaları, buna karşılık faizleri önceden hesap ve gereğinde tahsil etmeleri de önemli ve ayrıca işleyişin bizatihi kendisiyle ilgili bir faktördür. Yazar, mevcut (teşkilâtlı) kredi kuruluşlarının faaliyette buldukları sahada bütün kredi taleplerini karşılayacak kudrette olmalarını da tefeci kredilerindeki faiz hadlerinin yüksekliğine diğer bir sebep olarak eklemektedir.⁹³

Faiz hadleri, üreticinin durumuna, ürüne, geleneklere ve yerel özelliklere göre değişmektedir.⁹⁴

Para olarak verilen tefeci kredilerinde faizin alınma şekillerinde uygulanan iki usul vardır.⁹⁵ Bunlardan birisi, hesap olunan faizin önceden ana borca eklenerek esas borç niteliğini almasıdır. Bu şekilde vadesinde ödenecek borç paranın miktarı kabarmaktadır. Diğer usul ise, hesap edilen faizin tutarının borç verilirken ana paradan indirilerek önceden gerçekleştirilmesidir. Böylece verilen para miktarı azalmakta ve faiz ana borç içinde eritilmektedir.

Faizin ay üzerinden hesap edilmesine en çok kasaba tüccar, manufakturacı ve sarraflarının yaptığı işlemlerde rastlanmaktadır. Borcun niteliğine, miktarına, üreticinin durumuna ve ürünün çeşidine, ayrıca bölgelere göre önemli farklılıklar göze çarpmakla bir-

(92) Atasâğun, ayrıca, «Uzun senelerin inkişaf ettirdiği ve köleleştirdiği anane ve teamül icabına uyulmak zarureti karşısında» kalındığından bahsederken; «muhtemel riskler»den söz etmesi keyfiyetiyle, başka bir yönden yine gelişkiye düşmektedir. Ancak, yazarın ılımlı olmak endişesinin görüşlerinin bütününe siyaret etmiş bir hâl olmadığını tespit etmek gerekir.

(93) Bu hususun yalnızca faiz hadlerinin yüksekliğini belirleme gibi bir fonksiyona sahip olmaktan öte tefeciliği körükleyen temel nedenlerin başında geldiği açıktır. Ayrıca; teşkilâtlı kredi kuruluşlarının, Ziraat Bankası ve kooperatiflerin, üreticiye yeterli kredi dağıtamamalarından doğan tefeciliğe dolaylı yardımlarından çok daha vahim husus söz konusu kuruluşların doğrudan sayılabilecek yardımlarıdır. Bunlar da, bilindiği üzere, kredilerin dağıtımındaki adaletsizlikler ve bu arada tefecilere sermaye sağlanması şeklinde gerçekleşmektedir.

(94) Ürünler itibariyle aracılık-tefeciliğin incelendiği ilgili bölümde bazı örnekler verilecektir .

(95) Bkz.: Atasâğun, a.g.e., s. 167.

likte, bu borçlarda aylık faiz oranının asgari % 3 olduğu söylenebilir. Azamî haddin belli bir sınır olduğu kolaylıkla ileri sürülemez. Çeşitli bölgeler hakkındaki veriler, aylık faiz oranının % 10 - 15 hatta daha fazla olabildiğini göstermektedir.

Borcun ödenememesi hâlinde faizi peşin vermek faiz tutarını yeni senet kapsamına ekleme yoluyla bazı hâllerde ve her yıl senet yenilenmesi ve noter tasdiki işlemine meydan vermemek üzere, muhtemel tecil süresi önceden tahmin edilerek borç senedi tutarının o oranda ihtiyatlı bir şekilde yüksek tutulması da olağandır. Senet kapsamının belli bir miktar yüksek oluşu borcun ödenmesine kadar muhtemel gecikmeler dolayısıyla faiz karşılığını teşkil etmektedir.⁹⁶

Mal olarak verilen ve ödenen tefeci kredilerindeki faiz haddi de para kredilerinden olduğu gibi yüksektir. Mal kredilerindeki yüksek faiz haddi örtülü bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Verilme ve ödenme şekilleri mal olarak ve 3 - 6 ay vadé ile yapılan işlemlerde faiz haddi fiyat farkından meydana gelmektedir. Alacaklı ile borçlu arasındaki kredi işlemi sırasında karşılaştırılmış olan fiyat ile malın teslimi zamanındaki satış fiyatı arasındaki fark genellikle alacaklı lehine en az % 100 faize denk düşer. Bir taraftan ödünç olarak verilen malın yüksek fiyatla değerlendirilmesi ve diğer taraftan ödeme zamanında borç karşılığı olarak alınacak ürüne düşük fiyat hesap edilmesi mal kredilerindeki yüksek faizin meydana geliş biçimleridir.⁹⁷

Ürünün yetiştirilmesinden önce yapılan ve alivre satış esasına dayanan kredi işlemlerinde de fiyat farkı faiz haddinin yüksek olmasına önemli bir etkide bulunmaktadır.

İlgili bölümlerde incelendiğinde görüleceği üzere, faiz oranları genellikle çok yüksektir. Bu hâl, memleketimizde uzun bir geçmişten beri süregelen bir durumdur. Ziraat Bankası'nın kuruluşundan önce bir kuruşa günde bir para faiz alındığı ve suratle faiz haddinin % 900'e vardığı zamanında gözlem konusu olmuştur.

1931'de toplanan Birinci Ziraat Kongresi'nde özel kredi işlemlerinde alınan faiz hadlerinin yıllık olarak hesaplandığında % 36-150 arasında değiştiği ve çoklukla % 50 - 80 arasında olduğu tesbit edilmiştir.⁹⁸

(96) Aynı, s. 167.

(97) Aynı, s. 167.

(98) Aynı, s. 166.

1932'de Yüksek Ziraat Enstitüsü İktisat Enstitüsü'nün tertip ettiği ziraî kredi anketlerine alınmış olan cevaplara göre tesbit edilmiş bulunan 25 büyük ilçede tefeci kredilerinde alınan faizler üzerinde yaptığımız bir hesapta,

asgarî faiz hadleri ortalaması	% 39.0
azamî faiz hadleri ortalaması	%90.3
olağan faiz hadleri ortalaması	% 56.8

olarak ortaya çıkmaktadır.⁹⁹

Günümüzdeki teşkilatlanmamış kredi piyasası faiz hadlerinin ise «bir hayli» yüksek oluşunu, bir A.B.D.'li uzman da teslim etmektedir.¹⁰⁰ Gerçekte, örneğin Ege'de faiz oranları % 150'ye kadar yükselmiş bulunmaktadır. Tahıl, pamuk, incir, tütün ve üzüm üreticisi % 100-150 faize boyun eğmek durumundadır. Alaşehir'de, 4 ay sonra ödenmek üzere talep edilen 10 bin liraya karşılık 18 bin liralık senet verilmektedir. Bergama, Kınık ve Manisa'da banka borçlarını ödeyemeyenler son derece yüksek faizle borç almaktadırlar. Aydın, Nazilli, Sarayköy'de tefeci, tapuları kefalet olarak kabul etmez olmuş, tüccar olan iki kefil istemektedir. Üretici, tefeci faizi dışında, bu kefillere de % 20-25 pay vermektedir.¹⁰¹

IV. ÜRÜNLER İTİBARIYLA ARACILIK — TEFECİLİK

A. PAMUK

Türkiye'de 250 bin aile pamuk tarımında çalışmakta, 200 bin aile de pamuk tarımında işçilik yapmaktadır. Böylece, yaklaşık olarak 3 milyon kişi bu tarım kesiminde geçimini sağlamaktadır. En çok pamuk yetiştiren illerimiz sırasıyla:¹⁰² Adana, Aydın, Manisa, İzmir, Hatay, Mersin, Antalya, Muğla, Maraş, Denizli, Balıkesir, Adıyaman, Gaziantep, Diyarbakır ve Elâzığ'dır.

Söke'de Ziraat Tekniksiyenliği'nden ve Bölge Ziraî Araştırma Enstitüsü'nden sağlanan bilgilerle yapılan bir incelemeye göre, pa-

(99) Veriler için bkz.: aynı eser, s. 166.

(100) Bkz.: Blalock, a.g.e., s. 51 vd..

(101) Orhan İlhan, Cumhuriyet, 3.7.1970.

(102) 1967 Rakamlarına göre.

muk ekicisinin tarla kendisinin ise dekar başına maliyeti 249 lira, dekar başına sağladığı ürün bedeli 333.90 liradır. Ekicinin emeğine karşılık, dekar başına 84.90 lira kalmaktadır. Eline geçen bu sınırlı gelirin yanısıra, üreticinin krediye ihtiyacı vardır ve Ziraat Bankası ve kooperatiften ihtiyacının ortalama dörtte birini karşılayabilmektedir. Diğer belli başlı ürünlerde, özellikle ihracat ürünlerinde işleyen mekanizma burada da kaçınılmaz olarak kendini göstermekte ve üretici çaresiz kalarak tefeciye başvurmaktadır.

Meselâ, 50 dekarlık bir araziye sahip olan köylünün dekar başına faiz yükü 66.60 lirayı bulmaktadır. Böyle bir çiftçinin dekar başına kazancı 16.30 lira, toplam yıllık geliri 815 liradır. Tefecinin meşrulaşan gasbı, faiz yükü binmemiş olsaydı, çiftçinin geliri 4245 lira olacaktır.¹⁰³

Pazar için üretime uygun düşen ürünlerin üretilmesiyle ilgili olarak gelişen kapitalizmin yanısıra antika tefeci-tüccar sermayenin etkinliğini sürdürüşüne pamuk üreticiliği dikkate değer bir örnek teşkil etmektedir.

Söke'de tefecilerin vergi kaçaklığı yaptıkları şeklindeki ihbar üzerine, yerinde yaptıkları soruşturmada hesap uzmanlarının tesbitleri, şöyle olmuştur: «Ege mahsullerinin zenginliği, doğrudan doğruya tefecinin eline geçer. Tefecilik Ege'de almış yürümüştür... Mekanizma şudur: Ziraî krediler yetersizdir ve nüfuslu ağa ve tüccarın elinde toplanmaktadır. Krediye muhtaç çiftçinin tefeciye başvurmadan başka çaresi yoktur. Ziraat Bankası'nın dışındaki bankalar, tüccar kefaletiyle kredi verir. Bundan yararlanan tefeciler, yüzde 200'e kadar faizlerle borç vermektedirler. Yüzde 40'tan aşağı faiz yoktur. O da insaflılarda. Genel olarak faiz yüzde 87 oranında. Söke 120 milyon liralık pamuk üretir. Ziraî kredi ihtiyacı 59 milyon lira civarındadır. Halbuki bankaların Söke'de kredi Plasmanları en kabadayı hesapla 10 milyon lira kadardır. Bu durum karşısında ve bu düzenin gemisini kurtaran kaptan anlayışı içinde tefecilere at oynatmak için verimli bir alan kalmaktadır... Tabii ki bu sömürücüler vergi ödemeyeceklerdir».¹⁰⁴

Üreticilerin ancak üçte bir kadarı pamuğunu kooperatiflere satılabilmekte ve geri kalan büyük çoğunluğu ürünlerini tefeci-tüccar-

(103) Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, Ankara Bilgi Yayınevi, 1968, s. 312'den Azmi Erdem, «Müesseseseleşen Tefecilik Bölgemizi Soymaktadır». Yön, sayı: 113.

(104) Avcıoğlu, a.g.e.,'den: Yön sayı: 111.

ra devretmektedirler. Kredi düzensizliğiyle beslenen tefecilik örgütlenmiş bir kurum olarak düzenli bir biçimde işlevini yürütmektedir.

Tüccar-tefeci Aydın ilinde devlet ve özel bankalar kredilerini kanunî faizleriyle alıp bu parayı üreticiye en sıkışık olduğu Temmuz-Ağustos aylarında çok yüksek faizlerle vermektedir. Tefeciliğin özel kuruluşları, para dağıtma günleri, memurları ve tahsil işlemleri vardır.¹⁰⁵

10 dönüm pamuk eken bir küçük çiftçi, ürettiği 2000 kilo pamuğa 2500 yada 2700 liraya elden çıkarır. Oysaki yaptığı masraf 3500 liradır. O yıl 800 - 1000 lira içerdedir. Bu borç yeni faizler eklenerek ertesi seneye bırakılır. Birkaç yıl sonra, altından kalkılamıyacak duruma düşülür. 10 dönüm tarlaya 15 - 20 bin lira değer biçilerek, tapu tefeciye devredilir. Türkiye'de araziler, bir taraftan miras yoluyla bölünüp ufaklanırken, diğer taraftan, borcunu ödeyemiyen çiftçiler tarafından tefecilere intikal ettirilerek tekrar, belirli ellerde toplanmaktadır. Bu oluşum ilerledikçe, küçük çiftçi elindeki toprakları ziraatle ilgisi olmayan tefecilere ve tüccarlara devredecektir.¹⁰⁶

Pamuk üretim tekniği ilerledikçe, üretici, birim ekim sahası başına daha fazla masraf yapmak zorunda kalmaktadır. Bu artan masraflarla büsbütün çoğalan kredi ihtiyaçlarını gidermek için üretici, yukarıda da belirtildiği üzere kooperatif ve Banka'nın plasman yetersizliği ve dağıtım mekanizmasının iktisaden ve politik olarak güçlü bulunanlara eğilimli işleyişi karşısında, tefeci-aracılara başvurmaktadır. Satış biçimi, hemen her ürün ve yerde karşılaşıldığı gibi, alivre satışır.

Yüzbinlerce çiftçi taban fiatı 220 - 230 kuruş olan kütlüyü birkaç ay önceden aracı-tefecilere 130 - 170 kuruştan satmak zorunda kalmaktadırlar. Pamuk üreticisinin belini büken, sokağa dökülen Tarsus Çiftçilerinin «Türk köylüsünün düşmanı» diye adlandırdıkları bu tefeci-aracılar olsa gerektir. Bu durumda çok açık olarak görüleceği üzere, pamuk üreticisinin asıl sorunu, pamuğun 220 - 230 kuruş olan taban fiyatının birkaç kuruş yükseltilmesi değil, tesbit edilen taban fiyatının çiftçi eline geçmesinin sağlanmasıdır.¹⁰⁷ Bu-

(105) M. Şükrü Koç, Pamuk Sömürüsü, Ulus, 23 - 25.9.1969.

(106) Aynı.

(107) Z. Gökalp Mülayım, «Pamuk ve tefeciler», Milliyet, 16.9.1969.

nun da, değil idare-i maslahatçı, temel değişikliklere yönelmiş reformist iktidarlarca da başarılamayacağı açıktır.

Pamuk üretimiyle ilgili çok önemli bir konu da pamuk tarımında kullanılan girdilerin (gübre, ilaç, tohum, aletve makine) fiyatlarının düşürülmesidir. Bu günkü pamuk düzeninde bütün bu girdiler genellikle aracılar tarafından ithal edilmekte ve üreticiye yüksek fiyatla satılmaktadır. Hatta bu girdiler çok defa çiftçiye kredi ile verilerek çiftçi aracıya ilerde ürününü satmak üzere bağlamakta ve bu durumda tefeciliğe imkân sağlanmaktadır.¹⁰⁸

Girdi fiyatlarının yükselmesi, genel olarak maliyetin bir hayli artması gerçekten en önemli bir derdi meydana getirmekte, bu çıkmazı daha da karanlığa sokan Avrupa piyasalarındaki fiyat düşmeleri olmaktadır. Aleyhteki fiyat oynamalarının Türkiye'den bağımsız olarak meydana geldiğini düşünmek gerçeklere uymamaktadır. Nitekim bu konuda şöyle bir görüş ile ileri sürülmektedir :

«Avrupa piyasalarında fiyat düşmesi sun'idir. Bizim tüccarlarımız kendi ürünlerimizin fiyatını kendileri kırmaktadır. İç ve dış fiyatlarla oynayanlar dış alıcılar değil, içerideki tüccar ve yağ sanyicileridir. (Vita gibi). Türkiye üretim hızlı artışlar yapmaktadır. Artış hızı bakımından dünyada dördüncü sırayı aldık. Bu, dekar başına verimin artmasıyla olmaktadır. Ancak, maliyet çok yükselmektedir. Özellikle gerekli girdilerin fiyatları çok fahiştir. Türkiye'de 190 bin aile 50 dönümün altındaki arazilerinde pamuk ekemektedir... 100 dönümden fazla arazide işletmecilik yapanlar ise 12 bin ailedir. Devlet kredilerinden, en çok bu sonuncular faydalanmaktadırlar».¹⁰⁹

Pamuk işçisi, diğer bütün tarım işçileri gibi ve hattâ belki de bir ölçüde onlardan daha kötü durumdadır. Konumuz kapsamı dışında kaldığından sadece değinmekle yetiniyoruz. Ancak, şu da var ki, pamuk üreticisi olanın pek de uzak olmayan bir zaman sonra, pamuk işçisi olarak çalıştığını görebiliyoruz.

12 ay süreli destekleme alımının devletçe sürdürülmesi, taban fiyat mekanizmasının üreticinin korunması esasına göre işletilmesi, fiyatların her yıl Aralık ayında ilân edilmesi, üretimin daha artırılarak 1 milyon tona çıkarılması¹¹⁰ öne süren ve böylelikle küçük

(108) Aynı.

(109) M. Şükrü Koç, «Pamuğun Kaderiyle Oynayanlar», Ulus, 25.9.1969.

(110) Aynı.

çiftçinin korunmasını talep eden görüşler de, kanımızca, iyiniyetli görüşlerdir. Uygulamada geçerli kılınabilirliği konusunda, bugünkü şartlar altında, hiç de iyimser olmadığımızı belirtmeliyiz.

Üretim-tefecilik zincirinin ihracata kadar uzanışında geçilen yollar, dolambaçlı değildir. Bu konuda yazılan özlü bir yazıda¹¹¹ sözkonusu zincirin uzanışı şöyle ortaya konulmaktadır.

«(i) Dekar başına sulu ziraatte-tarla icra hariç-masraf 300 - 325 liradır, kuru ziraatte 250 - 300 liradır. Oysa Ziraat Bankası kanalıyla dağıtılan kredi dekar başına 115 liradır; demek ki masrafın üçte biri kadardır; yetersizdir.

(ii) ... iktidar pamuk piyasasını kasten geç açmaktadır. Tarım Satış Kooperatifleri (Çukobirlik, Tariş, Antbirlik) ortaklarının ürününü satın alacak parayı devletten zamanında alamaz, veya siyasi iktidar bu parayı kasten vermez.

(iii) Her sene 'Bu yıl pamuk üretimi çok olacak, herkesin pamuğu elinde kalacak' propagandası ortaya yayılır. İhracatçılar bir taraftan 'Dünya piyasasında pamuk düştü, bu yıl fiyatlarda iş yok' dedikodusunu piyasaya sürükler.

(iv) Üretici yığınları bu hava içinde panikledikten sonra çırçır fabrikalarıyla aracılar, yani ihtiyaçların adamları eline bırakılır. Kooperatifler ve Birlikler ortada yoktur. Köylünün pamukları değerinden çok aşağı fiyatla kapatılır.

(v) Bu mekanizmanın öncesinde, daha tarladayken pamuğu ucuza kapatan tefecinin de haddi hesabı yoktur. Köylüden alınan imzalı satış senetleriyle kredi açan tefeci, üreticinin malını zâten piyasa fiyatının çok altında satın almıştır...»

Çukobirlik'in alım gücünü ortaya koyan bir gazete haberinde Hükümetin tesbit ettiği taban fiyatla müdahale alımı yapan Çukobirlik'in «pamuğun ancak 30'unu alabildiğini, geri kalan kısmın aracılar eline düştüğü» ve aracıların fiyat kırmak için giriştikleri davranışlar karşısında ise ilgililerin sustuğu da ileri sü-

(111) İlhan Selçuk, Cumhuriyet, 31.10.1968.

rılmektedir. Aynı haberde yer aldığına göre bu konuya Çiftçi Birliği Başkanı, «pamuk üreticisi, alıcılar karşısında güçsüz kalmıştır. Pamuğunu satmak için günlerce bekleyen üretici, nakliye ücretleri ve diğer borçlarından bir an önce kurtulmak için pamuğunu değer fiatının çok daha altında satmaya razı olmaktadır. Burada hükümetin taban fiyat tesbit etmesinin anlamı kalmamaktadır» şeklinde ifâde etmiştir.¹¹²

Böylelikle, 117 pamuk ihracatçısı yılda ortalama 2'şer milyon lira kazanırken, 250 bin pamuk üreticisi alienin de eline yılda ancak 800 - 900 li bir para geçmektedir.

B. FINDIK

Dünyada yıllık iç fındık tüketimi ortalama 60 - 65 bin tondur. Bu tutarın ortalama 10 - 12 bin tonunu İtalya ve İspanya karşılamaktadır. Buna karşılık, Türkiye'nin karşıladığı miktar ise 50 bin ton civarındadır. Türkiye'nin ihracatının büyük çoğunluğu, Federal Almanya, İsviçre ve İngiltere'ye çikolata yapımında kullanılmak üzere yapılmaktadır.¹¹³

Ayrıca; kuruyemiş olarak doğrudan tüketim için de, adı geçen ülkeler ve diğer bazı ülkelerin, özellikle Noel ve benzeri günler öncesinde çoğalan ithal talebi söz konusudur.

Yetkililerin ifâdelerine dayanılarak, 1969 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde tüketilecek olan iç fındığın yüzde 91'inin Türkiye'den ithâl edileceği ve yaklaşık olarak 40 milyon lira ödeneceği, yine 1969 yılı içerisinde belirtilmekteydi.^{113a}

Memleketimizde 226 bin hektar üzerinde fındık üretimi yapılmaktadır. Kesin istatistiklere dayanmamakla birlikte, yerinde yapılan gözlemler, şüpheye hiç de mahâl bırakmayacak biçimde fındık üretimi için ekilen toprakların gittikçe çoğaldığını göstermektedir. Bu da, tabiatıyla, yeni pazarlama olan ihtiyacı önemli ölçülerde arttırmaktadır. Yeni ekim alanlarının ortaya çıkması, hem şimdi ekilmekte olan toprakların etrafında yayılma hem de yeni bölgelerde veya ekim olan bölgelerden nispeten uzaktaki yerlerde gelişmeler şeklinde kendini göstermektedir.

(112) Milliyet, (Adana kaynaklı haber), 7.10.1969.

(113) Yılmaz Çetiner, «Fındık Tefecileri», (Röportaj dizisi), Cumhuriyet, 8.9.1967.

(113a) Aynı.

Ekilen toprakların çoğalmasında karşısında bir kısım tüccar ve üretici ekim sahalarının sınırlandırılmasını istemektedirler. Ordu-Trabzon arasında başka tarım yapılamıyacağı, tarımsal açıdan fındık üretiminin tek geçim kaynağı olduğu belirtilmektedir. Bu görüşe karşı yönetilen diğer ve aksi yöndeki bir fikir de, müdahalenin lüzumsuz olacağı, ne kadar fındık üretilirse üretilsin buna talep yaratabileceği şeklinde özetlenebilir.¹¹⁴ Bu tartışmaların yalnızca ileri sürülen soyut alternatifler olmadığı, bugün fındık üretimi ile geçinen yaklaşık olarak 2.5 milyon kişinin temel sorunlarının çözümlenmesiyle ilgili bir durumu belirlediği açıktır.

Fındık üretici ailelerin 2.5 milyonluk bir nüfus meydana getiriyor olması gerçeği yanısıra, fındık ihracatı da ülkenin döviz kaynakları arasında önemli bir yer tutmaktadır. 1957-1966 arası ortalamaya göre, fındık yılda 500 milyon liralık döviz getirmektedir. Bu arada, meselâ 1966 yılında fındıktan 900 milyon lira kadar bir döviz sağlanmıştır.¹¹⁵

900 milyon lira tutarındaki bir meblağın nereye gittiği, hangi grupların eline geçtiği, daha doğrusu bu kazançtan kimlerin yararlandıkları sorusu, üzerinde titizlikle durulması gereken bir konudur.

Ordu, Giresun ve ilçelerinin, bu il ve ilçeler üreticilerinin; üretimden elde edilen değerlerden ne ölçüde yararlandıkları sorununun araştırılmasının kaçınılmaz sayılmak gerektiği ortadadır.. «Nereye gitmiştir bu para» sorusunun kamu oyuna açıkça yöneltilildiğini görüyoruz.

Bir yazarımız temeldeki aracı sorununun ve ilgili mekanizmayı şöylece özetlemektedir :¹¹⁶

- (i) Halkın bankalara yatırığı paraları kullanıp tefecilik yapmak.
- (ii) Gene bankalardan aldıkları kredilerle fındık toplayıp dışarıya satmak.
- (iii) Devletin elinde biriken fındıkları dış piyasa açıldığı zaman geri alıp dışarıya ihraç ederken yeniden kâr etmek.

Bir fındık üreticisi ortalama toprağa sahip ailenin yılda 200 kilo kadar fındık aldığını, beş liradan ellerine bin lira bir para

(114) Çetiner, a.g. röportaj.

(115) Çetiner, aynı.

(116) İlhan Selçuk, belirtilen yazı.

gececeğini belirtmekte ve yılda bin lira ile bir ailenin yaşama şartlarının ne olabileceğinin açık olduğunu söylemektedir.¹¹⁷

«... İpotek kâfi değil. Bir de tüccar kefil istiyorlar. Tüccar bana imza verir mi? İmza atacağına parayı kendisi verir. Faizini kazanır... Bizim arazının kadastrosu yapılmamıştır, çoğunun tapusu yoktur elinde. Hepimiz mecburuz tefeciye yatarız. O ne derse yazarız kâğıda istediği teminatı, istediği faizi veririz olur biter» şeklindeki bir üreticinin sözleri de tefecilik karşısındaki çaresizliği yalın bir biçimde dile getirmektedir. Bir ay alınan paraya ortalama faiz yüzde 50 - 60 arasındadır. Yüzde 40 isteyen «hayır duası alıyor». Çeşitli gözlemler tefecilerin aldığı yıllık faiz oranlarının yüzde 300 ile 1000 arasında değiştiğini göstermekte ve kaba bir hesapla 900 milyon liralık gelirin 400 - 500 milyon liranın tefecilere yansıdığını belgelemektedir.¹¹⁸

«Kızımı veya oğlumu evlendireceğim. Karım öldü. Torunum hastalandı. Nereden para bulurum ben? Banka, elimde tapuda olsa, bir dönüm fındıklığa 200 lira verir. Eski kanun işliyor halâ... Cenaze kapıda, hasta yatakta, damat gerdekte bekliyecek değil ya! Varırım tefeciye. Battı balık yan gider»¹¹⁹ sözleri ihtiyaçların sadece tarım kredisi olarak açıklanamayacağını, tarım kredisinin soyut olarak ele alındığında sorunları açıklamada ve çözüm yolları aramada kökten yetersiz kalacağını bir kez daha noktalamakta.

Ordu örnek alınır, 300 milyon lira değerindeki üretimin kimlere yansıdığı, buradaki üreticilerin yüzde 95'inin tefecilere borçlu olduğu gerçeğiyle cevaplandırılabilir.¹²⁰ Faizleri ve daha ilerdeki ödeme imkânlarını da dikkate alınınca tefecilere olan borcun 200 - 250 milyon liraya vardığı rahatlıkla söylenebilir.

1966 rekoltesinin 60 milyon kiloya yakın olması, genellemeye gidersek rekoletinin beklenilenden yüksek olarak gerçekleşmesinin nisbî bir ferahlık dahi yarattığı söylenemez. Çünkü aracılık tefecilik mekanizması kendisini buna otomatik olarak uyarlayabilmektedir.

Harman yerindeki fındıkların her an için yağmur tehlikesine maruz bulunması dolayısıyla mahvolma ihtimali ve bu yönde tedbir alınmaması da somut güçlükler arasında yer almaktadır.¹²¹

(117) Çetiner, a.g. röportaj.

(118) Aynı.

(119) Aynı.

(120) Aynı.

(121) Aynı.

Kantarcının fındığı ayırması sırasında çekilen yürek çarpıntısı da üreticinin dramının ayrılmaz bir parçası olarak ifâde olunmakta. Kantarcıların «bezik (içi az), vurgun (çürüğe yakın), çürük» ayırımlarını yaparlarken objektif kıstasları kullanma alışkanlığına sahip buldukları da şikayet edilen hususlardır.¹²²

Tüketim malları dükkanları olan hatırı sayılır sermayeli esnaf-tüccarların da hem mallarını satarken hem de açıktan borç verirken, doğrudan ürünlü ilgili olarak tefecilik yapanlarla birlikte aynı mekanizmayı tamamlamakta üzerlerine düşeni yerine getirdikleri de belirtilen gerçekler arasında yer alıyor. Özellikle bu kişilerin, borç isteği karşısında talep olunandan daha az vermek¹²³ şeklindeki üreticiyi tekrar tekrar gelip gitmeye mecbur bırakmaları ve yolla maddî bağımlılığı ve manevî ezikliği takviye edici davranışları da dikkate değer.

Tefeciliğin çoğu hâllerde alivire satış şeklinde işlediği gözlemlenebilmektedir. Alivrecilere 525 kuruş civarında satılmış olan fındığın 1966 da Hamburg borsasında 100 kilosunun fiyatı 122 dolar idi.¹²⁴

Haber Ajansı'nın geçen yıl vermiş olduğu bir habere göre¹²⁵ 1969 fındık piyasasının hareketlendiği günlerde, fındık üreticisini tefecilerin elinden kurtarmak amacıyla Fiskobirlik 1 milyon adet broşür bastırılmış ve fındık tarımı ile uğraşan bütün köylere dağıtmıştır. 53 randımanlı fındığın tüccara 560-570 kuruştan kaptırılmakta ve üreticinin tüccarın elinde oyuncak olduğunun, Fiskobirlik'in ise üreticinin eline 600 kuruştan fazla geçmesini sağladığı ve borcu olanlardan kilo başına sadece 5 kuruş kesintide bulunduğu Fiskobirlik yetkililerince ifâde edildiği de aynı haberde yer almaktadır.

Bir siyasi parti mensubunun Fiskobirlik hakkındaki görüşleri ise, bu kuruluşun «çiftlik ağalığı gibi idare edildiği» merkezindedir.¹²⁶

Aracıların düzeniyle ilgili olarak, şu mekanizmanın işlediği ileri sürülmektedir: 1969 yılı içerisinde fiyat artışından dolayı 200

(122) Aynı.

(123) Aynı.

(124) Mümtaz Faik Fenik, «Fındık Müstahsili köylü ne hâlde»' Son Havadis, 12.7.1966.

(125) H. A., 22.9.1969.

(126) Anadolu Ajansı, 8.1.1970.

milyon lira civarında bir para aracılara cebine girmiştir. 1969 fındık üretimi için 600-650 kuruş arasında bir fiyat tesbit edilmesi hükümetten istenmiş fakat hüküm bunu dikkate almamıştır. İktidar —denilmektedir— zamanında uyarılmasına rağmen, öne sürülen müsbet gerekçeleri nazarı itibare almadan, Fiskobirlik'e piyasayı 470-580 kuruş üzerinden açtırmıştır. Zaten çok borçlu olan fındık üreticisi kısa bir zamanda elindeki fındığı satmak zorunda kalmış; bu fındıklar aracılara depolarına girer girmez, kabuklu fındık fiyatı 720 kuruşa yükselmiş, 150 kuruşa yakın bir yükselme karşısında sadece 1969 yılı ürününden 200 milyon liranın üzerinde kâr sağlanmıştır.¹²⁷

C. TÜTÜN

Yalnızca tarım ve tarım sorunları açısından değil fakat genel olarak, bütün ekonomik ve sosyal hattâ siyasal meselelerimiz içerisinde «tütün»ün özel bir önemi ve geniş bir yeri vardır. Tütün'ün sosyo-ekonomik hayatımızdaki bu belirgin yeri kazanmasında pek çok sebep bulunmakta, bunlardan her biri başlıbaşına ve meydana getirdikleri «tütün miti» içerisindeki yerleri itibariyle, diğer herhangi bir tarımsal ürünün yaklaşımadığı karmaşık bir süreci meydana getirmektedirler. Aslında tütün meselesinin anlaşılmasının, bağımsız ve bir hayli geniş tutulması gerekecek bir araştırma yada araştırmalar dizisiyle mümkün olabileceği kanısındayız.

Tarihsel gelişimi içerisinde tütün üretimi, tütün üretiminin özellikleri, tütün cinsleri ve bu arada Şark tütününün özel yeri ve önemi, tütün topraklarının özellikleri ve dağılması, üretim tekniği, tütün üreticisinin yaşayışı; tütün işlenmesinde geçirilmiş olan dönüşmeler, tütün işçiliğinin doğuşu ve gelişmesi, sosyal pratikteki yeri, işçi-köylü ilişkilerindeki özel yerleri, tütün işçiliğinin öldürülüşü, Şark tütünü tüketimi eğiliminin dünya çapında plânlı olarak törpülenmesi süreci, tütünün işlenmesinden vazgeçilmesi; tütün ihracatı meseleleri, günümüzde tütünle ilgili sorunların büyümesi ve genel olarak tütünle yaratıcı biçimde uğraşanların gittikçe kötüleşen, tütünle kap-kaççı biçimde «uğraşanların» gittikçe serâzat büyüyen «refah» durumları: akla ilk anda gelebilecek

(127) Ata Topaloğlu, Ulus, 15.1.1970.

ve bu biçimiyle sadece belitme ve sıralama amacıyla diziliveren unsurlardır.¹²⁸

Tütün üretimi; fide yetiştirilmesi, dikim, kırım ve kurutma işleriyle, yetiştirme tekniğinin inceliği ve zorunluğuyla son derece zahmetli bir iştir.¹²⁹ Hemen bütün yıl çalışmayı gerektirir, özellikle kırım zamanı günde 20 saate kadar çalışılır.

Özel önemi dolayısıyla, kısaca belirtmek gerekirse, Türkiye'de tütün üretimi¹³⁰ 360 yılı aşkın bir zamandır mevcuttur. Doğu (yerleşmiş deyişle Şark) Tütünü'nün tanınmış cinsleri Türkiye'de yetişir. Yeni yeni, «Virjinya» tipi tütün üretimi için de girişimler sözkonusudur. Şark tütünü; Yunanistan, Bulgaristan ve Yugos-

(128) Bu hususların önemine işaret etmiş olmak için örnek olarak kaydedilebilir ki, meselâ, 1930 larda «Yaprak-Tütün İşçileri Cemiyeti» etrafında, 38.000'i İstanbul'da 17.000'i İzmir'de, 2.000'i İzmit'te, 1.000'i Bursa'da ve 500 kadarı da Samsun'da olmak üzere Türkiye'de 60.000'e yakın bilfiil çalışan tütün işçisi mevcuttu. (Cemiyet'in bir yetkilisinden öğrenilmiştir.) Yine meselâ, işçi sınıfı ile köylünün geniş ölçüdeki teması, yine tütün işçisi marifetiyle olmuştur. Şöyle ki; o tarihlerde tütün üreticisi tütün yapraklarını sadece ipe dizer ve demet, pastal yapmağa köylere büyük şehirlerden işçiler giderlerdi. İşçiler tütünün işlenmesi dışındaki bu çalışmalarını karşılığında tüccardan esas yevmiyelerinin belli bir oranında ücret alırlardı.

(129) Önce, evin önüne tohum ekimi yapılır. Tohumda çıkan fideler yerinden sökülerek tarlaya götürülür. Tarlada hazırlanmış toprağa dikilir. 5-6 yaprak çıktığı vakit birinci çapası, 8-10 yaprak çıktığında ikinci çapası yapılır. Daha sonra filiz ve çiçekleri koparılır, temizlenir. Bundan sonra kırma yapılır. (Bir kökteki yaprak yedi defada kırılır: bir kökte yedi el vardır ve birer hafta yada beşer gün arayla—hava sıcaklığına göre— kırmaya gidilir.) Kırılan tütünler ipe (kırnap'a) dizilir, ardiye'ye verilir. Ve, tabiatıyla, tütün satılmazsa ardiye parası da bütün bu emeklerden sonra yeni bir ağırlık olmak üzere üreticiye yüklenir.

(130) Tütün cinsleri ve tütüncülüğün memleketimizdeki hususiyetleri, özellikle ihraç edilecek tütünlerin kontrolü hakkında rapor («Bıçak», «Mahsul», «Görmez», «Sırapastallar», «Görmez tongalar», «Görmez sırapastallar» deyimleri: ss. 64-70); tütün eksperliği müessesesi (ss. 51-57); ayrıca hukukî ve idarî esaslar için bkz.: *Milli Tütün Komitesi 1958 Yılı Faaliyeti*, Ziraat Vekâleti Neşriyat ve Haberleşme Müdürlüğü, Ankara, Gürsoy Basımevi, 1958.

Ayrıca; tütün ekilen memleketlerde tütün üretim, tüketim ve ticareti hakkında ticaret müşavirliklerinden ve ataşeliklerden gönderilen raporları kapsayan geniş bir etüd için bkz.: *Tütünler Toplantısı Dolayısıyla gönderilen Raporlar* (çoğaltma), Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi, 1949. Özellikle ss. 11-13 ve ss. 42-46'da türk tütününün dünya piyasasındaki yeriyle ilgili gelişmeler hakkında veriler bulunmaktadır.

lavya'da da yetişmektedir. 1966'ya kadar Şark tütününü üretiminde, bütün bu cins tütün üretiminin % 35-45'ini üreten Türkiye bu alanda birinci geliyordu. Tütün ihracaat ürünleri arasında pamuk ile birlikte ön sırada gelir. 1966 rakamlarıyla bütün ihraacatın ortalama % 26'sını tütün meydana getirmektedir. Üretilen tütünün çoğu ihraç edilmektedir. Türkiye'de bütün ekilen arazi içinde tütüne ayrılan yer % 1'den azdır.¹³¹

Memleketimizdeki yerleşme birimleri ile tütün üretimi arasında gözlenebilecek ilginç bir bağlantı vardır. Türkiye'nin metropollerinde yer alan ve tabiatıyla tamamen şehirsiz özellik taşıyan (Çankaya, Fatih, Kadıköy, Şişli vb. gibi) ilçeleri dışındaki geniş ölçüde tarım yapılan nüfus bakımından 10 büyük ilçesinin 5'inde tütün üretimi önde gelen üretimdir. Bu ilçeler, Düzce, Çarşamba, Akhisar, Bafra ve Ödemiş'tir, ve nüfusları yaklaşık olarak 120.000-130.000 civarındadır.¹³²

Sınai bitkiler ekimine ayrılan 1.648 bin hektarlık arazinin aşağı yukarı beşte birinde tütün ekimi yapılır. Ayrıca 10 milyon civarındaki faal nüfusun % 5'i, 400 bine yakın aile tütüncülüğünden geçimini sağladığı gibi, milli gelirdeki tarımın hissesi arasında bile tütün tek başına % 4'ünü verir. Yılda ortalama 100 milyon dolarlık ihracatla, tütün, tüm ihracat gelirimizin % 20 sini karşılar. Dünyada sigara içim zevkinin değişmesi ve Virginia tipi tütünlere kayılması, bilhassa Avrupa ülkelerinde Şark tütününe karşı talebi kısmen azaltmış bulunuyor. Türk tütünlerinin ikinci hendirlik fiyatındadır. Türk tütünlerine rakip, üç güçlü ülkede (Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya) fiyatlar istikrarını muhafaza etmektedir.¹³³

Tütün üretimi son yıllarda devamlı artış kaydetmiştir.¹³⁴ Nitekim Türkiye'de 1961-1962'lerde 100 bin ton civarında üretim,

(131) Edgar Z. Palmer (Project Director), *Agriculture in Turkey*, A report prepared for the Economic Research Service of the U.S. Dept. of Agr. under contract with Robert College of İst., 1966, Tütün bölümü.

(132) Tesbitin yapıldığı veriler için bkz.: Cevat Geray, *Toplum Kalkınması Programlama ve Uygulama Birimi Olarak İlçe*, Sekizinci İskân ve şehircilik Haftası Konferansları, 1964, ss. 215, 242-245.

(133) Halûk Cillov, *Milliyet*, 3.6.1969.

(134) Ancak; 1967'de resmî rakamlara göre Samsun yöresi 18 milyon, Trabzon yöresinde ise 10 milyon kilo tütün üretilmiştir. 1968 yılında ise toplam rekoltede 7 milyon kilo düşme görülmektedir. 1969 ürünü ise, gayri resmî olarak, Samsun'da 10 milyon kilo ve Trabzon'da 4 milyon kilo kadardır. Bu yörelerde açık bir düşüş görülmektedir. Temel nedenlerden birisi de tütüncülüğün bırakılması ve iç göçlerdir. Bkz.: *Cumhuriyet*, 16.3.1970.

1968'de 180 bin tona fırlamıştır. (1969 Ege tütün piyasasında ise rekoltenin 105 - 110 milyon kilo olduğu tahmin edilmekteydi). Buna karşılık;

- «(i) Kalite düşmüştür...
- (ii) «Tütün üretim politikası» mevcut değildir...
- (iii) Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya tütünlerinin, dünya piyasalarındaki gittikçe gelişen bir üstünlüğü vardır...»¹³⁵ gözleminde bulunmaktadır.

(1968 rakamlarıyla) 82 ihracatçı firmanın satın aldığı miktar olan 70, 132, 443 kilo tütün üzerinden yapılan basit bir inceleme¹³⁶ ihracatçıların kârı hakkında bir fikir vermektedir. İhracatçı sözkonusu 70 milyon küsür kilonun % 15'ini ıskarta kabul ettiğinde geriye 59, 612, 568 kilo tütün kalmakta. İhracatçı bu tütünü kilosunu 7 liradan almakta ve üzerine 361 kuruş işletme masrafı¹³⁷ eklendiğinde tütünün kilosunu ortalama 10.61 liraya gelmektedir. Ortalama ihracat fiyatı 11.75 lira olduğuna göre bir kiloda 114 kuruş net kâr elde edilmektedir. % 15 ıskarta da 1, 519, 865 kilo tuttuğuna, bunun alış fiyatı da 38 kuruş olduğuna göre, 361 kuruş işletme masrafı eklendiğinde bir kilo tütün 399 kuruşa gelmektedir. Bu ikinci kısım tütünden de kilo başına elde edilen kâr 766 kuruş olduğundan 81, 634, 152 lira kâr elde edilmekte. Birinci ve ikinci kâr tutarları toplandığında toplam kâr 151, 592, 479 liradır.¹³⁸

Devlet parasını kullanarak 82 ihracatçı firmanın elde ettiği bu muazzam kâra karşılık,¹³⁹ yine ihracatçı firmaların aldığı kredilere bakarsak aslında belli zümreler lehine işlediği açık olan

(135) Halûk Cillov, Milliyet, 5.2.1970.

(136) Kemal Bisalman, Milliyet, 19.3.1969.

(137) Aslında bu masrafların 200 kuruşu geçmeyeceği belirtilmektedir. 1964'de depolama, işleme vb. masrafı 328 kuruş gösterildiği vakit gerçek giderin 200 kuruştan daha az olması gerektiği uzmanlar tarafından ifade edilmiştir. Bkz.: Arslan Başer Kafaoglu, Türk Solu, sayı: 63.

(138) Burada ortalama ihracat fiyatı 11.75 liranın ıskarta olarak nitelendirilen tütünler için de geçerli sayılması doğrudur. Çünkü 11.75 liralık fiyatı % 85 ve % 15 olarak ayrılan tütünlerin birlikte ihracı belirlemektedir.

(139) Memleket ekonomisi açısından bakıldığında, ihracatçının da ihraç fiyatlarının düşüklüğüyle karşılaştığı görülür. 1967-68 ihraç sezonundaki 137 cent/kg. ortalama ihraç fiyatı, 1968-69 mevsiminde 128 c./kg. a düşmüştür.

kredi düzeninin bu işleyişinin hangi ölçüler içerisinde yürütüldüğünü izleyebiliriz.

1968'de 52 İzmir firması yaklaşık olarak 456.8 milyon lira tutarında kredi almışlardır. Bu firmada «S.Y.K.» firması 12 bankadan 49.9 milyon, «T.S.» 3 bankadan 44 milyon, «A.T.T.» 7 bankadan 34.5 milyon lira kredi almış bulunmaktadırlar. Bankalara ödenen faiz oranı % 6'dır.¹⁴⁰

Ege tütün piyasasından ayrı bir özellik taşıyan Karadeniz ekici dizi tütün piyasasında, Samsun'da, beş büyük ihracatçı firma dışında hemen hiçbir tüccar alımda bulunmamaktadır.¹⁴¹

Tekel Bakanı 1969'da yaptığı bir konuşmada¹⁴² tütün ile ilgili genel görünümü şu şekilde açıklamaktadır :

«Türkiye'de 7,259 köyde oturan 456 bin ekici ve bunların emekleriyle hayatlarını idame ettiren 5 milyona yakın vatandaşımız... bu sene 161 milyon kilo tütün istihsal etmiştir. Bu istihsalın 40 milyon ise ihraç edilecektir. Geri kalan 41 milyon kilo tütün ise stoka ilâve edilecektir. Eelimizde geçen senelerden 125 milyon kilo stok tütün bulunmaktadır.¹⁴³ Stok tütünler dikkate alınırca, ekicinin tütününe Tekel'in ihtiyacı yok. Yok ama destekleme alımı da yaparak, ekicimiz memnun edilecektir.»

Aslında, sözkonusu destekleme alımlarında politik kaygıların ön planda geldiği bilinen bir gerçektir. Son Ege piyasasında Tekel'in yaptığı tasbite göre; 1, 371, 280 balya tütün elde edilmiş, böylece rekotle 103 - 105 milyon kilo tahmin olunmuştur. Müstahsil bildirim bölgelerine göre ise rekotle 91 milyon kilodur.¹⁴⁴ Bunun önemli bölümünün tüccar tarafından alındığı düşünüldüğünde dahi, yine destek alımları sözkonusudur.¹⁴⁵

(140) Özellikle tütün için kredi alan tüccarın, aldığı kredi tutarının (540 milyon lira) büyük kısmını (326 milyon lira) gaye dışı kullanmış bulunması ve vergi kaçakçılığının yaygınlığı için bkz.: Cumhuriyet, 6.2.1970. ve Milliyet, 25.6.1970.

(141) Cumhuriyet, 25.1.1970, 26.1.1970.

(142) Trabzon A. P. İl Merkezi'nde yapılan konuşma, Adalet, 31.5.1969.

(143) Resmî rakamlara göre Mart 1970 itibariyle elde bulunan stoklar 250 milyon kilodur. Bu miktarın değeri ise 3 milyar lira civarındadır.

(144) Cumhuriyet, 25.1.1970, 26.1.1970.

(145) Ege Tütün Ekicileri Federasyonu başkanı «köylünün sömürülmemesini temin etmek üzere» üniversite öğrencilerine çatmış, meselelerini kendilerinin çözümleyecek güçte olduklarını belirtmiş ve tekelden istikrarlı ve seri alımlarda bulunmasını istemiştir. Cumhuriyet, 26.1.1970.

Tekel'in depolama işinde masraflı bir politika izlemesi de eleştirilmektedir.¹⁴⁶

Tütün ihracatçısının, yabancı firmalar adına tütün alıcılarının incelenmesine çalışılan bahse konu geniş kârları, bütün bir güdümlü mekanizmanın işleyişi sonucu meydana gelmektedir. Burada söz konusu olan, tabiatıyla, sadece soyut bir «kâr etme» fonksiyonu değil, geniş üretici yığınlarının aleyhine işleyen bir kâr etme ve sömürü sürecidir. Tütünden elde edilen gelirin dağılımında üreticinin aleyhinde açık ve önemli bir adaletsizlik mevcuttur.

1964 rakamlarıyla ihracatçının tütün alımı için sarfettiği para 611 milyon lira, buna karşılık Merkez Bankası'ndan aldığı kredi 600 milyon liradır. Tütün tüccarı alımı için sarf ettiği paranın % 98'ini kredi olarak devletten almaktadır. 100 tütün ihracatçısını 231, 408, 640 lira net kâr (her ihracatçıya ortalama 2, 314, 816 lira) düşerken, tesbit edilen 227,000 tütün üreticisi köylü ailesi 50, 620, 640 lira net kâr (aile başına ortalama 223 lira) düşmektedir. Bu demektir ki, ortalama bir hesaplama, tütünü ihraç eden onu yetiştiren den 10, 377 misli daha fazla kazanmaktadır. Bu durum, Anayasa'nın ilgili hükümlerine (madde 10, 45, 52), Beş Yıllık Kalkında Planı'nın hükümlerine (Sosyal hedefler —s. 47, 48—, Sanayi ve tarım işçileri hakkında görüşler ve Sosyal adalet ilkeleri —s. 51—), 1967 Programı'na (Köy ve köylü sorunu —s. 49—, Zümreler arasındaki dengeyi gerçekleştirme —s. 13—, Sosyal adalet ilkeleri —s. 1717—) aykırı düşmektedir.¹⁴⁷

Tütün üretiminde ürünün sahibi genel olarak küçük çiftçidir. Kendi toprağında yada kiraladığı arazide ekim yapar. Bunlar, kurulu ve kurumlaşmış bulunan düzenin gereği gittikçe artan ölçüde borçlanmaktadırlar. Üreticiden hem iyi tütün üretmesi hem de üretimi artırması istenmektedir. Aslında, alımda değerini bulması hâlinde üretici için de kârlı —yada en azından daha az zararlı— olabilecek olan kaliteli tütün üretmektir. Geniş üretimde aile işgücü yeterli olmamakta, masraf artmaktadır. Teknolojik bakımdan tütün üretimine alışkın olduğu ve hattâ işinde ehil olduğu hâlde üretici, iç sömürü çarkları arasında ezilmekte, ayrıca uluslararası alan-

(146) Tekel'in özel depo sahiplerine yılda 30 milyon lira ödeme durumunda kalmasıyla sonuçlanan politikası için bkz.: Cumhuriyet, 25.8.1970.

(147) Paragraf, Manisa milletvekili Muammer Erten ve diğer dört milletvekilinin 1967'de ortak olarak verdikleri bir Meclis araştırması önergesinden özetlenmiştir.

da millî sanayinin kurulmaması nedeniyle yine tüccar-tefeciyeye çalışmaktadır.

Bilhassa Karadeniz'de imkânsızlıkların gittikçe kötü durumlara yol açması nedeniyle birçok küçük üretici tütün üreticiliğini bırakmakta ve Sinop, Trabzon'a fındık, Rize'ye çay işçisi olarak gitmektedir.¹⁴⁸ Kooperatiflere ve özellikle tefecilere olan borçlar, tütün fiyatının 4 liraya kadar düşebilmesi bu olumsuz gelişmeyi kaçınılmaz kılmaktadır. Karadeniz tütün piyasasında, Gümrük ve Tekel Bakanı'nın üreticiye yapmış olduğu «tütüncülük yerine ikişer inek beslemeleri» önerisi,¹⁴⁹ önerinin ciddiyeti meselesi bir yana, hükümet temsilcisinin de üreticinin durumunu teslim ve teşkil ettiğini göstermektedir.

Eksperlik kurumunun güdümlü işleyişi de sömürü düzeni pekiştiren faktörlerdendir. Üreticinin iyi kalite tütün yetiştirmesinin temini gerekçesiyle büyük miktarlarda ürün ıskartaya çıkarılmaktadır. Eksperlerin, «kötü evsaftaki tütünden ayrı balya yapılması» yolundaki talimatlarını üretici uygulayamamaktadır. Çünkü, uyguladığında, tütünün doğrudan doğruya ıskartaya çıkarıldığını ve çıkarılacağını bilmektedir.¹⁵⁰

Amerikan kumpanyalarının ihtiyacı özellikle Ege tütünüdür.¹⁵¹

(148) Bkz.: Cumhuriyet, 16.3.1970 ve Hikmet Çetinkaya, Oy Tütün Oy, Cumhuriyet, 20.4.1970.

(149) Cumhuriyet, 17.3.1970.

Yeni «Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu»nda yer alan «tütün dikim sahalarının sınırlandırılması»nın yol açtığı anlaşmazlıklar ve üretici istekleriyle hükümet politikasının çatışmasıyla ilgili olarak bkz.: Cumhuriyet, 31.8.1970.

(150) Sömürünün bir yönünü de bu 'ıskarta' diye vasıflandırılan ve 'ıskartaya çıkartma' işleminin gerçek anlamı ve gerekliliğiyle bir ilgisi bulunmayan güdümlü tutum meydana getirmektedir. Daha önce de belirtilmesine çalışıldığı üzere, her yıl toplam ürünün en az % 15'i 'resen' ıskartaya çıkarılmakta ve bu tütünler kilosu ortalama 38 kuruştan alınmaktadır. Oysa, yine aynı tütün paçal yapılarak ihraç edildiğinde kilosunun fiyatı 12.00 liradır. Ayrıca; «alttan dört yaprağın ve filizlerin kırılmaması» direktifleri de kaale alınmayabiliyor. Halbuki, yaprak arasından filiz çıktığında ayrı yaprak vermemesini sağlamak üzere kırılması gerekir. Eksperlerin yetersizliği ve vaki şikâyetler için bkz.: Cumhuriyet, 24.2.1970.

(151) Virjinya tütününü çok sert içimli olduğu için harman yapılmak lâzım gelir. (Ege tütününü evsafında tütün Bulgaristan ve Yunanistan'ın bazı kesimlerinde üretilmektedir.) Ayrıca; Akhisar, Ödemiş, Seferihisar tütünleri su ve neme, deniz havasına dayanıklıdır. Diğer bölgelerde (Düzce, Hendek, İzmit, Bursa, İnegöl, Gönen, Samsun, Bafra, Ala-

Alımda bulunan tüccarın çoğu da tütününü amerikan kumpanyalarına devretmektedirler.

Genel olarak, dünyadaki tüketicinin Virjinya tütününün ağır bastığı harmanlara, Virjinya tütününe rağbet etmesini sağlama yolunda geniş planlı çabalar gösterilmekte ve ülkemiz aleyhindeki bu gelişmelerde başarı kazanılmaktadır.¹⁵²

Nitekim; amerikan tütün firmaları bu yıl, Türkiye'den alacakları tütün miktarını önemli ölçüde azaltmışlardır. Harmanlarda önemli miktarda Şark tütününü işleyen amerikan sigara fabrikalarının Türkiye'de alım yapan aracılara düşük sipariş vermeleri piyasada panik yaratmıştır. 1969'da da önceki yıllara kıyasla daha az alımda bulunmuş olan amerikalılar, Şark tütününü ihtiyaçlarını Yunanistan ve Yugoslavya'dan karşılamaktadırlar. Ayrıca, harmanlardaki Şark tütününü oranı düşürülmektedir.¹⁵³

Bütününü bunların yanısıra, türk tütünleri¹⁵³ ve sigaralarına, bu tütünlerin içim zevkine karşı son on yıl içerisinde yapılan tesirlerin neye mal olduğunun araştırılması da son derece önemli bir konu-

çam, Taşova, Gerze, Sinop, Trabzon) tütünün tavlama için özel yöntemler gereklidir.

- (152) 3-5-10 cm. lik yapraklar halindeki Şark tütününü ile 50-60 cm. ye varabilen Virjinya tütününü karşılaştırıldığında, ikincisiyle ne kadar kârlı bir işletmecilik yapılabileceği de ortaya çıkmaktadır.
- (153) İhracatın azalma sebepleri ve şark tütününü aleyhindeki gelişmeler için bkz.: Halûk Cillov, **Tarımsal Ürün İhracatını Artırma İmkânları**, İstanbul Ticaret Odası yayınları, 1967, ss. 13-17.
- (154) Türkiye'de yetişen tütün çeşitlerini layıkıyla bilmek, tanımak ve özelliklerini tesbit etmek gerçekten tam bir uzmanlık işidir. Tütün meselesinin karmaşıklığını bu yönüyle de gösterebilmek ve Virjinya tütününün bir-örnek içimine rağmen bu tütünün propaganda-reklâm-ekonomik baskı yollarıyla tüketiminin artırılması kampanyasının memleketimiz açısından taşıdığı öneme ışık tutması bakımından, yurdumuzda yetişen tütün çeşitleri için ana kaynak olarak bkz.: Fethi İncekara, *Türk Tütüncülüğünün Çeşit Özellikleri, Biyokimyası, Ziraat ve İşleme Tarzları*, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları, 1957, s. 76-113. Ayrıca, bölgeler itibariyle tütünlerin genel özellikleri için bkz.: 1966'da *Türk Tütüncülüğünün Durumu*, Türkiye Tic. Oda. San. Oda. ve Tic. Bor. Bir. yayını, Ankara, 1966, s. 7, 15, 24. Üretim bölgelerinin 1947'ye kadar olan özel sorunlarını yansıtan ve bölge ekicileri tarafından gönderilen belge ve yazılar için bkz.: *Tütüncüler Toplantısı* (17-19 Aralık 1947), Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi, Ankara. T.C. Ziraat Bankası Mat., 1948.

dur. Bir haber-incelemede¹⁵⁵ yapılan dökümden parçalar aktarmak konuya açıklık getirebilecektir :

«Bugün 4,5 liraya satılan filitreli sigaraların filitresi, kalaylı kağıdı, selofanı, paket açma şeridi, ambalaj kâğıdı, hattâ sigara kâğıdı ithâl malıdır ve filitreli sigaralarımızın sadece tütününü 'türk' tür... (Böylelikle) 130 kuruşluk maliyetin 25 kuruşu ithal mallarına gitmeye başlamıştır... Üç yıl öncesine gelinceye kadar haftada 50 bin kiloyu geçmeyen sigara imali şimdi haftada 275 bin kiloya çıkmış bulunmaktadır ve tahminlere göre hâlen istek 500 bin kilo civarındadır. Aradaki boşluğun bir kısmı kaçak amerikan sigarasıyla dolduruluyor ve Virjinya'nın lahana yaprağı gibi büyük, damarlı, acaip kokulu tütününü, yüksek tekniğin birtakım özel salçaları ve kokulandırma işlemleriyle allanıp pullanarak cânım türk tütününü kendi yurdunda kendi vatandaşlarının gözünden düşürüyor... Ayda 500 bin kilo filitreli sigara demek, yılda 75 milyon liralık ambalaj malzemesinin dışardan alınması demektir ve bu yılın sonunda ihtiyaç bu seviyeye yükselcektir. Bugün her yüz sigara tiryakisinden ancak 4'ü filitreli sigara içiyor ve... Planlama ve hükümet üzerinde tazyike devam olunuyor... Özel teşebbüs, Türk sigara monopülünü bir ucundan çözmeğe çalışırken, resmî makamları ikna etmek için, işbirliği yapacağı Amerikan sigara fabrikalarının yüzde 25 Türk tütününü kullanmağa razı olduklarını ileri sürüyor. Dünyanın en ünlü tütününü yetiştiren bir ülkede, yüzde 75 Virjinya tütününü ile sigara yapmak acaipliğini maskeleyerek için de, bu sigaraların dış pazarlarda satılabileceği iddia ediliyor... Oysa Tekel çevrelerine göre, dünyanın en güç işi, yabancı bir ülkeye sigara satmaktır ve sigara ithâl eden memleketler de, kendi monopol veya bandrol haklarını korumak için çok yüksek vergiler koymaktadırlar. Amerikanın, bütünü teknik üstünlük avantajlarına rağmen yılda satabildiği sigara 30 bin tondur ve ihraç fiyatı kiloda 4.5 - 6.5 dolardır. Yani bu gün Türk piyasasında kaçak olarak 6 - 8 lira arasında satılan Amerikan sigaralarının paket fiyatı bir lira civarındadır. Fakat ihtâl eden devletler öyle yüksek gümrük vergisi koymaktadır ki, Amerika'nın ihraç imkânı çok sınırlı kalmaktadır. Tekel çevreleri Amerika'nın sahip olamadığı ihraç imkânını bizde olabirmiş gibi gösterme gayretlerini, yabancı sermayenin yeni bir iç pazar kârına ortak olmak plânı şeklinde yorumlamaktadırlar...»

«... Amerikan tipi sigara imali için özel teşebbüse fırsat vermek, her şeyden önce tütün yetiştirici ailenin felâke-

(155) Sadun Tanju, Cumhuriyet, 14 - 15.6.1970.

tine yol açar. Sahip oldukları yüksek teknik ve geniş propaganda imkânlarıyla Türk piyasasına yerleşecek Amerikan sigara fabrikaları, Virjinya tütününü Türk tütünlerinin yerine geçirecekler ve tütüncülüğümüzü yok edeceklerdir. Almanya örneği unutulmamalıdır. İşgal yıllarında Alman halkına Virjinya tütününden yapılmış Amerikan sigarası alışkanlığı yaratıldı ve Türk tütününü Almanya'dan kovuldu. Böyle bir alışkanlık bizim için tam bir felâkettir... Tekel uzmanlarının ve yetkililerinin verdikleri bilgiye göre, sigara imalâtı, dünyanın her yerinde «tatlı kârı» olan işlerin başında gelmektedir. Tekel'in bugün sadece sigaradan Hazine'ye ödediği net kazanç yılda 1 milyar 200 milyon liradır. Tekel bugün piyasaya çıkardığı 5 liralık bir sigaranın en yüksek maliyeti 130 kuruştur ve devlet her paket üzerinden net 3 lira vergi almaktadır... Fiyatı 100 kuruş olan «Birinci» sigarasının maliyeti 40 kuruş, 85 kuruşa satılan «İkinci» sigarasının maliyeti 25 kuruş, 160 kuruşa satılan Bafra'nın maliyeti 50 kuruştur. Bu durum ise, tüketim endüstrisine yönelmiş özel teşebbüsün iştahını kabartmaktadır...»

Tütün imlâtında tütünün gereğince işlenmesi ve tütün işçiliğinin canlandırılması, böylece, tütünün işlenmiş olarak ihracı cihetine gidilmesi her türlü tütünün satılmasını ve iyi fiyatla satılmasını temin edebilecek planlı bir girişim olabilir. Ne var ki, aslında böyle bir sisten 1940'lara kadar mevcut iken bunun tasfiyesine gidilmiş bulunması, bu yönde herhangi bir isteğin sözkonusu olmayacağını asgarî belirtisi sayılabilir.¹⁵⁶

Tütün ekim sahası, üretim ve prodüktivite hesapları; tütün üretimindeki eğilimleri; üretim ve tüketim ilişkileri sorunlarının incelenmesi de, genel olarak tütün meselesi için anlamlı ipucu ve sonuçlar verebilecek olduğu hâlde, sınırlı çalışma alan ve imkân-

(156) 1930'lardaki 35-40 milyon kiloluk toplam üretimler sırasında (1938'de 58 milyon kilo) tüccar tarafından 1 kilo kaliteli tütün 150 kuruş civarında bir paraya satın alınmakta ve günde 1 kilo işleyen işçiye 200-225 kuruş ücret verilmekte, 350 kuruş civarında maliyeti olan tütünün kilosunu tüccar en az 500 kuruşa ihraç edebilmekteydi. Tütün politikasındaki değişmeye paralel olarak önde gelen tütüncülerin (Emin Kâzım —Şark Tütün Kumpanyası—, Kavalalı Hüseyin'in) işi bırakma durumunda kalmaları yada (Salim Nuri'nin) iflâs etmiş olmaları ilgi çekicidir.

larımızın dikkate alınması zorunluluğundan ötürü kapsam dışı bırakılmıştır.¹⁵⁷

Aracıların çalışma biçimleri tütün üreticisini çaresiz kılam mekanizmanın ana itici güçlerinden birisini meydana getirir. Toprak ağaları ile tüccar işbirliği içindedir. Ağalar tüccar için de çalışırlar.

Tüccarın eksperleri «kantar oturmadan» (ekici piyasası açılmadan) köye gitmekte ve meselâ 1000 birimlik ürünün 200/1000'ine baş fiyat, 150/1000'ine ikinci fiyat, 250/1000'ine üçüncü fiyat vermekte, 400/1000'ini de iskartaya ayırmaktadır. Böylelikle, piyasa açılmadan önce pazarlık yapılmak ve üreticinin borcu da hesaba katılmak suretiyle ürün kapatılır. Tabiatıyla, bu kapatma işlemi üreticinin aleyhindedir, hattâ çoğu hâlde hiçbir şey kâr etmeyerek yine borçtan yemesine sebebiyet verecek derecede aleyhine, zararına olur.¹⁵⁸

Üretici piyasaya serbestçe gidebildiğinde dahi bu kez piyasanın işleyişi ürününü yok pahasına elinden çıkarmasını kaçınılmaz kılacaktır. Meselâ, son Ege piyasasının açılışında baş fiyat 13.25 lira olmuştur. Ekicilerin ifâdelerine göre, baş fiyatın asgarî 15 lira olması gerekmektedir idi. Çapa, kırma, dizme ve denklemede işçilik ücretlerinin en az % 20 arttığı, tarla icarlarının ise % 50'nin üzerinde bir yükselme gösterdiği¹⁵⁹ dikkate alındığında, 1969'da 13.25 lira olan baş fiyatın bu yıl da aynen kabul edilmiş olması, üreticinin müşkül durumunun diğer bir kanıtıdır. Tesbit edilmiş bulunan bu baş fiyat âdeta bir formalitedir. Çünkü, aslında, bu fiyattan ancak birkaç kişinin tütününü alınmış, birkaç kişinin tütününü de kısmen alınmıştır. Ve fiyatlar, önceki yıllarda yapıldığı üzere hemen düşürülmüştür. Üstelik, baş fiyat sadece Akhisar ve civarında verilmiştir. Üretici bekledikçe tüccar fiyatı daha da düşürmektedir. Normal evsaftaki bir tütünün maliyeti 7.00 - 7.50 liraya yükselirken ortalama fiyatın 6.60 lira olması olağan karşılanabilmektedir.

Son Ege ekici tütün piyasasında üreticinin elindeki ürünün büyük bir kısmı satılmasına rağmen, fiyatların tatminkâr olmak-

(157) Bkz.: Palmer, a.g.s., ss. 128 - 134.

(158) Tütünlerin tarlada kapatılması, iskarta ve iskonto işlemleri, «çengelsi» ve «madrabaz» gibi ilk el aracılar ve (sorunların çocuğunun günümüze kadar yansıdığı) zamanın genel bir görünümü için bkz.: *Tütün Raporu* (1934 Tütün Kongresi münasebetiyle hazırlanan İhtisas Komisyonu Raporu), İstanbul, Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., 1934, özellikle ss. 1, 5-7.

(159) Cumhuriyet, 27.1.1970.

tan çok uzak oluşu, üreticiyi çok güç durumda bırakmıştır. Piyasada, fiyatlar iki gün içerisinde birden 4.00 lira civarına hattâ altına düşmüştür.¹⁶⁰ Oysa, sorumluların her yıl tekrarlayageldikleri vaadler,¹⁶¹ baş fiyatla alımın piyasanın sonuna kadar devam edeceği yer alır. İlk gün ya göstermelik olarak çok büyük arazi sahiplerinden alınan tütün dışında, en iyi kalitedeki tütünü dahi baş fiyatın sonraları da verildiği uygulamada görülmuş birşey değildir. Meselâ, son Karadeniz piyasasında tesbit edilmiş bulunan baş fiyat 18.00 lira iken piyasanın ilk günü öğleye doğru fiyat 12.00 liraya kadar düşmüştür.

Geçen yıl, genel olarak Tekel'in alımı 7.00, tüccarın ise 4.00 liradan alınan tütün tüccar tarafından 16.00 liraya kadar satılabilmektedir. Bu yıl ise, Ocak ayı sonundaki Ege tütün piyasasında ikinci gün ortalama fiyat 5.00 liraya kadar düşmüştür.

Ziraat Bankası'nın kredi almak Tütün mahsul baremlerine göre olmaktadır. Baremler eski tarihli ve yetersizdir. Aslında tesbit edildikleri zamanlar için bile yetersiz iken, üretim masraflarının artması (ve ayrıca kredinin ister istemez tüketim için kullanılmakta olması da hesaba katılırsa, geçim endekslerinin büyük artışlar göstermesi) nedeniyle, baremler son derecede yetersiz bir düzeyde kalmıştır. Meselâ, kredinin dekar başına en az 200-250 lira olması gerekirken, fiilî kredi 100 lira civarındadır.

Tefeciler ve gizli tütün ticareti yapanlar, büyük çiftçiler ziraî ve ticarî kredi ile beslenmektedirler.

Mahsul Baremi, ayrılan plasmanın belirli aylarda parça parça, 4-5 defada ödenmesini öngörür. Bunun nedeni, üretim süreci sırasında üreticiye ihtiyaç duyduğu devrelerde kredi verebilmektir. Ancak, uygulama tamamen aksi yöndedir. Şöyle ki, meselâ karadeniz bölgesinde, mahsul bareminde belirtilen devrelere uyulmuyarak toptan yada en çok iki defada ödeme yapılmaktadır. Bu da, üreticinin aldığı krediyi üretime değil ve fakat tüketime ayırmasını körüklemektedir. Dolayısıyla, üretim sırasında üretici, gerekli parayı zâten muhtaç bulunduğu tefecilerden ek bir talepte bulunarak yüksek faizle almak zorunda kalıyor. Sistem şu şekilde yürütülmekte: Tütün tüccarı, yabancı kumpanyalar adına alımda bulunan aracılar, gizli tütün ticareti yapanlar; kasaba eşrafını (çeşit-

(160) Ege Tütün Ekicileri Federasyonu başkanı ise, üreticinin, piyasadan ve fiyatlardan memnunluğunu belirtmiştir. Bkz.: Cumhuriyet, 29.1.1970.

(161) Gümrük ve Tekel Bakanı'nın demeci için bkz.: Cumhuriyet, 27.1.1970.

li mal satan manifatura dükkânları sahipleri), partizan kooperatif yönetim kurulu üyeleri hareketine geçirmekte ve borçluları kredi talebinde bulunmak üzere teşvik ve organize ettirmektedirler. Ziraat Bankasına telgraflar çekilerek ve politik baskılar kullanılarak genel bir kredi ihtiyacı gösterisi tertibi ile Banka'dan toptan ödeme emri alınmakta; tabiatıyla, ödemede bulunan paranın önemli bir kısmı, bazı kişiler için tamamı tefecilere gitmektedir.

Aslında; Banka'ya, kooperatife, tefeciye, bakkala ve şehirdeki manifaturacıya olan borç son derece zor şartlar yarattığından, Banka'dan alınan küçük çaptaki kredilerin üretime yatırılması da beklenilmemelidir. Gerek koruyucu ilâçların alınarak mavi küf vb. hastalıkların önlenmesine gerekse üretimi artırıcı tedbirlerin alınmasının imkân olmamaktadır. Banka kredilerinin âcil ihtiyaçları karşılamada kullanılması olağan ve kaçınılmazdır.

Tütün bölgelerinde tefecilik diğer yollarda da işlemektedir. Meselâ, tüccardan iki bin lira değerinde kumaş satın alınıp aynı kumaş bin liradan devredilmekte, böylece nakit para elde edilebilmektedir.¹⁶²

Özetle; tefeciler, tüccar, yabancı kumpanyalar ve onların 'resmî' desteği olanların işbirliğiyle yürüttükleri mekanizma, üreticinin pazarlık gücünü kırarak onları dayanaksız bırakmaktadır. Türkiye Tütüncüler Federasyonu başkanının son Ege piyasası açılmadan önce, Tekel'in ve tüccarın elinde 160 milyon kilo tütünün bulunduğunu söylemek ve bu temayı işlemek gibi bir tutumu benimsemesi,¹⁶³ en ucuz sigara olan Üçüncü sigarasının bile kilosunun 30 lira olduğu ve şimdiye kadar tütünün topluca yakılarak imha edilmediği bir dönemde, üreticinin maneviyatını ve direniş gücünü kırmaktan başka fayda sağladığı söylenemez.

Adı geçen federasyondan başka, Türkiye Tütüncüler Birliği ismindeki kuruluşun başkanının da, «Tütün ekicilerinin Tekel eksperlerinin randıman tesbitinden memnun bulduklarını» söylemesi¹⁶⁴ dahi, bu gibi kuruluşların ekiciyi ne dereceye kadar temsil ettiklerine ve ne dereceye kadar onlardan yana olduklarına yeterli bir kanıt sayılabilir.

Gerçek üreticilerin kurmuş olduğu ve üreticiyi örgütlendiren Tütün Üreticileri Sendikası ise ekici lehine tutarlı girişimleri sür-

(162) Hikmet Çetinkaya, «Oy Tütün Oy», Cumhuriyet, 20-22.4.1970.

(163) İşçi-Köylü gazetesi, Yıl: 1 Sayı: 11, 14.1.1970.

(164) Aynı.

düren bir örgüttür. Bu örgütün, üreticinin durumu ve talepleri hakkındaki 26.11.1969 tarihli bildirisi, tütün meselesini üretici açısından ortaya koyan özlü bir belge niteliğindedir.¹⁶⁵ Söz konusu bildiride yer alan ilk hedefler özetle şöyledir :

1 — Ekici ve ailesini geçindirecek zorunlu giderleri karşılayacak bir taban fiyat tesbit edilerek, bu fiyat üzerinden Tekel'in devamlı destekleme garantisi sağlanmalıdır. Yaptığımız incelemelere göre, Ege bölgesinde bir kilo tütünün asgarî maliyeti 10.26 dir. Taban fiyat bu miktarların altında düşürülmemelidir.

2 — Tütün üreticisine yeterince kredi verilmeli, 1924 senesine aiz Ziraat Bankası'nın tütün kredileri, günün giderlerini karşılayacak bir düzeye ulaştırılmalı, böylece tefeciliğin önü alınmalıdır.

3 — Tütün Tekeli Kanunu genel olarak ekicinin aleyhine ve eski Kanundan daha olumsuz şartlarla çıkarıldığından, yeniden gözden geçirilmeli ve üreticinin yararına olarak en kısa zaman değiştirilmelidir.

4 — Tütün randımanlarının tesbitinde ekicinin de temsilcisi bulunmalı, randımanları piyasanın açılışından önce köylüye bildirilmelidir.

5 — Yıllarca tütün ekicilerinden kesilen yüzde beşlerle temin edilen sermaye, devletin ve kamu kuruluşlarının iştiraki ile kurulacak özel bir bankaya devredilmeli ve ekiciye doğrudan doğruya kredi sağlanmalıdır.

6 — Tütün ekiminin aile ziraati olmak niteliği korunmalı, bu alan, tütüncülükle uzaktan yakından ilgisi bulunmayan nüfuzlu kişilerin tasallutundan korunmalıdır.

7 — Piyasa açılışı geciktirilmemeli; satış bedelleri ekiciye peşin ödenmeli; satış bağlantıları yapıldıktan sonra ıskarta çıkarılması yoluyla fiyat kırımının önü alınmalıdır.

D. ZEYTİN

Fındık, pamuk, tütün yanısıra hemen her ürünle ilgili olarak tarım kredi sorunu mevcuttur ve bu durumun kaçınılmaz uzantı-

(165) İşçi-Köylü, Yıl : 1 Sayı : 10, 20.12.1969.

sı da tefecilik mekanizmasıdır. Zeytin üretimi de birçok sorunu beraberinde getirmektedir.

Türkiye; İspanya, İtalya, Yunanistan'dan sonra zeytin ve zeytinyağı üretiminde dünya dördüncüsüdür. 1966 yılına kadar üçüncülük için Yunanistan ile çekişen Türkiye, birçok yıllar Yunanistan'ı geçmiş olmasına rağmen, 1966'dan bu yana sözkonusu yarışmada geri kalmaktadır.¹⁶⁶ Kalite bakımından Türkiye, en iyi cins yemeklik dane zeytini yetiştirmektedir. Özellikle Marmara ve Ege'nin Marmara iklimi özelliklerine yakın çevrelerinde yetişen zeytin, diğer zeytin ülkelerinde yetişenlere kıyasla değişik özellikler taşır. Meselâ, Gemlik ve Ayvalık yöresinde yetişen zeytinlerin dünyanın en lezzetli zeytinleri olduğu eksperler tarafından ifade edilmektedir.

Memleketimizde yılda ortalama (son dört yılın rekoltesinin ortalaması) 115 bin ton zeytinyağı, 650 bin ton da zeytin üretilmektedir.¹⁶⁷

Zeytin verim alma bakımından tütüne, pamuğa, üzüm ve fıncığa benzemez. Bir yıl iyi ürün verirken, diğer yıl daha az verir; öyle olabilir ki, üretim bazı yıllar yarı yarıya azalabilir.

Geniş sayıda zeytin ağacına sahip ve çevrede 'ağa' denilen bir zeytin üreticisi ile verim ve alımlar hakkında şöyle konuşulmaktadır.¹⁶⁸

«Çok iyi... Belki iyi para kazanacağız bir yıl. Ama, tüccara güven olmaz. Bir bakarsın fiyatlar yükselir, bir bakarsın düşer. Neden diyemezsin tüccara... İhracat fiyatları düşünce, bizim zeytin hapi yutuyor.»

«Ama herşeye rağmen iyi para kazanacağınızı tahmin ediyorsunuz?»

«Hükümet desteklerse olur iş... Tariş, de girerse alıma demek istiyorum. Ama tüccara bırakılırsa geçen yılların aynısı olur.»

«Ya desteklemezse hükümet?»

«Desteklemezse... Doğru tüccara gideceğiz. Yok paahasına vereceğiz yağımızı. Tariş'in elinde yeteri kadar kap yok zaten. Tüccarda

(166) Tanju Cılızoğlu, «Halkın Kara Lokması Zeytin», (Röportaj dizisi) Akşam, 17 - 23.5.1970.

(167) Aynı.

(168) Hikmet Çetinkaya, «Zeytin'in Hikâyesi», (Röportaj dizisi) Cumhuriyet, 13 - 19.3.1969.

bunu bekliyor. Tarişin kabı dolunca, indiriyor zeytinyağı fiyatlarını. Zaten tüccar dediğimiz bizim, ihracatçı demektir. Bir zeytin ağaçları aracıya kaptırmayız yağımızı. Aracıya yağ kaptıranlar, sayıları çok, ağacı az olan üreticidir.»

Ortalama bir dekar alanda 15 zeytin ağacı vardır. Bir ağaç ürünün kuvvetli olduğu yıllarda 15 kilo zeytin verir. 5 kilo zeytinden 1 kilo zeytinyağ çıkarılır. Edremit Zeytincilik Enstitüsü'nün hazırladığı rapora göre : «1 kilo zeytin üreticiye ilaçlama, budama ve çapalama masrafları dahil olmak üzere 85 kuruşa çıkar. Henüz ağaçta toplanmamış halde bulunan zeytinin maliyetidir bu. Buna toplama, nakliye ve yağ işleme değerini de eklerseniz 1 kilo zeytinin maliyeti 110 kuruş olacaktır».¹⁶⁹

Tüccar ise 5 asitli zeytinyağı 500 - 520 kuruş arasında almaktadır. Natürel yemeklik yağlar ise 530 - 550 kuruş arasındadır.

Bu durum karşısında açıkça ortaya çıkmaktadır ki zeytinyağı üreticisi; budamayı, nakliyeyi, toplamayı, sürmeyi bizzat aile emeğiyle yaparak yaşıyor ve emeği karşılığında eline belirli bir tutar geçiyor.

Aracı, borç yüzünden sıkışan üreticinin yağını Tariş fiyatından 50 kuruş aşağıya almakta ve alırken de şunu şart koşmaktadır.¹⁷⁰

«Bak ben senin yağını borcun var diye satın aldım. Seni açlıktan, parasızlıktan kurtardım. Sen de bana yardım edeceksin. Yağlarını benim kabıma doldurup Tariş'e götüreceksin ve satacaksın.»

Yağ, Tariş'e kilosu 6 liradan satılıp kilodaki 50 kuruş fark aracının kârı oluyor. Asıl tehlike ise bundan sonradır; Üreticinin varsayalım 20 kilo kendi yağı mevcutsa, 10 üreticinin yağını bir üreticiye sattırmaktadır. Tariş'e kendi ürettiği yağın örneğin 10 katını veren bir üretici, o ölçüde de vergi ödemekte. Aracı ise yine meselâ 50 bin kilo yağ verirse Tariş'e, on gün içerisinde 25 bin lira para alıp başka bölgelere geçip oyununu buralarda yeniden tezgâhlatmaktadır.

Aracının bahse konu fiyat farklarından elde ettiği kâr, vergi kaçakçılığı, üstelik bunu da gelirli üreticinin sırtına bindirmesi kaçınılmaz bir döngü olarak gitmekte. Her yıl tekrar eden oyun karşısındaki çaresizliklerini üreticiler şöyle ortaya koyuyorlar :¹⁷¹

(169) Aynı.

(170) Aynı.

(171) Aynı.

«Hani para... Nasıl ödersin banka borcunu. Adam sıkışınca yılana sarılır bey. Duydum 5 lira veriyor Tariş. Götürecem kab yok. Aracı gelmiş kapıma kadar. Kaçırılır mı bu fırsat beyim.»

«Aracının kabı var, bizim yok... Tariş'in de yok yeteri kadar. Sattık yağımızı elceğimizle 555 kuruştan. Aracı demişti. Tarişin fiyatından 50 kuruş aşağıya...»

«55 kuruş aşağıya verdik biz de...»

(«55 kuruş farkı) verecem dedi. Gidiş o gidiş tabii.»

Vergi kaçaklığı dışında, verginin genel olarak tahakkuku da kötü işlemektedir. Devlet her zeytin ağacı için yıllık yirmi kuruş vergi almaktadır. Bu vergilendirme 1939'da Türkiye'de zeytinin kilosunu 15 - 30 kuruş arasında değiştiği vakit yapılmıştır.¹⁷² 1939'larda anaç bir zeytin ağacı, yirmi liraya satılırken bugün bir ağacın satışı genellikle 250 liradan başlamaktadır.

Zeytinden otuz bin liralık kazanç dilimi vergiden muaf tutulmaktadır. Zeytin ağaları aile fertleri arasında mal bölümü yaparak kolayca vergi kaçırabilmektedirler.¹⁷³

Vergi meselesinin bir yönünü üretici şu şekilde anlatıyor:¹⁷⁴

«Ağabey devlet korur zengini. Bizim buna aklımız ermez. Burada beylerin kırk elli bin ağacı vardır. Her yıl yüzbinleri çil çil pangonaları kaldırır götürürler, üstelik devlet verir gübresini. Üstelik Bakanlığın uçakları besbedava beylerin zeytinliklerine ilâç döker, kurt yemesin diye. Üstelik beylerin hiç biri vergi vermez devlete. Devlet sekiz yüz ağaca kadar götürü vergi alır. Ağaç başına kırk kuruş öderiz. Sekiz yüz ağaçtan sonra gelir vergisine girilir. Gelir vergisine girdin mi kurtuldun demektir. Ver bir muhasebeciye bir kaç yüz lira. Üstelik sana devlet kasasından alacak çıkarsın.

Üreticinin deyişiyle, üreticiyi tefeciye banka gönderiyor. Bankaya başvurup kredi istediklerinde karşılaştıkları durumu ve bunun sonucunda olanları şöyle özetliyor üretici:¹⁷⁵

«Senin hakkın şu kadardır diyorlar. Verdikleri cevap, sen hakkını aldın başka venmeyiz. Ama gübre verelim... Alıyoz gübreyi,

(172) Cılızoğlu, a.g. röportaj.

(173) Aynı.

(174) Aynı.

(175) Çetiner, a.g. röportaj.

doğrucana büyük bir tüccara. Al diyoz kilosu 75 kuruş eksisine al... Zararla veriyon tüccara. Böylecen eline para geçiyo. O parayla da ilaçlama, sürme, budama.»

Tefeciliğin bir örneği de zeytinler daha çiçek açmadan başlıyor. Para olsa, gübre Zirai Donatım Kurumundan 56 kuruşa alınacak. Tüccar ise gübrenin kilosunu vadeli olarak 75 kuruşa veriyor. Üretici o yıl kazandığı parayı yatırıyor ve hatta yetmediği için de gelecek yıla borçlanıyor. Bankanın verdiği gübre ise çok önceden alınmakta ve kilosu 40 kuruştan tüccara devredilmekte. 3-4 ay sonra da ihtiyaç duyulan gübre tefeciden istenen borç para ile vadeli olarak 75 kuruştan elde edilebilmektedir.

Zeytinin daha çiçek açmadan satılmasına «Tohur» denilmektedir. Zeytinliklerin tapusu üreticilerin üzerine olmasına rağmen zeytinleri yıllardır tefecinin, ağanın adamları toplanmaktadır.¹⁷⁶

Üretici, zeytini dalından sıyırdıktan sonra küpe, sarınca basar. Satmak için beklenirse, tabiatıyla, bu arada paraya ihtiyacı olacaktır. Bu an'a kadar tefecinin eline düşmemişse, küpe basmış olduğu zeytin için Ziraat Bankası'ndan kredi alır. Buna «Marşandiz» denilmektedir. Banka bu krediyi ilçe merkezlerinde marşandiz edilen zeytine verir. Birçok hâllerde köylerde sıyrılan zeytinleri toplayarak ilçe merkezlerine götüren aracılar alabilmektedir. Aracılar köyde zeytini iki liradan alıp ilçeye getirerek Banka'ya «marşandiz ederler».¹⁷⁷

Bankadan aldığı parayla bile kazanca geçmiş bulunan aracı-tüccar, zeytini elde tutup lehte piyasa şartlarını bekleme imkânına da sahip olduğundan kısa zamanda fahis kârlar elde eder. Açıkça görüldüğü üzere, bu da, küçük üreticinin sümürülmesi ve bu sömünüyü kolaylaştıran Ziraat Bankası vasıtasıyla gerçekleşir.

Üretici ve tüketicinin aleyhine, aracının lehine yürütülen bir değer işlem de, iyi kalite zeytinin kötü kalite zeytinlerle harman edilmesiyle gerçekleştirilir. En iyi zeytinlerden olan Edincik zeytini 200-400 kuruştan toplanır, Güneyden Mut yaylasından ufak, acı ve buruşuk zeytinler 60 kuruştan toplanıp harman yapılır.

Küçük üreticinin içinde bulunduğu mülkiyet düzeni ve dağılımını belirtmek için Erdek'in Ocaklar köyü örnek verilebilir:¹⁷⁸

(176) Aynı.

(177) Cılızoğlu, a.g. röportaj.

(178) Aynı.

«Ocaklar köyünde 1300 can yaşar. Çoluğu çocuğu ihtiyarı, genci binüçyüz kişi. İkiyüzaltmışbeş hanidir, bu köy. Ve bu köyde elli bin zeytin ağacı vardır. Ne demektir elli bin zeytin ağacı sen bilirmisin bey? Birkaç milyon toplar her yıl üst üste elli bin zeytin ağacı. Yani bu köyü her yıl yeniden yıkar da, birkaç defa yapar... gel gör ki önümüzü ardımızı Zeytin Ağaları çevrilmiş. Bu köydeki elli bin ağaç zeytinin 30 bini altı Bey'in geri kalan yirmi bini ise 265 hanenin. Beylerin payına beş bin ağaç köylünün payına onbeş ağaç düşer bu köyde. Ekmel Beyin on bin ağaç zeytini vardır. Halim Beyin altı bin ağacı vardır. Mehmet beyin dört bin ağacı vardır. Ağaoğullarının vardır. Bigalıların vardır. Vardır oğlu vardır...»

Genellikle şehirlerde yaşayan ve zeytinlikleri kiracıya veren büyük zeytinlik sahiplerinin sayısı da belirli yer tutar. Bu tipteki zeytinlik sahiplerinin, rakamlara dayanma imkânsız olmamakla beraber, üretimin bizzat başında bulunanlara kıyasla daha az sayıda oldukları kolayca söylenebilir.

Bir körfez ilçesindeki Tariş yetkilisi üreticinin problemlerini şöyle dile getirmektedir :¹⁷⁹

«Aldığımız yağlarda acaba medeni yağ var mıdır endişesiyle karşı karşıya gelmekteyiz. Hükümet taban fiyatları ilân etmeden önce biz üreticiyi ferahlamak amacıyla piyasaya giriyoruz... istiyoruz ki, üretici aracıya yağını yok pahasına satmasın... Fiyatlarımız 615 - 595 kuruş arasında değişiyor. Sıkışan üretici, aracının yağını getiriyor, benim yağım diye bize. Elimizde filanca üreticinin şu kadar yağı olacak diye bir resmi kayıt da yok. Anlatıyoruz... Bak bu yağ senin değilse, sırtına bir de vergi biner. Ödeyemezsin, direnince mecburi alıyoruz yağını.»

Aracı tüccarın teslim ettiği zeytinyağın içerisine madenî yağ karıştırması ihtimaline karşı tedbir alınmamaktadır. Laboratuvar çalışması yapılmadığı ve bütün yağlar da bidonlara doldurulduğunda birbirleriyle karıştırıldığı için, kimin karışık yağ getirdiği tesbit edilememekte, edilmemektedir.

Tariş'in körfezdeki yağ depoları yetersizdir. Meselâ, 1969'da Edremit'in zeytinyağ rekoltesinin 14 bin ton kadar olmasına karşılık Tariş'in Edremit'teki deposu 3 bin ton zeytinyağ alabilecek kapasitededir.

(179) Çetiner, a.g. röportaj.

Zeytin'deki tarım işçilerinin¹⁸⁰ durumu, diğer bütün tarım işçileri yanısıra, önemli özellikler taşır. «Tayfabası»ların özellikle Çanakkale ve civarından kandırarak getirdikleri mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan köylülerin de zeytin bölgelerinde yaşayan veya civarından gelen işçileri de maruz buldukları sömürü çok yüksek derecededir.

Çanakkale ve civarından getirilen «tayfa»lar, «iyi ağaya teslim edilecektir» sözleriyle kandırılmaktadırlar. Bu işçiler kamyonlara doldurularak Edremit, Ayvalık, Burhaniye ve Havran'a getirilmektedir.¹⁸¹

Zeytin'de çalışmaya topraksız köylüler Çan'den, Derekolu'ndan, Çırpıcı'dan, Avunya'dan da gelirler. Bunlar Bergama, Menemen ve Manisa ovalarında pamuk topladıktan sonra körfeze, Pamuk'taki feci sıcaktan sonra Zeytin'deki ayaz'a inerler.¹⁸²

Zeytin ağası ile işi Tayfabası kesişir. Genellikle aynı köyden otuz-kırk kişilik gruplar halinde gelen ve çoğu kadın olan tayfalar, arasında dayanışma olmamasını sağlamak için, ayrılmağa zorlanırlar. Özellikle akrabalar bir arada tutulmamağa çalışılır. Güneşin doğuşundan batışına kadar çalıştırılırlar. Çok ağır çalışma şartları altında gün geçtikten sonra, gece de kerpiçten yapılmış acı zeytin kokulu, pis küpelerde geçirilir.¹⁸³

Gemlik, Mudanya, Edincik ve Erdek'te zeytin «sıyrılır». Sıyırma, zeytinin elle toplanmasıdır. Edremit, Havran, Burhaniye ve Ayvalık'ta ise zeytin toprağa sırıkla dökülür. Sırıkçılar erkek, toplayıcılar kadındır.¹⁸⁴

Sarıkçılar, en iyi şartlarda 15 - 20 lira, toplayıcılar 10 lira kadar yevmiye alırlar. Bu şartlar, tayfalar pamuk işçiliğinden Körfez'e

(108) Tarım işçilerinin durumu ve bunun incelenmesi konumuz kapsamı dışında bırakılmıştır. Ancak, küçük üreticinin durumunu yansıttığı, küçük üreticinin toprağını elinden çıkarmak zorunda kaldığı zamanlar kaçınılmaz âkibetini belirlediği; kısacası, toplumsal farklılaşma sürecini açıkladığı süre ve ölçüde tarım işçilerine de değinmek gerekli olabilmektedir. Zeytin işçilerinin durumuna da, hem sözü edilen açıdan açıklık getirebilmek hem de yüksek derecedeki sömürü mekanizmasını ortaya koyabilmek bakımından kısaca değinilmektedir.

(181) Çetiner, a.g. röportaj.

(182) Cılızoğlu, a.g. röportaj.

(183) Aynı.

(184) Aynı.

geldikçe daha da kötüleşir. 10 lira yevmiye ile yetinmek bile imtiyaz olur.

Edremit Zeytinli köyünde yeşil zeytin salamurası yapımında çalışan kadınların çektikleri, ise, Penelope'nin çilesini geride bırakmıştır.¹⁸⁵

Söz konusu sömürü unsurlarının yanısıra, bir de aynı mekanizmanın bir uzantısı, bir diğer görünümü de yağ posası ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Bir kaç yıl öncesine kadar prinanın tonu 150 - 200 lira arasındadır. Bu sıralarda sürekli olarak yeni prina fabrikası açılmış ve 1968'de de prinanın tonu 40 - 50 liraya düşmüştür. Üreticilerin görüşlerine göre daha da düşmesi beklenilmezdir. Fabrikalar bir ton prinadan 50 kilo yüksek asitli yağ elde ettikleri zaman 150 lira kazanmaktadırlar. Posanın posası küspe de 60 liraya alıcı bulur. Prina, böylelikle, 210 liraya gelmektedir. 55 lira üreticiden alınan prinanın fiyatı, 30 liradan işletme masrafı olmak üzere toplam gider 85 liradır. 210 liradan 85 lira çıkarıldığında fabrika sahibinin ortalama kârı ortaya çıkar.

İhracatçılar, zeytinyağ'daki taban fiyatın artmasını istememektedirler. Böylelikle, küçük üreticinin yoğun sömürülmesi sürdürülmüş olacaktır. Donyağı ithâli de üreticinin aleyhine ve ihracatçılar kazandırıcıdır Prina fiyatının 3 - 4 lira olmasına karşılık, donyağı 5 liradan piyasaya sürüldüğü takdirde bundan üreticinin kaybı olacak, üstelik donyağı ithâli döviz kaybına da yol açacaktır.¹⁸⁶

Zeytin ve zeytinyağı meselesi bir bütün olarak ele alındığında karşılaşılan temel faktör ihracat sorunu olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁷

Türkiye'nin zeytinyağı ihracaatı, (sahiplerinin hepsinin musevî olduğu) 7 firma tarafından yapılmaktadır. Bu firmalar dünya

(185) «Burada güneşin girmediği odalarda yeşil zeytin çizer kızlar, kadınlar her zeytinin üstüne üç çizik çekerler. Önlerinde bir yeşil zeytin dağı vardır, yanlarında gaz tenkesi. Ve her gaz tenkesini çizilmiş zeytinle doldurduklarında 125 kuruş kazanırlar. En eli çabuk, usta işçi günde üç gaz tenkesinden çok zeytin çizemez. Bu içi dörtleyenler parmakla gösterilirler.» (Aynı kaynak.)

(186) Aslında, donyağı ithâli gereksiz olarak mütalâa edilmekte; mümkün olan tüketim alanlarında sabun yerine geniş ölçüde deterjan kullanılmakta olduğu ileri sürülmektedir.

(187) Birçok küçük üretici temsilcileri, ağalar ve hattâ zeytinyağı rafineri sahipleri, stok zeytinyağlarının eritilmesi için ihracatın kaçınılmaz olduğu görüşüne karşı çıkmaktadırlar. Bu görüşe göre, iyi bir propaganda yapılması hâlide elde stok kalmayacaktır.

piyajasını elinde tutan ve merkezi İtalya'da bulunan büyük bir firmanın komisyoncusu durumundadırlar. İhraç fiyatları 550-650 kuruş arasında olan zeytinyağ İtalya'da 14-18 lira arasında satılmaktadır.¹⁸⁸ Zeytin üretiminde dünyada ikinci olan İtalya memleketinden ithâl ettiği zeytinyağını dünya normlarına göre yeniden işlemekte, ambalajlamakta ve «Made in İtaly» damgasıyla dış piyasalara paramızla 11.00 liradan ihraç etmektedirler. Memleketimizde ise genellikle küçük imalâthanelerde işlenilmesine çalışan zeytinyağı dünya normlarını tutmamakta ve dış pazar olarak ancak Kuveyt, Lübnan, Suriye, S. Arabistan vb. ülkelere tüketim için doğrudan ihracat yapılabilmektedir.¹⁸⁹

70 milyona yakın zeytin ağacının bulunduğu, ve ağaç sayısı bakımından dünyada ikinci olan ülkemizde zeytincilik bir çıkmaz içerisindedir. Memleketimde 340 bin ailenin zeytincilikle uğraşmakta, bunlardan 66 bin aile de geçiminin bütününi bu tarım alanından sağlamaktadır .

Öte yandan, bugün körfezde artık ağacı yerine mandalin ağacı dikilmektedir ve bu yolda daha geniş ekim yapmak üzere sistemli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Türk zeytinciliğın gittikçe sönmemesi, ilerde bugünkü ihraç fiyatlarının belki de iki katı fiyatla zeytinyağ ithal etmememiz için elde pek de fazla sebep yoktur.

E. HAYVANCILIK VE HAYVAN ÜRÜNLERİ

Tefecilik ve aracılık hayvancılıkta da ağır baskısını yürütür.

Bir gazeteci-yazarımız, özellikle Doğu Anadolu'da (Kars Ağrı, Hakkâri, Van, Erzurum vd.) tezgâhlanan hayvan tefeciliğini «Hile-i Şer'îye» başlığı altında şu şekilde anlatıyor :¹⁹⁰

«Uzun pek uzun kış geçirecek olan köylü, doğacak her kuzusu başına elli lira aldı mı, kışlık ihtiyacını görüyor... Sonra bahar ayları geliyor, koyunlar kuzuluyor, kuzular büyümeye başlıyor, İyice büyüdüler mi, bu kuzuları daha kış başından, sonbahardan anasının karnında kapatan ağa, şeyh, hacı, hoca ve para babası

(188) Çetiner, a.g. röportaj.

(189) Cılızoğlu, a.g. röportaj.

(190) İlhami Sosyal, Akşam, 2.11.1969.

geliyor köylünün ağalına. Parayı peşin vermiş ya... Seçiyor sürüden yavaş yavaş koyun olmaya başlamış kuzularını. Alıp götürüyor. Piyasası hazır. Şehre getirdi mi bunları, tanesini 150-200 liradan toptan satıyor... Altı aylık, sekiz aylık, ya da on aylık bir yatırım karşılığı yüzde ikiyüz, yüzde üçyüz net kâr. Ne vergisi var, ne birşey... para karşılığı alınmadığı için, bu faiz de sayılmıyor sözüm ona. O hâlde günah da değil. Ticaret nihayet...»

Doğudan tüccarlar arasında küçük üreticileri sömürmek için ustalıkla bir mekanizma kurulmuştur. Meselâ, köylü yağını pazara götürdüğü zaman tüccar kendisine çok düşük fiyat vermektedir. Oysa, aynı yağı bir tüccar yada aracı götürdüğünde dolgun fiyatla alıcı bulabilmektedir. Bu mekanizma yüzünden köylü yağını aracıya, tüccara vermeye zorunlu kalmaktadır.

Köylü, hayvanlarını şehirlerdeki hayvan pazarlarına götürdüğü zaman da, bu kez, cambazlar başına çullandır. Biri 500 liralık öküze 200 lira fiyat biçer, bir diğeri 210 lira. Aslında, aralarında anlaşmış ve örgütlü buldukları için 500 liralık hayvana 250 - 300 liradan fazla vermezler.¹⁹¹

Geniş ölçüde koyun yetiştiren bölgelerde yağ ve peynir üretimi için gerekli olan sütü temin etmek veya yün almak amacıyla kış aylarında veya ilkbaharda tüccar hayvan besleyen köylerde ihtiyaçlarını karşılamak için para vermekte ve ürünlerini önceden kapatmaktadır.¹⁹²

Doğu'da emek tefeciliği de var; angaryanın başka biçimi. Bu emek hırsızlığına ve bu arada tabii gübrenin heba oluşuna şöyle değiniliyor :

«Doğu bölgelerde yaz mevsimi yani inşaat mevsimi, ekip biçme mevsimi son derece kısa sürüyor. Çok çok iki ay, üç ay... tezeğini yakıp oturmak... Tezeğin deseniz kalbı elli kuruş. Patnos Kaymakamı Necati Gündüz'den dinledik... tezeğin... odun, kömür yerine ısınma ve pişirme aracı olarak kullanılması ve gübre olarak değerlendirilmemesi yüzünden Türkiye yılda tam bir milyon lira kaybediyormuş... Pek kısa süren iş mevsiminde ise, amelelik, ırgatlık yapan köylünün gündeliği 15 liraya kadar yükseliyor. Ama köylü çaresiz, her geçen yıl ihtiyaçları büyüyor... Yazın onbeş liraya kiralayacağı emeğini kış başında beş liraya satıyor...»¹⁹³

(191) Mehmed Emin Bozarlan, *Doğunun Sorunları*.

(192) Atasığın, a.g.e., s. 161.

(193) İlhami Sosyal, *Akşam*, 2.11.1969.

F. DİĞER ÜRÜNLER

Kredi sorunlarının ve yaratıcısı aracılık-tefeciliğin at oynatmadığı bölge, ürün ve alan bulmak zordur.¹⁹⁴ Pamuk, Fındık, Tütün ve Zeytin meselelerine daha birçokları eklenebilir. Örneğin, ayçiçeği sorunu başlıbaşına temel önemi bulunan bir sorun. Çay, pancar, üzüm, incir, tarım denince akla ilk gelen tahıl diğerleri bu zincirin kopmaz halkalarıdır. Öte yanda, Orman köylülerinin çıkmazı apaçık ortadadır.

Ayçiçeği üreticilerinin, işlenmesinde çalışan işçilerin durumu üzerinde gereğince durulmamış olan konular arasında yer almaktadır.

Trakya'daki, Edirne,deki ayçiçeği yağı fabrikalarının bir kısmı istedikleri fiata alıcı bulamadıkları için iflas tehlikesi ile karşılaşmışlardır. Ayçiçeği mevsiminde aldıkları ürünü isteyen fabrikalara 440 kuruşa mal olan yağ İstanbul'daki büyük fabrikalar tarafından 380 kuruştan alınmak istenmektedir. Esas önemli olan nokta; ayçiçeğini işleyerek yağ üreten trakyalı fabrikatörlerin fabrikalarını kapatmak zorunma kalacaklarını neticede onbinlerce köylünün geçim sıkıntısı içine düşeceğini söylemeleri,¹⁹⁵ bunun da herman için gerçekleşmesi ihtimalinin mevcut bulunmasıdır.

Soya yağı ithalinin plânlanması karşısında; ayçiçeği tarımımızın, zeytinyağcılığın söneceği, nitekim 10 yıl önce ortalama 80.000 ton soya ve pamuk yağının ithal edilmiş olmasının bu tarım alanlarında perişanlığa yol açtığı,¹⁹⁶ Ege bölgesini Sanayi Odası yetkilisince belirtilmiştir.

Son zamanlarda yeniden bir hayli aktüel hâle gelen çay konusu da başlıbaşına ayrı bir çalışmayı, çalışmalarını gerektirecek önemdedir. Konunun yeniden canlandırılması, enazından kamu oyu yatırılması bakımından memnuniyet vericidir. Gerçekten, çay konusunda şimdiye kadar öne sürülenler bir «edebiyat» olmaktan ileri gitmemiştir. 117 binden fazla insanın¹⁹⁷ geçimini sağladığı çay üretimi ve genel —varsa— çay politikası pek tutarsızdır.

(194) Üretim araçları fiyatlarının artışı, ürün fiyatlarının düşüşü ve bununla ilgili gelişmeler üzerine Örnekler için bkz.: Milliyet, 22.7.1970.

(195) T.H.A., 29.1.1970.

(196) T.H.A., 29.1.1970.

(197) A.A., 7.10.1969.

«20 milyon kilo çay çürüyor... futbol sahasında çürüyen çay ... 58 kuruştan gübre olarak satılacak...»¹⁹⁸ yazıları olağan hâle gelebilmektedir.

Üreticiden kilosu 3 - 3,5 liradan alınan yaş çay yaprağının ortalama 4 kilosundan bir kilo çay elde edilmektedir. Belli bir fabrika gideri eklendiğinde dahi en iyi kalitedeki bir kilo çayın maliyetinin 20 lirayı aşmaması gerekir. Oysa, tüketiciye intikal eden düşük evsiftaki çayların fiyatları malûmdur.

İç tüketimde kullanılan çay, ayrıca kilosu 2 liradan daha yüksek olmamak üzere ihraç edilmekte, verilen bilgiye göre¹⁹⁹ elde bir kısım çay kalmakta, denize dökülmektedir. Mesele, yine temelde ürünün üreticinin elenden olması gereken değer çok altında çıkmasıdır.

Oysa, üreticiyi koruması, lehte kararlar çıkması yolunda çaba sarfetmesi beklenen bazı Ziraat Odaları, «Esas meselemiz bilgisizliktir... Tekel'le anlaşmazlığın asıl kaynağı 2 1/2 yaprakmı, yoksa 3 1/2 ve daha fazla mı mübayaa edileceğindir...»²⁰⁰ demektedir.

İncir üretimiyle ilgili olarak, İzmir kaynaklı bir haberde, Türkiye Ziraat Odaları 2. Başkanı, «Üretimdeki güçlükler dolayısıyla bugün incir üreticisinin malının değer karşılığını alamadığı»nı teslim etmekte; İncirler Derneği başkanı da «üreticiye düşük fiyat verilmesi, tüketim talebinin azalması, ticaretteki sınırlamalar» üzerinde durarak bu konulara dikkati çekmektedir.²⁰¹

«Üzüm üzümüne baka, üzümçüye kim baka?» Ziraat Bankası bağ için 60 ile 150 lira arasında kredi verir. Oysa, bir dönüm bağ, 250 - 400 lira arasında bakım masrafı ister. Bağcı, farkı kapatabilmek için tefecinin eline mutlaka düşecektir.²⁰²

Kilosu 225 ile 250 kuruş arasında değişecek olan hattâ şimdi 300 kuruş ve daha fazla edecek iyi cins üzümü tefeci 100, en fazla 150 kuruşa kapatır. Tefeci işini garantilemek için aldığı üzümün tutarına fahiş faizi bindirerek elde ettiği alacak miktarı üzerine

(198) Günaydın, 3.1.1969.

(199) Adalet, 31.5.1969. Bakanlık'ın verdiği bilgi..

(200) «Çayeli Ziraat Odası'nın Çay Ziraatına Dair görüşleridir», (çoğaltma), 1967.

(201) T.H.A., 17.9.1969.

(202) Mahmut Alptekin, Ak Üzümü Kesenler Bağına Taş Basanlar, (Röportaj), Cumhuriyet, 15 - 18.10.1969.

bağcıdan bono alır ve iki kefile imzalatır. «Hacı Mehmet Efendi» de fetva verdikten sonra, bağcı ağzını açamaz.²⁰³ Tefecilik işleme genel biçimlerine uygun bir model böylece üzüm'de de işlemekte ve üzüm daha bağda çiçekteyken yok pahasına kapatılmaktadır.

Çoğu zaman üzüm tüccarı olan tefeci, üreticiye Mart ayından önce para vermez.

«Nedeni şu; çiftçi devlet kredilerini kullanır, sonra bir süre dayanır, sonunda gücü tükenir, zorunlu olur yine tefecinin kapısını çalmaya. Bu durum da yine tefecinin yararınadır. Marttan önce para vermek ona ne kazandıracak? Parası boşu boşuna bağlı kalacak. Daha çok Nisan, Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında dağıtılan paralar, Ağustos ve Eylülde üzümün hasadıyla birlikte tahsil edilir. Faiz nisbeti % 100 ile % 300 arasında değişir.²⁰⁴

Şeker pancarı dâvâsının ayrı bir yeri var. Devlete sattığı pancarının bedelini zamanında alamayan üretici, alacağına önemli bir kısmını bazı halde yarısını tefeciye kaptırmaktadır.

Sadece pancar değil küpesi bile ayrı bir sömürüye konu olmaktadır. Bu konuda kamu teşekküllerine yöneltilmiş ciddi ithamlar mevcuttur. Şöyle ki; meselâ, Budur Şeker Fabrikası Yöneticilerince kredilerine kolaylık sağlanan aracılardan tonunu 15 liradan kattıkları pancar küpesini üretici köylüye 40 liradan sattıkları tesbit edilmiştir. Üretici hayvanların yedirecek küspe bulamazken bir aracıya 200-300 ton küspe verilmekte, pancarı yetiştiren üretici, küspeyi alan başkaları, olmaktadır.²⁰⁵ Fabrikanın getirilen pancar miktarının % 40'ını küspe olarak geri vermesi gerektiği hâlde geri vermemesi,²⁰⁶ özellikle aracıya yok karşılığı devretmesi üzerine geçen yıl önemli olaylar çıkmıştır.

V. DEĞERLENDİRME

Türkiye'de küçük üreticiyi son derece yüksek oranda faizlerle sömüren tefecilik ve sosyal üretim yapan küçük üretici ile nihai kullanıcı arasına giren bütün asalak unsurların sömürü mekanizması, ve sürecin asıl belirleyici unsuru olan aracı-tefeci işbirliği, çoğu hallerde ayniyeti sosyo-ekonomik bünyemizin temel özelliklerle

(203) Aynı.

(204) Aynı.

(205) Remzi Şahin (tarafından verilen haber), Ulus, 22.12.69.

(206) T.H.A., 13.12.1969.

rindendir. Bu temel yapısal özelliğin doğru olarak ele alınması ve tahlili, Türkiye'nin yüz ağartıcı geleceklere yönelmesinde önde gelen bir düşünce — eylem süreci olacaktır.

Bu çalışmanın, ilk bakışta, hareket noktası ve gelişmesinin, alışagelinmiş ve alıştıragelinmiş, deyim yerindeyse, «başaşağı» bir varsayımı içerdiği söylenebilir. Söz konusu hususun çalışmanın başlığına dahi sirayet etmiş olduğu, öyle ki, tefeciliğin, tefeci-tüccar sermayenin işleyişinin bir tarım, hattâ hattâ bir kredi sorunu olduğu varsayımından hareket edildiği söylenebilir. Gerçekten de, böyle bir varsayımı çürütmek yerine, onu mantıkî (!) sonucuna sürdürmek, meseleyi tersine ele almak demektir; çünkü bu, araştırmacıyı, tefeci-tüccar (bezirgân) ikiz kardeşlerin antik «ağlarla dörtbaştan ördüğü anayurdumuz»da, bu örgünün «meşrû» çerçevesi içerisinde çözüm aramak beyhudeliğine düşürecektir.

Türkiye'de aracılık-tefecilik'e kaynaklık eden bozuk kredi düzeni, bozuk tarım politikası, tarım ve toprak meseleleri değildir. Bunlar, aracı-tefeciye kaynaklık değil, olsa olsa, yaltaklık ederler. Bütün kapitalizm-öncesi ilişkiler, özellikle tefeci-tüccar sermayedir ki, sözü edilen bozukluklara kaynaklık eder.

Bu sınırlı kapsamdaki çalışmanın amacı, aracılık-tefecilik'in ve tefecilik modellerinin (işleyiş biçimlerinin) bir sergilenmesinden ibaret olmuştur. Bu sergilemede, «kurumların» ve «politikaların» tefeci-tüccar sermaye örgüsünü nasıl yarattığına dair değil, bir karşılıklı etki süreci içinde nasıl körüklediğine işaret etmeğe yönelen ipuçları verilmeğe çalışılmıştır.

Tekrar etmek pahasına da olsa kaydetmekte yarar görülebilir; örgütlü tefeci-tüccar sermaye, müttefiki olduğu sosyal sınıfla birlikte ve onun da namına «kurumlarını» yaratmakta ve böylelikle sultasını sürdürmektedir. «Kurumlar» ve «gelenekler» örgüsü, söz konusu sermayeye gereksindiği ortamı yaratmakla yükümlüdür. (Ancak, tabiatıyla, tefeci-tüccar sermayenin kaynaşmış olduğu müttefiki ile birlikte yaratmada temel rolü oynadıkları bu kurumlar, kendi iç-çelişkilerinin ve barındırmak zorunda oldukları «politikalarına uygun düşmeyen» unsurların direnmelerinin sonucu olarak, geçici geri-tepmelere maruz kalabilirler. Bu, onların temel niteliklerini değiştirmez).

Bu noktada, başlıkta yeralan «tefecilik» kavramı ile tarımsal kredi sorunları arasındaki ilişkinin hangi nitelikte bir ilişki olduğunu ifade etmeğe çalışmış bulunuyoruz. Tefeci-tüccar sermaye-

nin kurumların temel yapısını belirlemeleri, teorik konumlar yanısıra, kurumların sözkonusu belirlenme süreci içerisinde tefeciliğe nasıl uygun ortam hazırlamakta olduklarının ipuçlarıyla, özellikle tefeciliğin somut uygulamalarıyla da, belirli ölçülerde, açıklığa kavuşturulabilir.

Bu açıklamalara çalışmanın başında yer vermek yerine sonunda girişmemizin nedeni, tefeci-tüccar sermayenin incelenmesinde bulunulagelen hatâli yaklaşımların, aracılık-tefecilik uygulamaları sergilendikten sonra daha kolay açığa çıkarılabileceği varsayımına dayanmamızdan dolayıdır.

Gözlemler dışında kullandığımız kaynakların çoğu, sonuçlara varma ve öneriler getirme açısından yine bu hatâli yaklaşımları içeren metinlerdir. Ancak, teslim edilir ki, bu kaynakların önemi, getirdikleri sonuç ve önerilerden çok, amacımız olan sergilemeye uygun sıhhatli birçok veriyi kapsamalarıdır.

Sözkonusu verilerin ağırlık taşıyan yönleri bir bütün olarak ele alındığında, tüccar-tefeci sermayenin yaygınlığı ve yoğunluğu gözler önüne serilmektedir. Bu keyfiyet, değişik bölgelerde, çeşitli ürünlerde kendini göstermektedir. Örnek olarak ele aldığımız ürünler, yetiştikleri bölgelerde tek-kültür, ya da hâkim kültürdürler. Aracılık-tefecilik bütün ülkeyi sarmış olmasına rağmen, bu bölgeleri örnek olarak tesbit etmiş olmamız, açıkça feodal ve yarı-feodal özellikler gösteren bölgelerden, bilerek, uzak kalmak isteyişimizdendir. Bu sonuncu bölgelerde büyük toprak sahipleri aynı zamanda tefeci olmaktadır. Oysa, örneklerimizin çoğunluğunu teşkil eden bölgelerde «meslekten» tefeciler ile aracı tüccar daha açık bir şekilde kaynaşmış bulunmaktadır. Aslında, tabiatıyla, doğu ve güneydoğunun daha sancılı ve taşıdığı çelişkilerin daha keskin olmasına rağmen, içinde bulunduğumuz dönemde, sözünü ettiğimiz ürün belgelerinde, örneğin tütün ve fındık bölgelerindeki çıkmazlar daha kolay bir şekilde sosyal patlamalar haline dönüşmektedir. Bunda, buralardaki köylülüğün, ihraç ürünleri üretmesinden gelen bir görüş sahası uzaklığına sahip olması önemli bir etkidir. Şehirle dirsek teması, kurumlarla olan münasebetler ve kitle haberleşmenin yoğunluğu da bu bölgelerdeki hareketliliği açıklayan hususlardandır. Örneğin, ileri derecede sanayileşmiş batı ülkelerinde her türlü narkotik maddelerin geniş ölçüde kullanılmasına karşılık, bu ülkelerde tütüne karşı açılan kampanyaya âdeta daha büyük ağırlık verilmesi, gözlemlerimiz sonucunda

edindiğimiz intibaya dayanarak söyleyebiliriz ki, tütün üreticilerimiz arasında anlamlı karşılanmaktadır.

Özetle, bugün içinde bulunduğumuz evre, sosyal tabakalaşmanın hızlandığı bir evredir. Aracı tüccar ve tefeci karşısında küçük üreticinin borçlarını ödeyememesi halinde, topraklarının, ipotek sonucu veya diğer yollarla satılması ya da bunlara doğrudan elkonulması sosyal tabakalaşmayı hazırlayıcı ve hızlandırıcı etkenlerin başında gelmektedir.